

Állami Felsőoktatási Intézmény
Ungvári Nemzeti Egyetem
„LOGOS” Történelmi-vallási stúdiójának oktatási-tudományos központja

Viktor KICSERA
Volodimir Fenics
Diana Sterr

A HABSBURG EGYHÁZ: **a munkácsi görög katolikus egyházmegye** **az osztrák uralom alatt (1771–1918)**

Ukránból fordította
Ádám Dóra

Ungvár
V. Pagyak Kiadója
2018

Kicsera Viktor, Fenics Volodimir, Sterr Diana.

A Habsburg egyház: a munkácsi görög katolikus egyházmegye az osztrák uralom alatt (1771–1918) / V. Kicsera, V. Fenics, D. Sterr ; ukránból fordította Ádám Dóra. – Ungvár : V. Pagyak Kiadója, 2018. – 164 o. – Текст укр. мовою.

Az ajánlott tanulmánykötet tartalmazza a bécsi *Bischofslexikon* és a *Frintaneum* anyagait (Oleg Turiy prof., aki Ukrajna két görög katolikus egyházmegyéjének – a lebergi érsekségnek és a munkácsi püspökségnek regionális vezetője), melyen a szerzők Volodimir Fenics, Viktor Kicsera és Diana Sterr a „LOGOS” Történelmi-vallási stúdiójának oktatási-tudományos központjával és az Ungvári Nemzeti Egyetemmel közösen 2012–2015 között dolgoztak.

A bécsi analógia mintájára a kötet az előszón kívül tartalmaz anyagokat a munkácsi görög katolikus egyházmegye történelméből az osztrák uralom alatt (1771–1918), nyolc munkácsi görög katolikus püspök életrajzát (Bradács János, Bacsinszky András, Pócsi Elek, Popovics Vazul, Pankovics István, Kovács János de Pásztelyi, Firczák Gyula és Papp Antal), közel 20 munkácsi származású növendék életrajzát, akik a bécsi teológiai intézményben tanultak, valamint számos mellékletet.

Mivel a mai munkácsi görög katolikus egyházmegye az ungvári unió után (1646) csak az 1770-es években lett véglegesen kanonizálva Apostoli Központtá Bécs nyomása alatt és legalizálva a magyarországi unitárius püspökök bécsi zsinatán, mint a Habsburgok modern alkotása Habsburg egyháznak célszerű számítani.

A történelem kar tudományos tanácsa és a 2015. június 30-ai 11. számú jegyzőkönyve alapján és a LOGOS” Történelmi-vallási stúdiójának oktatási-tudományos központja és az Ungvári Nemzeti Egyetem 2017. december 28-ai 2. számú jegyzőkönyve alapján nyomtatásra ajánlott.

© В. В. Кічера, текст, 2018
© В. І. Фенич, текст, 2018
© Д. І. Штерр, текст, 2018
© Вид-во Падяка, 2018.

TARTALOM

Előszó	5
I. fejezet	
A munkácsi görög katolikus egyházmegye története (<i>V. Fenics</i>)	11
II. fejezet	
A munkácsi görög katolikus egyházmegye püspökei (<i>V. Fenics, V. Kicsera, D. Sterr</i>)	51
III. fejezet	
Frintanisták (a bécsi teológiai intézmények növendékei) a munkácsi egyházmegyéből (<i>V. Fenics, V. Kicsera, D. Sterr</i>)	117
Mellékletek (<i>V. Fenics, D. Sterr</i>)	143

Előszó

A történelmi szakirodalomban, ha a görög katolikus egyházzól beszélünk, akkor egy olyan általános elmélet alakult ki, hogy a már említett vallási közösség objektíven és igazságosan a Habsburgok „teremtményének” vagy „gyermekének” érzékeltetik, vagy egyenesen *Habsburg egyháznak* nevezik¹. Himka John-Paul meghatározása szerint a katolikus egyház hívei „*pravoszláv arccal, római katolikus állampolgársággal és... felvilágosult osztrák lélekkel rendelkeztek*”.

Figyelembe véve a görög katolikus egyház történetírásában már meggyökerezett nézeteket a „habsburgi közösségről” a modern görög katolikus egyházi öntudat kialakulásának történetét Galiciában², ebben a kötetben megpróbáljuk

---

¹ Az ismert kanadai történész Himka John-Paul tudományos publikációiról van szó, amelyeket a kutatók bizalommal használnak: Himka John-Paul. *The Greek Catholic Church and Nation-Building in Galicia, 1772–1918*. In: *Harvard Ukrainian Studies*. Cambridge (Mass.), 1984. Vol. VIII. pp. 426–452; Химка Іван-Павло. *Греко-католицька церква і національне відродження у Галичині 1772–1918*, пер. з англ. Марти Бадік. In: *Ковчег. Збірник статей з церковної історії*. Число I. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету імені Івана Франка; Інститут історії Церкви, 1993. сс. 67–99; Himka John-Paul. *Religion and Nationality in Western Ukraine. The Greek Catholic Church and the Ruthenian National Movement in Galicia, 1867–1900*. Montreal & Kingston, London, Ithaca: McGill-Queen’s University Press, 1999. XXX+236 p.

² Himka John-Paul elméletei a legjobban szembetűnők a mai leMBERGI kutatók Marian Mudriy és Oleg Turiy munkásságában: Мудрий Мар’ян. *Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми*. In: *Вісник Львівського університету*. Серія: історія. Випуск 35-36. Львів, 2000. сс. 571–603; Турій Олег. *Греко-католицький священик в Австрійській монархії середини ХІХ ст.: державний службовець чи душпастир?* In: *Другий Міжнародний конгрес українців (Львів, 22-28 серпня 1993 р.)*. Доповіді і повідомлення. Історія. Частина I, упоряд. Ярослава Ісаєвича та Ярослава Грицака. Львів, 1994. сс. 181–185; Турій Олег. *Національно-політичні орієнтації греко-католицького духовенства Галичини: 1772–1848 рр.* In: *Церковь в історії слов’янських народів*, отв. ред. И.В. Чуркина. Москва: Институт славяноведения и балканистики РАН, 1997. сс. 224–233; Турій Олег. «Українська ідея» в Галичині в середині ХІХ століття. In: *Україна модерна*. № 2-3. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету імені Івана Франка, 1999. <http://www.franko.lviv.ua/Subdivisions/um/um2-3/Statti/3-TURIJ%20Oleh.htm>; Турій Олег. *Соціальний статус і матеріальне становище греко-католицького духовенства Галичини в середині ХІХ століття*. In: *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*, за ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочилися та Олега Турія. Львів: Інститут історії

megjelölni a „Habsburg egyház” széles körben elterjedt fogalmát „más” keleti keresztény katolikussal, melynek gyökerei nem az ismert 1595. december 23-i római egyházi unió, amely a kijevei egyház képviselői által lett megkötve és 1596. október 6-10-én kikiáltva a Székesegyházban Bresztben³, hanem az 1646. április 24-i⁴ ungvári egyházi unió, melytől nemcsak a jelenlegi munkácsi egyházmegye soknemzetiségű hívei (ruszinok, ukránok, magyarok, románok, szlovákok, romák, oroszok) erednek Ukrajnában, de a szerbiai és horvátországi ruszinok a kőrösi egyházmegyében, Szlovákiában az eperjesi egyházmegyében lévő ruszin, ukrán, magyar hívők, az Oradea Mare-i egyházmegyében lévő ruszinok, ukrá-

---

церкви Львівської богословської академії, 2000. Число 2. сс. 115–148; Турій Олег. «Поли і хлопи»: соціальна «доктрина» греко-католицького духовенства і національно-політична мобілізація українського селянства Галичини в середині XIX століття. In: Ковчег. Науковий збірник із церковної історії, за ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочилися та Олега Турія. Львів: Інститут історії церкви Львівської богословської академії, 2001. Число 3. сс. 296–320; Турій Олег. Греко-Католицька Церква та українська національна ідентичність у Галичині. In: Ковчег. Науковий збірник із церковної історії, за ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочилися та Олега Турія. Число 4: Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи, відп. ред. Олег Турій. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2003. сс. 67–85.

- ³ Általános események Rómában és Bresztben 1595-1596 között lásd: Gudziak Borys A. *Crisis and Reform: The Kyivan Metropolitanate, the Patriarchate of Constantinople, and the Genesis of Union of Brest*. Cambridg (Mass.): Harvard Ukrainian Research Institute, Harvard Series in Ukrainian Studies, 1998. XVIII + 489 p.; *400 лет Брестской церковной унии 1596–1996: критическая переоценка: Сборник материалов международного симпозиума (Неймеген, Голландия)*, научное редактирование и предисловие: Алексея Юдина. Москва: Библийско-богословский институт св. апостола Андрея, 1998. 248 с.; Гудзяк Борис. *Криза і Реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії*, пер. з англ. Марії Габлевич, під ред. Олега Турія. Львів: Інститут історії церкви Львівської богословської академії, 2000. XVI+426 с.; Дмитриев М.В. *Между Римом и Царьградом. Генезис Брестской церковной унии 1595-1596 гг.* Москва: Издательство Московского университета, 2003. 318 с.
- ⁴ Lacko Michael, S.J. *The Union of Užhorod*. In: *Slovak studies*. VI. Cleveland–Rome: Slovak Institute, 1966. pp. 7–190; Lacko Michal, SJ. *Užhorodská únia Karpat-ských Rusínov s Katolíckou Cirkvou*. Košice: Centrum spirituality Východ–Západ Michala Lacka v Košiciach, vedeckovýskumné pracovisko Teologickej fakulty Trnavskej univerzity, 2012. 262 s.; Фріс Вільгельм де у співпраці з Октавіаном Бирля, Джозефом Гілл та Міхалом Лацко. *Рим і Патріярхати Сходу*, пер. з німецької Олега Конкевича, Софії Матіяш. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2015. сс. 119–133.

nok, románok, a romániai Máramaros és Gerla egyházmegyék, a magyarországi Hajdúdorog egyházmegye magyar, ruszin, szlovák és roma hívői, a Pittsburgh-i (USA) ruszinjai és a prágai helytartóság különböző nemzetiségű hívői. „Azok az egyházak hívei, melyek kezdetüket az ungvári uniótól datálják, Cirill és Metód örökségének számíthatják magukat.” – mondta II. János Pál római pápa az ungvári unió 350. évfordulója alkalmából⁵.

Ők mindannyian (mára adataink szerint közel 1,1 millió fő) Cirill és Metód örökségének tartják magukat (IX. század vége), és eredetüket a régi munkácsi egyházmegye anyaszentegyházától származtatják (XV. század), az ungvári egyházi unió hagyományaihoz tartoznak (1646) és nosztalgikusan elevenítik fel a közös vallási-kulturális identitásukat, amely Bacsinszky András püspökségének „aranykora” volt (1772–1809).

A Habsburg egyház koncepció használata Kárpátalján, mint a görög katolikus identitás alakulásának tényezője, nagyon sok román, szlovák, magyar munkában megfordul egészen a XVIII. század végétől egészen a XX. századig. A problémák négy csoportjába lehet sorolni a műveket:

1) a munkácsi egyházmegye görög-katolikusainak vallási és nemzeti öntudatának alakulása⁶;

---

⁵ *Апостольський лист Римського Архисерея Івана Павла II з нагоди 350-річчя Ужгородської унії*. Città del Vaticano, 1996. c. 5

⁶ Feniči Volodimir. *Konfessionelle und nationale Identität der Katholiken griechischer Konfession von Transkarpatien im 18.-20. Jahrhundert*. In: *Materielle und geistige Volkskultur des Oberen Theißbeckens. Einfluss der deutschen Bevölkerung auf die anderen Ethnien der Region*, coordonatori: dr. Hans Gehl, dr. Viorel Ciubotă. Satu Mare–Tübingen: Editura Muzeului Sătmărean, 2003. ss. 83–104; Фенич Володимир. *Конфесійна та національна ідентичність духовенства Мукачівської греко-католицької єпархії 1771–1949 рр.* In: *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*, за ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочилися та Олега Турія. Число 4: *Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи*, відп. ред. Олег Турій. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2003. ss. 146–161; Фенич Володимир. *Етнонаціональна ідентичність греко-католиків Мукачівської єпархії*. In: *Carpatica – Карпатика*. Випуск 30. *Історична школа професора Володимира Задорожного: Науковий збірник. Випуск 2*, упорядкування Романа Офіцинського; передмова Валерія Смолія. Ужгород: Гражда, 2004. ss. 38–62; Fenič Volodymyr. *Konfessionelle und nationale Identität des Klerus der griechisch-katholischen Diözese von Munkačevo 1771–1949*. In: *Konfessionelle Identität und Nationsbildung. Die griechisch-katholischen Kirchen in Ostmittel- und Südosteuropa im 19. und 20. Jahrhundert*, herausgegeben von Hans-Christian Maner und Norbert Spannenberger. Stuttgart Franz Steiner Verlag, 2007. ss. 113–128; Фенич Володимир. *В оточенні інших: греко-католики Мукачівської єпархії та їх сусіди у світлі сучасних досліджень офіційної статистики*

2) a görög katolikusok intézményesítése az ungvári unió hagyományaitól a kommunista rezsim bevezetéséig a közép-kelet-európai országokban⁷;

3) a vallás és a nacionalizmus kapcsolata a munkácsi görög-katolikus egyházmegye példáján⁸;

4) mítoszok és sztereotípiák a munkácsi egyházmegye görög-katolikusainak történelmében és történetírásában⁹.

кінця XIX – початку XX ст. In: *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. Вип. 25, редкол.: М.М. Вегеш (голова) та ін.]. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2010. сс. 104–125; Фенич Володимир. *«Ecclesia sui iuris»: легендарні витоки, унікальна історія та оригінальний сучасний статус Мукачівської греко-католицької єпархії*. Частина друга. *Життя Мукачівської греко-католицької єпархії з 1771 р.* In: <http://prozak.info/Istoriya/ZHittya-Mukachivs-koyi-greko-katolic-koyi-eparhiyi-z-1771-r>. 25 червня 2015 р.

⁷ Фенич Володимир. *Еклезіальне становище греко-католиків до встановлення комуністичних режимів у країнах Центрально-Східної Європи*. In: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, Випуск 24: *Словацько-українські взаємини в області історії, культури, мови та літератури. Матеріали міжнародної наукової конференції (Свидник, 23–24 червня 2006 р.)*, головний редактор та упорядник: Мирослав Сополіга. Свидник: *Muzeum ukrajinskej kultury vo Svidniku a Spoločnosť priateľov Muzea ukrajinsko-rusínskej kultury*, 2007. сс. 95–117; Фенич Володимир. *Від монастирської Церкви-Єпархії до «Ecclesia sui iuris»: Ужгородська унія та інституювання церковних спільнот ужгородської унійної традиції*. In: *Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії*. Випуск 5. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. сс. 26–105; Фенич Володимир. *«Ахіллесова п'ята» греко-католиків: румунський єпископ Олексій Повчі (1753–1816–1831) і перші два поділи Мукачівської єпархії*. In: *Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate (Satu Mare, 26-28 februarie 2016)*, editori: Irina Liuba Horvat, Anastasia Vehesh. Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean–Cluj Napoca: Editura Ecou Transilvan, 2016. ss. 55–74.

⁸ Фенич Володимир. *Посередник чи пристосованець? Церква перед викликом націоналізму (сумний досвід греко-католиків Мукачівської єпархії)*. In: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. Випуск 25. *Східно-християнські сакральні пам'ятки на словацько-польсько-українському пограниччі. Матеріали міжнародної наукової конференції (Свидник, 19–20 червня 2009 р.)*, головний редактор та упорядник: Мирослав Сополіга. Свидник, 2010. сс. 61–77; Фенич Володимир. *Між вірою і нацією: етно-конфесійна панорама Австро-Угорщини і Мараморош-Сиготські судові процеси*. In: *Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна)*. № 3, редкол. Ужгород: Видавництво «Карпати», 2014. сс. 303–315.

⁹ Фенич Володимир. *Долаючи етнічні стереотипи та національні міфи:*

A görög-katolikus egyházmegye, ismertebb nevén a munkácsi egyházmegye az osztrák uralom alatt élte aranykorát, az akkori püspökök Bradács János (1732–1767–1772) és Bacsinszky András (1732–1773–1809) és az a magyar-orosz „építő” nemzedék, amely a püspökségük ideje alatt alakult vagy a felvilágosult-romantikus szellemű növendékeik befolyásolása alatt volt addig, amíg kereste egyházi, főleg etnikai/nemzeti öntudatát, papjait, kezdve az ungvári és eperjesi lelkész-szeminárium vezetőitől, annyira magával ragadta egyrészt a ruszofilizmus, másrészt a magyar „szentistvánizmus”, hogy nem vették észre, hogy hogyan befolyásolta és alakította át az ő és az egyháza világnézetét egy vallási-kulturális mechanizmussá/eszközzé. A papság magyar és ruszofil eszmék logikus következménye, amely Mária Terézia és II. József oktatási reformjaitól egészen a Habsburg birodalom széteséséig a hozzá nem értő laikusok szemében a szisztematikus „keresztény kötelességük” rovására az egyházi évfordulók, cobbinok és epitrachéliumok formájában következett be, valamint a zállami támogatás a *honoritiores* kiváltságos állapotává, a hatalmas magyarosítás és a környezetében megjelenő vallási, szociális és politikailag motivált pravoszlávva.

Ez a kiadvány olyan komplex kérdések áttekintésének van szentelve, mint például, hogyan jelenik meg a kortársak gondolataiban és a történetírásban (főleg az egyházban) a „Habsburg egyház” hagyománya, a „Habsburgok utódai”, az egyház, melyhez a ruszinokon kívül a XVIII–XIX. század folyamán románok, magyarok, szlovákok, lengyelek, romák, néhány kétnyelvű és többnyelvű tartozott, száz év alatt átalakult (a XX. század elejére) a „Keleti magyar egyházi szertartásokká”, amelyiket a gyülekezet nemcsak a klérussal való szociális antagonizmus miatt hagy el folyamatosan, hanem kulturális konfliktus miatt, amely időről időre megerősödött papokkal, mint lelki vezetőkkel.

A görög-katolikus hívek nagytöbbsége az első világháború előtt és alatt szívesebben azonosult a magyar politikai nemzettel és magyar kultúrával, a papok otthon, egymás között és a templomban is állami magyar nyelven beszéltek, ezért híveik tudatlanok maradtak és a „hallgató többség” erős ruszin és ruszin nyelvű közösség volt.

Греко-Католицька Церква в підкарпатській історіографії 1890–1945 рр. In: *Підкарпатська Русь в роки Другої світової війни: матеріали міжнародної наукової конференції (Ужгород, 16–17 жовтня 2014 р.)*, упорядк.: Фенич В.І., Шніцер І.О. Ужгород: Видавництво «ШАРК», 2015. сс. 102–125; Фенич Володимир. *Міфи і стереотипи в історії греко-католиків Мукачівської єпархії*. In: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí IV b*, Jaroslav Coranič (ed.). Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovská univerzita v Prešove, 2016. сс. 5–33; Фенич Володимир. *Коріатовичіана: як формувався міф про витoki монастиря василіан на Чернечій Горі в Мукачеві*. In: *História Rádu baziliánov sv. Jozafáta*. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovská univerzita v Prešove, 2017. сс. 39–73.

Az ajánlott tanulmánykötetben tartalmazza a bécsi *Bischofslexikon* és a *Frintaneum* anyagait (Oleg Turiy prof., aki Ukrajna két görög katolikus egyházmegyéjének – a lemergi érsekségnek és a munkácsi püspökségnek regionális vezetője), melyen a szerzők Volodimir Fenics, Viktor Kicsera és Diana Sterr a „LOGOS” Történelmi-vallási stúdiójának oktatási-tudományos központjával és az Ungvári Nemzeti Egyetemmel közösen 2012–2015 között dolgoztak.

Mivel az ungvári unió (1646) után a munkácsi görög-katolikus egyházmegye kanonikusan el volt ismerve Apostoli Szentszék által Bécs irányítása alatt 1771-től és 1773-ban legitimizálták az osztrák Habsburgok a bécsi zsinaton Magyarország uniátus püspökei által, a Habsburgok modern alkotásaként célszerű, hogy a Habsburg egyház nevet kapja. Egészen 1918 októberéig maradt így, amikor is szétesett az Osztrák-Magyar Monarchia.

Ez a tudományos kiadvány abban különbözik a 2015-ben Oleg Turiy, aki a két görög katolikus egyházmegye vezetője Ukrajnában (a lemergi érsekség és a munkácsi püspökség), által elküldött németnyelvű kéziratától, mely tartalmazza a munkácsi görög-katolikus egyházmegye történetét, a püspökök és a frintanisták életét, hogy bővítve van egy általános képpel, forrásleírásokkal, szakirodalommal és mellékletekkel.

Hasonlóképp a bécsi analógia mintájára a kötet az előszón kívül tartalmaz anyagokat a munkácsi görög katolikus egyházmegye történelméből az osztrák uralom alatt (1771–1918), nyolc munkácsi görög katolikus püspök életrajzát (Bradács János, Bacsinszky András, Pócsi Elek, Popovics Vazul, Pankovics István, Kovács János de Pásztelyi, Firczák Gyula és Papp Antal), valamint közel 20 munkácsi származású növendék életrajzát, akik a bécsi teológiai intézményben tanultak.

Volodimir Fenics,
a „LOGOS” TVSOTK koordinátora

A munkácsi görög-katolikus egyházmegye története

1. András (Bacsinszky) püspök „aranykora”

Az egri püspök Jakusics György és a munkácsi egyházmegye néhány klérusa, élükön a Nagy Szent Bazil rendi Petrovics Partén által megkötött ungvári unió (1646–1649), melyet megelőzött egy hosszú harc azért, hogy az egri latin püspökök szabadságot adjanak a munkácsi papoknak az intézményesített „gyámság alól”, az «*Eximia Regalium Principum*» 1771. szeptember 19-i bullával lett kanonikusan megalapítva XIV. Kelemen pápa által a munkácsi egyházmegye azzal a feltétellel, hogy a püspöke évente saját capitulum és egy pápai képviselő előtt Bécsben alátámasztja a katolikus vallásukat (1777. április 9-én eltörölték) és alárendeli magát a Magyarországi Katolikus Egyház joghatóságának és elfogadja metropolitájának az Esztergomi Érsekséget (1937. szeptember 2-án eltörölték).

Az 1771. szeptember 23-án újonnan alakult unió egyházmegyei első püspöke az addigi apostoli vikárius, János (Bradács) (1732–1772) lett. A püspökség székhelye a régi szerzetesi város, Munkács lett, ahol a helyi plébániai templomot az Apostoli Szentszék felemelte székesegyházi méltóságra. Mindazonáltal, a „szakadásban” bűnös volt a szivdnicki unió püspök Bazil (Bozsicskovic) (1777-től az első püspöke a Križevci eparchátus-nak) és az egri latin hierarcha, gróf Eszterházy Károly, János (Bradács) 1772. június 4-én hirtelen elhalálozott, így nem is érkezett igazán egy önálló egyházmegye püspöke lenni.

1772. augusztus 5-én Mária Terézia Magyarország királynőjeként az iuris patronatus-hoz hűen munkácsi püspöknek nevezte ki Bacsinszky András káptalani helynököt. Ebben a tisztségében jelent meg az uralkodó előtt Magyarország keleti szertartású katolikus püspöki zsinatán Bécsben, amely 1773. február 17-től április 24-ig tartott. A zsinat ideje alatt, március 8-án XIV. Kelemen

pápa kinevezte őt munkácsi püspöknek. 1773 májusának végén a bécsi császári kápolnában a szvidnicki püspök, Bazil (Bozsicskovic) a nagyváradi apostoli helynökkel, Kovács Meletiussal (nemsokára Fogaras romániai görög katolikus püspöke lett) püspökké szentelte Andrást.

Az András vezette püspökség a «*Lexicon locolorum populasorum regni Hungariae*» (1773) alapján magába foglalta Magyarország 13 megyéjét- Abaúj, Bereg, Borsod, Gömör, Zemplén, Máramaros, Szabolcs, Szatmár, Szepes, Torna, Ugocsa, Ung, Sáros és 6 Hajdúvárost. 742 településen az uralkodó nyelv az orosz (ruszin) volt, 290-en pedig kevert. Az 1792-es püspöki összeírás alapján 434 265 görög katolikus lakosa volt, akik 265 plébánián és 1193 félegyházban laktak. Akkor 566 templomban a liturgia nyelve egyházi szláv volt, 164-ben pedig román nyelvű.

1773-ban a birodalomban a kormánybizottság munkájának eredményeként (1774–1781) minden vallási épületet megszüntettek, így 1775. március 1-jén a jezsuita rend épületét Ungváron a munkácsi püspök kapta meg. Nemsokára a régi jezsuita templomban és kollégiumban helyezték el a püspöki rezidenciát, székesegyházat és papi szemináriumot. Bacsinszky Ungvárról Munkácsra csak 1780. október 15-én tudta áthelyezni a székhelyét, bár a hivatalos dokumentum az Apostoli Szentszék által csak 1817. július 24-én jelent meg.

A munkácsi püspökség intézményi újraszervezése csak az után fejeződött be, hogy Bacsinszky András püspök 1776-ban megalakította a Szatmári vikariátust (a Máramarosi 1723-tól létezett), a kamarai (állami) birtokon található plébániák, melyek azon szerződés értelmében, melyet a püspök a Magyar Egyházi Kancellária helyettes vezetőjével, gróf Festetics Pállal 1778. február 24-től Máramarosról, és Schönbrunn gróf képviselőivel (munkácsi-beregszentmiklósi birtok) Bereg megyéről 1778 májusától kötött, elég földterülettel látta el. De még így sem fejeződött be a püspökség strukturális átalakulása.

1787. február 3-tól Szlovákiában a szepesi és a rozsnói latin érsekségből mind a 11 orosz (ruszin) görög katolikus plébánia és öt plébánia a peremysli görög katolikus püspökségtől a munkácsi egyházmegyéhez csatlakozott. Nemsokára ezekből egy külön vikariátus alakult meg, melynek székhelye Kassa lett (1792-ben a székhelyet áthelyezték Eperjesbe), melyből 1818-ban megalakult az eperjesi görög katolikus egyházmegye.

A «*Munkácsi görög katolikus plébánia összeírása*» (1806) és az első egyházi *sematizmus* (1814) adatai szerint, görög katolikusok laktak Magyarország 13 megyéjében (a mai Szlovákia területével megegyező területen). Közigazgatásilag ez a terület 729 plébániára (más adatok szerint 724 vagy 732) és 1 660 (vagy 2 041) filiális egyházra (összesen 2 384 vagy 2 773 lakott település), valamint 11 fődékánátusra és 60 dékánátusra/jótekonysági körzetre oszlott.

A nagy püspökség az alábbi megyékre oszlott szét: Abaúj-Torna (22),

Bereg (76), Borsod (11), Zemplén (131), Máramaros (132), Szabolcs (39), Szepes-Gömör (23), Szatmár (127), Ugocsa (32), Ung (68) és Sáros (74).

Az összes 541 963 görög katolikus hívő (melyből 345 786 vagy 63,8% ruszin volt), mely az akkori Magyarország lakosságának több mint 7%-t tette ki, vallási részét 705 parókus és 86 szerzetes (7 kolostorban) alkotta. Az Ungvári teológiai szemináriumban akkor 120 pap tanult.

1807-ben Bacsinszky András gyengének érezte magát és egy segítő-utódon kezdett el gondolkodni. A birodalmi kancelláriához írott levelében az idős püspök első jelöltjének Ioann Kutka káptalani vikáriust, másodiknak pedig Bradács Mihály, eperjesi vikáriust nevezte meg. Mivel személyesen Bacsinszky nem tudott elmenni Bécsbe és megoldani az utódlást, ezért megbízta a Szent Barbara templom parókusát, Olsavszky Ioann-t, hogy legyen képviselője Bécsben. Az előbb nevezett, csakúgy, mint Kopcsay Ioann, püspöki főtanácsos Kutka Ioann jelölése ellen volt, ezért mindent megtett, hogy a kinevezést Bradács Mihálynak adják.

1808. március 11-én II. Ferenc kinevezte Bradács Mihályt Bacsinszky segéd-püspökének. Ennek következményeként VII. Pius pápa szeptember 30-án, a címzetes püspök címet adta neki, felülvizsgálta a kinevezését és nem adott neki utódlási jogot. A püspök-segédet 1809. január 8-án Samuil püspök (Vulcan), a nagyváradi görög katolikus püspök szentelte fel. De Bradács Mihály az egyházmegye dolgaiban nem nagy szerepet töltött be, helyette továbbra is Kutka Ioann vezette az egyházat, aki az idős, beteg püspök legbizalmasabb embere lett. A leginkább kiszolgált püspök a munkácsi egyházmegye történetében 1809. november 7-én halt meg.

2. Bacsinszky hagyatéka a szétesett egyházmegyében

A „csendes” harc az Ungváron lévő püspöki szék elfoglalásáért a jelöltek, az eperjesi vikárius püspök-segéd, Bradács Mihály és a káptalani vikárius, Ioann Kutka között Bacsinszky halála után nyílt ellenségeskedésbe fordult. A helyzetet mindenki a saját hasznára próbálta fordítani. Így, 1810. március 27-én a Magyar Egyházi Kancellária konzisztóriumot javasolt a munkácsi egyházmegye számára, azaz, hogy területét több részre osszák. A konzisztórium

ülésén, melyet Ioann Kutka vezetett, Bradács Mihály kanonokon kívül jelent volt még a nagyváradi káptalan kanonoka, a román Pócsi Elek is.

Ioann Kutka projektje egy új metropolia létrehozása volt, mely három egyházmegyéből tevődött volna össze: a munkácsi (262 plébánia és 193 552 hívő), az eperjesi (189 plébánia és 145 730 hívő) és a máramarosi (240 plébánia (130 román és 110 orosz) és 185 717 hívő). Kutka halála után (1812.10.17.) az egyházmegye Bradács káptalani vikárius vezetése alá került, aki egészen haláláig, 1815. december 20-ig nem hagyta abba a nyílt ellenállást a munkácsi egyházmegye felosztása ellen.

Ilyen körülmények végett a Magyar Egyházi Kancellária az egyetlen jelöltet nevezte ki a munkácsi egyházmegye élére, a román származású Pócsi Elek kanonokot. 1816. március 22-én püspökké nevezték ki, majd 1816. szeptember 25-én Ungvárra költözött.

Mivel az 1778-as ungvári székhelyátvitel Munkácsról a Szentszék engedélye nélkül történt meg, s Bacsinszky halála után egyik püspökjelöltnek sem sikerült jóváhagyatni jelöltségét Rómában, ezért 1817. július 24-én VII. Pius pápa Pócsi kinevezése előtt egy bullával jóváhagyta a székhely áthelyezését Ungvárra az egyházmegye nevének meghagyásával, majd 1817. augusztus 11-én egy másik bullával jóváhagyta Pócsi Eleket a munkácsi egyházmegye püspökévé. Pócsi Eleket 1817. november 6-án szentelte fel Nagyvárad egyedüli püspöke Samuil (Vulcan). Az új püspök beiktatására az ungvári székesegyházban került sor 1818 januárjában. Ekkor már majdnem 65 éves volt.

A ruszinokhoz való nemzeti–kulturális közönysége miatt Pócsi szintén a magyar tisztviselők keze alá játszott. Így először a legcsekélyebb ellenállással belement abba, hogy megalakítsák az önálló eperjesi görög katolikus egyházmegyét, melyhez a munkácsi egyházmegyéből 1818-ban 194 plébánia tartozott 158 615 hívővel, melyből 130 609 ruszin (65%), 22 460 ruszin–magyar (14%), 2 824 lengyel (1,7%), 1 942 szlovák (1,2%) és 780 magyar nemzetiségű volt.

1823-ban önként lemondott és 72 plébániát 54 095 hívővel Szatmár megyéből a Szamos folyó mellett lévő településekről adott át a nagyváradi görög katolikus egyházmegyének. Ebből, természetesen 51 plébánia 40 540 hívő tisztán román nyelvű, 11 plébánia 6 692 hívővel román-magyar nyelvű és csak 5 plébánia 3 604 hívővel volt orosz nyelvű.

Pócsi Elek püspöknek nagyon sokáig (1818–1827 között) Lucskay Mihály (1789–1843) volt a titkára, amit a püspök korára való tekintettel, okkal feltételezhető, hogy a levéltáros és könyvtáros egyidejűleg az egyházmegyét is vezette. 1827-ben Lucskay Mihályt kinevezték az ungvári „Ceholnyai” templom parókusává, majd Fogarasy Iván, a bécsi Szent Barbara görög katolikus templom parókusának kérésére (ír. álneve – Berezsanin), Pócsi Elek püspök elküldte szolgálatra még három emberrel Bourbon Károly Lajos udvarába, az

olaszországi Lucca városába. 1830 és 1831 között arra kényszeríti a papságot, hogy megvegyék latinul Lucskay két Bécsben megjelent publikációját a «*Grammatica slavo-ruthena seu vetero-slavicae*»-t («*Граматику словеноруську*») és az «*Egyházi beszédek*» («*Руські недільні проповіді*»). 1831-ben a püspök Lucskaynak káptalani címet adományozott, aki később megírta a hatkötetes «*Historia Carpatho-Ruthenorum...*» («*Історія Карпатських Русинів...*») című művet (a XX. század második felétől kézirat a könyvtárban).

Bacsinszky «aranykorának» egyik neveltje volt Popovics Vazul (1796–1864). 1822. április 20-án Gergely (Tarkovics) (1818–1841), az eperjesi görög katolikus püspök titkárává nevezte ki. Természetesen, Popovics Vazul, aki nem rendelkezett semmilyen titulussal, egy átlagos plébániai alkalmazottként (még parókus sem volt) az elkövetkező 15 évben a beteg Tarkovics (született 1754-ben) mellett szinte rögtön az eperjesi egyházmegye teljes jogú vezetője lett. Gyakran előfordult, hogy saját aláírását tette a püspök helyett. 1835-ben Tarkovics püspök az eperjesi káptalan kanonoki méltóságára emelte titkáriját és az eperjesi székesegyházban parókussá nevezte ki.

Pócsi halála után (1831) a munkácsi egyházmegye püspöki széke sokáig üresen maradt. 1831–1838 között az egyházmegyét Csurgovics János káptalani helynök vezette, aki a szerzője a papok alapvető iránymutatásának, az «*Instructio Pastoralis*»-nak («*Інструкція пастирям*», 1832). 1837-ben az Apostoli Nunciatura Bécsben azzal a kéréssel fordult az eperjesi püspökhöz, hogy az jelöljön ki egy megfelelő személyt a munkácsi egyházmegye élére, így ő az egyetlen lehetséges jelöltet nevezte meg, Popovics Vazult. 1837. március 16-án I.Ferdinánd kinevezte püspökké Popovicsot, majd 1837. október 2-án az Apostoli Szentszék is megerősítette tisztségében. Mivel Tarkovics püspök már nagyon beteg volt, Popovics beiktatását 1838. március 18-án tartották Lembergben. A püspököt a lemergi metropolita, Mihály (Levicki) szentelte fel. 1838. április 19-től Popovics hivatalosan is elkezdte püspöki tevékenységét Ungváron.

Ungvárra költözött a püspökkel együtt Bacsinszky „utóaranykorának” még egy tanítványa, Olekszandr Duhnovics (1803–1865), aki a konzisztórium i jegyző feladatát látta el. Duhnovicsal Popovics még 1827-ben ismerkedett meg, amikor az eperjesi püspöki kancellária titkára (írnoka) volt. Ámde az ellenséges hozzáállás Tarkovics püspök részéről ahhoz vezetett, hogy 1830. szeptember 5-én Duhnovics önként elhagyta az eperjesi egyházmegyét. Popovics és Pócsi segítségével Duhnovics 1830–1832 között magántanárként dolgozott az ungvári vármegye főispánjánál, Stefán Petroviy gyermekeit nevelte. 1834–1838 között az eperjesi egyházmegyében, Beloveža faluban szolgált parókusként. 1838. április 23-tól 1844. január 1-jéig Duhnovics konzisztórium i jegyzőként

dolgozott Ungváron. Ettől az időtől kezdve egészen haláláig sokoldalú tevékenysége Eperjessel van kapcsolatban.

1839-ben, amikor Nagylucska (Bereg megye, jelenleg Kárpátalján található a munkácsi járásban) lakosai és Schönbrunn gróf, a munkácsi-beregszentmiklósi birtok tulajdonosa között konfliktus alakult ki, Popovics püspök támogatta a lakosságot és a papokat is, amelyek őt segítették. Az egykori lucskai plébániát és Schönbrunn gróf között a pereskedést egy munkácsi parókus, a Magyar Tudományos Akadémia (1831) levelező tagja, Kanti-filozófus, Bacsinszky „aranykorának” növendéke, Vaszil Dohovics (1783–1849) kezdte. Ebben segítette a fenn emlegetett „Ceholnyai” parókus, Lucskay Mihály.

A munkácsi püspök levelezésben állt az orosz birodalom udvari orvosával, egykori iskolatársával, Iván Molnárral, valamint a Pétervári egyetem professzorának, Izmail Szreznevszkinnek (1842) látogatásai okot adtak arra, hogy kémkedéssel vádolják meg Oroszország javára. A Magyar Egyházi Kancellária számára veszélyesnek bizonyult az a levelezés, amit felszentelő metropolitájával, Mihállyal (Levicki) folytatott. Néhány évig (1845–1847) Popovicsot titokban megfigyelték. Ennek ellenére a rendőrség semmilyen államellenes tevékenységet nem tudott a püspökre bizonyítani, mivel ő hithű ruszin-katolikus és állampolgár volt, hű az Istenhez és a császárhoz, ami az 1846. június 28-i jelentésekből, melyet Fischer K., az ungvári rendőrség főnöke és a Magyar Egyházi Kancellária rendőrfőnöke, Sedelnickiy gróf írt.

Az 1803-ban a II. Ferenc által megnyitott Stadtkonvikt központi szemináriumot, melyet piarista atyák vezettek, 1848-ban bezárták. 1811 és 1848 között a munkácsi egyházmegyéből 34, az eperjesi egyházmegyéből 15 klérus tanult itt. Ugyanebben az időben (1840-ben) az uralkodó egy teológiai fakultást (vagy Központi teológiai szeminárium) nyitott a Pesti egyetemen. Itt évente volt két ösztöndíjas hely a munkácsi egyházmegye számára. Az intézmény növendékei között volt Popovics Vazul és a jövőbeli eperjesi püspök, Miklós (Tóth) (1876–1882) is. Ha Bacsinszky nem szeretne volna, hogy a munkácsi egyházmegye klérusai Rómában tanuljanak, addig Popovics püspök az ellenkezőjét tette. Megpróbált legalább két munkácsi klérust bejuttatni a görögországi Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskolára. Sajnos, az 1839. szeptember 28-i Szent Kongregáció válasza elégtelen volt.

3. Az 1848-1849-es forradalom és a magyar-ruszinok nemzeti ébredése

Popovics püspök magyar származása (anyai ágon) előnyös hozzáállást biztosított a Kossuth Lajos vezette forradalmi hullámnak az 1848–1849-es években, amikor is nyíltan a felkelők oldalára állt. 1848 júliusában az ungvári városi parkban a magyar honvédeknek egy Szent Liturgiát adományozott és prédikációjában tovább bízta a forradalmárokat Magyarország függetlenségének kivívásában. Emiatt Kossuth nagyon tiszteletteljesen állt Popovics püspökhöz, sőt szándékában volt Magyarország metropolitájává tenni. A püspök hívására Ungvárról 36 seminarista és 25 gimnazista vonult be a magyar honvédség seregébe.

Az egyházmegye papjainak többsége is a forradalom mellé állt, ugyanabban az időben (1848-ban) a püspök a Vallási alapból szerzett számukra állami bért. Ha a Habsburg birodalom osztrák részén 1848 áprilisában eltörölték a nemességet (a magyar részen ez csak 1853-ban következett be), a papok számára a cobbinok és az egyházi évfordulók megmaradtak, mely az elszegényedett lakosság és a papság közötti szociális-vallási nézeteltéréshez vezetett.

A forradalom leverése után (1849 augusztusa) Popovics magyar hazafisága adta az okot arra, hogy az udvar kételkedni kezdett a Habsburgokhoz való hűségében. A kétéves megfigyelés alatt, amikor a püspök gyakorlatilag „házi őrizetben” volt, az ungvári nyílt fellépésén kívül mást nem tudtak rábizonyítani. A megfigyelés alatt a munkácsi püspök ellen nyíltan lépett fel Scitovszky János, magyar hercegprímás, aki ragaszkodott ahhoz, hogy Popovics önként hagyja el a tisztét, s mikor a püspök nem egyezett bele, akkor az esztergomi érsek az Apostoli Nunciatúrához fordult azzal a panasszal, melyben az ungvári helynököt „*botrányos viselkedésű embernek*” nevezte, akinek vallási meggyőződése „*gyenge szent kapcsolatot eredményez*”.

Abban az időben, míg Popovics megfigyelés alatt állt, az eperjesi kanonok, Olekszandr Duhnovics a NSzBR főapátjával, Jakiv Bovankevich-csel (1848–1854 között másodszor) közösen eltervezték, hogy megveszik az ungvári nyomdát Carl Ellinger tulajdonából és átköltöztetik a munkácsi kolostort. Az 1851-es, júniusi konzisztórium ülésen, Ungváron, Duhnovics támogatást remélt régi mentorától, de a püspök diplomatikusan visszautasította: „*Hitelesítő levél [az eperjesi püspöktől, Gaganecz Józseftől – V.F.] nélkül nem fogadunk el egyetlen ajánlatot sem*”. A püspök váratlan válasza miatt Olekszandr Duhnovics *Jegyzeteiben* (*Зануцку*) megjegyezte, hogy többé nem tér vissza szülővárosába, Ungvárra.

A püspök diplomatikus válasza azonnal megmagyarázódott: amikor az

ideiglenes lakóhelyet kereső „építő” a Ceholnyai plébánia házában lakott, az ungvári rendőrfőnök, Janke levélben fordult a püspökhöz, hogy adja ki azonnali hatállyal a „moszkvai agitátort” és „felbújtót”, Duhnovicsot. A püspök csak védeni próbálta barátját a letartóztatástól.

1849 után a püspök utasítására orosz nyelven kezdték tanítani az egyház történetét, a kurzuson Lucskay Mihály kéziratát ajánlotta használatra. Következőként, 1851–1852 között Bécsben megjelent Andriy Baludyansky atya, az Ungvári Teológiai Szeminárium egyháztörténelem és kanonoki jog professzorának orosz nyelvű műve, az *Istoria Tserkovnaya Novago Zavtyia (Icmopия Церковная Новаго Завѣта)* (3 kötetben). A kemény munkáért (az első két kiadás, mindkettő két-két kötetben latinul 1842-ben, magyarul 1846-ban láttak napvilágot) 1851-ben Popovics püspök Baludyansky Andriy-t kanonoki rangra emelte.

1850-ben több tényező hatására a püspök az egyházmegye hivatalos nyelvének az orosz jelölte meg. Azokat a leveleket, melyek a püspöki kancellárián nem orosz nyelvűek voltak, a püspök visszaküldte a feladónak. Számos akadály legyőzése után az egyházmegyei szemináriumban, Ungvár gimnáziumaiban és a Máramarosszigeten orosz nyelven tanultak. Ennek ellenére, 1855-ben Magyarország hercegprímása előterjesztette, hogy az összes egyházi szemináriumban az oktatás nyelve a latin legyen, melynek alapjai a latin nyelvű könyvek azért, hogy a dogmatikus és erkölcsi teológiai előadásokba „ne kerüljenek hibás tanítások”. A prímás, metropolitai–jogi felügyelettel rendelkezett, így elérte célját, de a pásztorális és liturgiai tantárgyak előadásai egy ideig oroszul folyhattak.

Popovics Vazul püspöksége alatt az egyházmegye, csak úgy, mint az elődje idején jelentős területi veszteséget ért meg. Így 1853. december 6-án Ferenc József császár javaslatára IX. Pius pápa elcsatolt a munkácsi egyházmegyétől és a romániai görög katolikus egyházmegyéhez, Gherlá-hoz kapcsolt 94 plébániát 104 977 hívővel, melyből természetesen 81 plébánián román nyelvű hívők éltek, összesen 86 812 fő.

Az 1863-as év egy meglepetést hozott a püspök számára, ugyanis a magyar és a magyarosított papság Hajdúdorog körzetében elvárta, hogy a Szent Liturgiát magyarul vezesse. Ennek ellenére, 1863. november 11-én a püspök a saját egyházmegyéjében betiltotta a magyar nyelv használatát a miséken. Ismét zaklatni kezdték a püspököt, egyházmegyei vizitációval félemlítették meg. Ezeket az alaptalan vádakát Marian Falcinelli (1863–1874), pápai nuncius gyűjtötte össze s küldte el Rómába. 1866. december 7-én (Popovics halála után) a Szentszék kategorikusan betiltotta a magyar nyelv használatát a Liturgiákon.

1864 őszén Popovics püspök és Gaganecz József, eperjesi püspök javaslatára mindkét egyházmegye konzisztórium, a Magyar Egyházi Kancellária

elfogadta Nagy Szent Bazil Társulat jogszabályait (a munkácsi püspök tisztele-tére nevezték el), de a püspök halála és Csopey Antal káptalani helynök pozíció-ra kerülése két évvel toltta el a kulturális–irodalmi társaság megnyitását.

Popovics Vazul püspöksége kezdetén (1838) az egyházmegye mindössze 30 kőműves templomot (téglából vagy kőből) számlált, de halálakor (1864) már 234 ilyen templom és 222 parókiaépületet számlált. Popovics püspök intézmé-nyes és kulturális-oktatási sikerei András (Bacsinszky) nyomába értek.

4. Magyarosítás és ruszofilek az osztrák- magyar dualizmus feltételei között

Popovics püspök halála után (1864. 10.19.) Majláth gróf, a Magyar Egyházi Kancellária akkori kancellárjának javaslatára a magyar tisztviselők a császárt kérték meg az új munkácsi püspök kinevezésére, így 1866. szeptember 14-én a püspöki körökben addig ismeretlen Pankovics István lett az új püspök. Az Apostoli Szentszék 1867. február 22-án erősítette meg. Felszentelésére 1867. május 5-én került sor Eperjesen, József (Gaganecz) helyi püspök (1843–1875) által. 1867. május 17-én Pankovics Ungvárra érkezett és elkezdte püspöki te-vékenységét.

Duhnovics etnikai hitvallásához képest – „*Ruszin voltam, vagyok és le-
szek*”, Pankovics más elvet vallott, mégpedig „*Ha magyar uralom alatt lakunk,
akkor nekünk is magyarokká kell lennünk*”. Minden, ami orosz nemzetiségű-
nek gondolta magát, azt a püspök „moskvofilnek” és „pravoszlávnak” nevezte
(ami egy bizonyos fokig helytálló is volt), s katolikusnak tartotta mindazt, ami
magyar szellemű volt– a nyelv, kultúra, politika.

Az Ungvári Teológiai Szeminárium, ami Popovics és Csurgovics idején a magyar-ruszinok nemzeti fejlődését támogatta, akkor Pankovics püspöksége alatt a kultúra és a vallás nemzeti jellegtől való megfosztás terjesztője volt a munkácsi egyházmegyében. Magyar szellem uralkodott a papság felső réte-
gében is: kanonok, archidiakónusok, professzorok, püspökségi tisztségviselők között. Pankovics vallási politikájának eredményeként jött létre az első ma-
gyarosított görög katolikus nemzedék, amely szégyellte saját gente Ruthene-t, ezért magát „magyar görög katolikusnak”, „magyar-ruszinnak” nevezte, mint inkább oroszoknak vagy ruszinnak.

1866. október 1-jén a munkácsi és az eperjesi egyházmegye nemzeti szükségletei kielégítésére Ungváron megalapították a Nagy Szent Bazil kulturális–irodalmi társulatot, melynek első vezetője az eperjesi származású ruszofil nézeteket valló Dobránszky Adolf, a második vezetője pedig a hasonló nézeteket valló munkácsi egyházmegyéből való Rakovszky Iván volt. A Szent Bazil Társulat hivatalos szerve a *Svyat (Сѣѣмъ)* hetenkénti folyóirat volt, amely először 1867. július 13-án jelent meg. A ruszofilizmus miatt Pankovics püspök betiltotta a *Svyat (Сѣѣмъ)* folyóirat előfizetését a papok számára, ami teljes széteséshez vezetett 1871 elejére. A püspöki konzisztórium 1870. december 31-ei döntése alapján, 1871. január 3-án a munkácsi püspök teljesen betiltotta a folyóiratot.

Persze, a folyóirat helyett 1871. február 9-én a szeminárium magyar orientáltságú atyjának, Gebe Viktornak gondozásában megjelent a *Noviy Svyat (Новый Сѣѣмъ)*. 1871. szeptember 16-án megválasztották a Nagy Bazil Társulat új társelnökeit, Olekszandr Negrebeckyt és Jurij Markost, akik híres magyarofilek voltak, oroszul még olvasni sem tudtak. Ilyen módszerrel próbált Pankovics püspök „új szellemet” adni a társulatnak, érthetően magyar fűszerezéssel. 1872 októberére a *Noviy Svyat (Новый Сѣѣмъ)* folyóirat is megszűnt. 1873 júliusában Homicskó Miklós atya, az ungvári gimnázium katekétája a konzisztórium és a püspök támogatásával elkezdte kiadnia az egyházi-irodalmi heti folyóiratot, a *Kárpátot*. Nem is tévedett sokat, 1875 elejére a *Kárpát* lett a munkácsi egyházmegye vezetőségének és a *Szent Bazil Társulatnak* a hivatalos szerve. Ez egészen 1881-ig érvényben volt.

A magyaros püspök analogikusan negatívan állt a *Szent Bazil Társulat* kiadói projektjeihez és az orosz nyelven történő tanításhoz a vallás, történelem, földrajz terén az ungvári gimnáziumban és Máramarosszigeten, melyet az elődje is szorgalmazott. Az orosz nyelvű tanításhoz 1868-ban Szabó Cirill professzor kiadta a *Kratkiiu sbornikü dlya uprazhnenia v ruszkomü jazykü* (*Kratkiy sbornik dlya uprazhnenia v ruszkom yasik*) c. művét, (1865-ben kiadta a *Grammatika pism. rusk. jazika (Grammatiku pismennago ruszkaogo jazyka)*), a történelem tanuláshoz – 1868–1870 között – jelent meg a háromkötetes *Vsemirnaya istoriya (Vsemirnaia istoria)* Kimák Viktortól, a földrajz tanuláshoz 1870-ben jelent meg Rakovszky *Kratkaya nauchnaya heohrafiya (Kratkaya nauchnaya geografiya)* c. munkája (Budán 1867-ben magyarul megjelent orosz grammatika és 1869-ben megjelent két kötetes aritmetika szerzője).

Magyarország nem magyarajkú lakossága számára a denacionalizációt a kormány egy ún. katolikus egyházi „autonómiával” próbálta elérni. Ebből az okból kifolyólag 1868–1869-ben Pesten Simor János hercegprímás vezetésével *Magyarország katolikusainak egyházi autonómiájának előkészítő bizottsága* tartott gyűlést. A kormány asszimilációs politikáját erősen kritizálva lépett fel

az osztrák parlament képviselője, a ruszofil Adolf Dobránszky. Az *Autonómiát a Kárpát-ország egyháznak* beszédében követelte a Magyar Rusz egyházi függetlenségét. A munkácsi és az eperjesi egyházmegyéktől 13 fő volt jelen a bizottsági ülésen: 6 magyarosító és 7 népiesítő („patrióták”, élükön a moszkvofil Dobránszkyval). Minden magyar ruszín részvételével egy általánosan vegyes kongresszus összehívását követelték (papság és civilek).

Pankovics püspök ultrakatolikus nézeteit megpróbálta az életben is érvényesíteni. A katolikusok pesti kongresszusán (1870), ahol Dobránszky vezetésével pravoszláv románok, szerbek és a munkácsi és az eperjesi egyházmegye bazil–rendi szerzetesei is jelen voltak, az egyenjogúság elérésére törekedtek a katolikus egyházzal, Pankovics kategorikusan ellenezte. Összegzésként, az egyenjogúságot nem adták meg, amiben nagy szerepe volt a munkácsi püspöknek. Ezek után Pankovics mindent elkövetett, hogy betiltassa a helyi szatirikus újság, a *Szova (Coba)* megjelenését, amely kigúnyolta „hazafias” tevékenységét.

Pankovics püspök volt az első a munkácsi egyházmegye történetében, aki (bár késéssel) részt vett az 1869–1870-es római Vatikáni Zsinaton. A zsinaton elfogadták a *Hit- és erkölcsi dogmák tekintetében a pápai tévedhetetlenséget*, valamint kihirdették a Krisztus Egyházának dogmatikus konstitúcióját, a *Pastor Aeternus-t*. Az osztrák császár, Ferenc József tiltásának ellenére az Osztrák-Magyar Monarchiában a lajtántúli katolikus püspökök megegyeztek abban, hogy papi üzenetben közvetítik a pápai dogmát a hívőknek. Gaganecz püspök az eperjesi egyházmegyében a megegyezés szerint cselekedett, de a munkácsi egyházmegyében a pápa tévedhetetlenségéről szóló alkotmány nem lett kihirdetve, így a munkácsi püspököt IX. Pius pápa személyesen dorgálta meg 1871. július 6-án. De ahelyett, hogy engedelmessé volna a pápának, Pankovics volt az első munkácsi püspök, aki részletes beszámolót adott át a munkácsi egyházmegye állapotáról Krisztus Egyházának.

„*Népi konferencia*” néven 1871. január 9-án a püspök rezidenciájára hívja a támogatóit (96 fő). Ezen főként a *Kárpát-ország egyház* autonómiájával kapcsolatos negatív gondolatok lettek kinyilvánítva. A pesten lévő „27-es bizottsághoz”, amely a magyarországi katolikus egyházak autonómiai tervét kellett, hogy kidolgozza a munkácsi egyházmegyéből Pankovics vezetésével csak ugyanazok a magyarosítók tartoztak.

A magyar kormány nyomására 1873-ban a munkácsi püspök Hajdúdorogon helynökségi székhelyet hozott létre a hajdúdorogi, szabolcsi, szatmári megyék görög katolikusai számára. Először a helynökséghez 33 plébánia tartozott a szabolcsi archidiakonátusból, bár a szövetségi ülés úgy határozta meg, hogy a jövőben a különálló püspökséghez 55 parókia tartozzon. Az új helynökségben 49 922 magyar hívő volt, ami az akkori munkácsi egyházmegye magyar görög

katolikusainak az 50%-át tette ki. A munkácsi konzisztórium első helynöke Danilovics János atya lett.

Ugyanabban az évben, 1873-ban Pankovics püspök visszahívja az összes klérust a bécsi Papnevelő Intézetből és parancsba adja, hogy tanulmányait a budapesti Központi Szemináriumban és az esztergomi Érseki Szemináriumban folytassák. A tanuláshoz a munkácsi és az eperjesi egyházmegyék számára évente négy helyet adtak, kettőt-kettőt mindkét egyházmegyének. 1873-ig a bécsi görög katolikus Papnevelő Intézetben (1852-ben lett a régi Stadtconvikt épületében újjraalapítva), ahol 1857–1862 között a rektor a munkácsi egyházmegye papja, Nagy Miklós volt, a Magyar Ruszból 50 klérus fejezte be tanulmányait, a későbbi munkácsi püspök, Gyula (Firczák) (1891–1912) is.

Ennek a gyökeres változásnak a fő oka abban keresendő, hogy azok a papok, akik Bécsben fejezték be a teológiát, szláv szellemmel és a keleti szerzetességhez való szeretettel voltak telítődve, ami a magyaros püspök számára egyenlő volt a „moszkvofilizmussal” és a „pravoszlávra” való hajlammal. Paradoxon hangzik, de hamarosan Pankovics püspök figyelmeztetései „az összes százra” megerősödnek.

Amikor 1873-ban a kultúráért és oktatásért felelős minisztérium azzal az ajánlattal fordult a munkácsi püspökhöz, hogy cserélje a cirill ábécét latinra, az egyházmegye vezetője az eperjesi kollegájától eltérően, rögtön beleegyezett az „ábécé reformba”. De Gaganecz és a munkácsi egyházmegye konzisztóriumának 1874. január 15-ei döntése alapján az „ábécé reformot” nem sikerült bevezetni a ruszin görög katolikusok életébe. Ezért Pankovics 1874. szeptember 1-jére püspöki zsinatot hív össze. A munkácsi egyházmegye papsága erre a napra Ungvárra érkezett, de nem a zsinat, hanem a vezetőjének a temetésére.

Ha a munkácsi egyházmegye előző vezetői arra törekedtek, hogy megírják és kiadják az egyházmegye történetét (Bacsinszky-Bazilovics és Pásztelyi, Pócsi- Lucskay-Popovics-Duhnovics-Baludjanszky), akkor Pankovics megtiltotta Duliskovics Jánosnak, hogy befejezze munkájának, az *Istoriceskija certy Ugro-ruszkych-nak (Историческія черты Угро-Русскихъ)* negyedik részét (1874–1877, I-III.kötet), mely kronológiailag Bradács János püspökségének idejéig tér vissza. A moszkvofil, Szilvay Iván atya két kritikus és objektív tanulmányban írt a püspök „hazafias” tevékenységéről, amely 1875-ben jelent meg Szentpéterváron.

A magyarosító politikájáért Pankovicsot az állam számos érdemrenddel tüntette ki– Szent István rend lovagja lett, hiteles titkos tanácsadó, Aranykorona keresztet kapott és egy 30 ezer arany értékű házat a kormánytól.

Pankovics ideje alatt a munkácsi egyházmegye papsága magyarosítókra és népi-moszkvofilekre oszlott. Az elsők a püspök közeli köre tartozott: Danilovics János (1871-ben titkárból rögtön kanonokká lép elő), Mondok János,

Negrebeckiy, az ungvári vármegye ispánja, Hadzsega Bazil kanonok, Gebey Viktor, dr. Tóth Miklós, Negrebeckiy Georgij, Sztripszky Hiador. Ebben az asszimilációs és a püspök magyarosító politikájában alakult ki a magyar-ruszi-
nok ruszofil beállítottságú nemzedéke, melyek közül fontos helyet foglaltak el a munkácsi egyházmegye történetében NSzBR-i Králitzky Anatol, Fenczik Jenő, Szilvay Iván, Mitrák Olekszandr, Julij Sztávrovcsky-Popradov.

Pankovics megpróbálta bevezetni az egyházmegyébe a Gergely-naptárt. Ahol csak tudta, ott latinosította a keleti szertartásokat. Elsőként prédikált magyar nyelven. Nem hivatalosan néhány papnak megengedte magyarul vezetni a miséket, ami az akkori időben erős megszegése volt a kanonikus jogoknak. Újra bevezette az ungvári szemináriumban a latin nyelvű tanulást, bár néhány professzor magyarul tartotta előadásait. A püspök–magyarosító életének 54. évében, 1874. augusztus 29-én hunyt el. A mai kutatók okkal feltételezik, hogy a püspök hirtelen halálában mérgezés játszott szerepet (Budapestről Ungvárra visszatérve a csapi állomáson halászlével mérgezheték meg).

Pankovics halála után az új munkácsi püspöknek unokaöccsét, Kovács János (Pásztelyi) nevezték ki 1874. november 25-én. 1875. március 15-én kapta meg az engedélyt a jelölésre a Szentszéktől. József (Gaganecz) püspök szentelte fel püspökké Eperjesen 1875. április 18-án. A püspöki széket Ungváron 1875. május 9-én foglalta el.

Pásztelyivel ellentétben, aki a XIX. század leghíresebb pravoszláv liturgikusának, a Dmitrevszky Jánosnak, az *Istoricsehkoe, dohmaticeskoe i tainstvennoe izyaszeniye Bozhestvennoy Liturhii* (Moszkva, 1804) (*Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии*) könyv szerzőjének számos idézete miatt megtagadta a Liturgikon kiadását, 1878-ban Budapesten mégis megjelent Fenczik Jenő atya nyomtatásában *Liturgika* néven, aki a későbbiekben a *Lisztok* (*Листокъ*) (1885–1903) c. lap szerkesztője lett. Ennek az értékes könyvnek a kiadási engedélyét Fenczik számára az eperjesi püspök, Tóth Miklós adta. Hasonlóképp (Pásztelyi engedélye nélkül) lett kiadva 1886-ban Ungváron Roskovics Ignác *Tolkovani Vecserni, Utreni i Sluzhby Vohhoi* (*Толкование Вечерни, Утрени и Службы Божой*) c. műve és 1890-ben Mikita Sándor *Rukovodstvo vo cerkovnij Turikon* (*Руководство въ Церковный Типиконъ*) c. műve.

Elődeitől eltérően (Bacsinszkytól és Popovicstól) Pásztelyinek sikerült az Apostoli Nunciuson át, amelyhez 1881. november 18-án fordult azzal a kéréssel, hogy egy-két munkácsi klerikust tanulás céljából elhelyezni egy római kollégiumban, 1888-ban XIII. Leó pápa engedélyt adott kérésére és a görögországi Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskolán két helyet biztosított számukra. A két első klérus, aki Rómában tanulhatott, Suba György és Stepan

Vasko (az utóbbi a filozófia befejezése után megbetegedett és 1890 őszén hazatért) voltak.

A XIX. században a szegény ruszinoknak a legnagyobb baja, ami a kocsmázáson, uzsorásokon át a kolduláshoz vezetett az ivászat volt, amely ellen már Bacsinszky is háborút folytatott. Ebben a csatában nagy lelkesedést mutatott Szilvay Iván: 1871-ben a Bereg megyei Bányafalu plébánián (most a szolyvai járás), 1881-1889-ben az Ung megyei Turjaremetén (most a perecsenyi járás), 1889- a Bereg megyei Újdávidházán (most a munkácsi járás) és Papp Emilián 1887-ben a Máramaros megyei Lonkán (most a rahói járás). Ebben Pásztelyi püspök is támogatta őket.

A hívők egészségének megőrzése nem gátolhatta a tömeges áttérést a latin szertartásra, Fenczik Jenő Pásztelyiről megjegyezte, hogy: „*János szerette népét; de természetes jogainak védelmére már nem volt ereje; erre egy erősebb és önállóbb férfire volt szükség*”. A kortárs kutatók gyakran azzal vádolják, hogy püspökségének ideje alatt nagyon sok pap jelent meg, amelyeknek saját plébániára volt szükségük és arra, hogy a filiális templomokat különálló parókiák szintjére emeljék.

1889-ben Pásztelyit szolgálataért a pápa szent Gergely-rendjel nagy keresztjével tüntette ki. 1891. március 24-én hunyt el.

5. Gyula (Firczák) püspök, a hegyvidéki akció és a pravoszláv újjászületése

A kortársak szerint az „*energikusabb és önállóbb*” püspök 1836. augusztus 22-én született az Ung vármegyei Horlyón (most az ungvári járásban található Kárpátalján) papi családban. A bécsi Központi teológiai szemináriumban szerzett papi képesítést 1856–1859 között. Bár levelezőn doktorátust akart szerezni, mégis csak dogmatikából tette le a rigorizmust 1859-ben. 1861. szeptember 26-án Vazul (Popovics) Ungváron pappá szenteli és a püspöki szeminárium dogmatika professzorának nevezi ki. 1876-ban kanonoki tisztséget kapott, 1887-ig a szeminárium rektora volt. Ugyanebben az évben magyar országgyűlési képviselőnek választották. Kovács-Pásztelyi püspök halála után, 1891. december 17-én a pápa munkácsi püspökké nevezte ki. Eperjesen szentelte fel püspökké Váli János (1882–1911) 1892. április 10-én. 1892. május 1-én költözött be Ungvárra.

1896-ban a püspök 14 másik országgyűlési képviselővel és néhány tárca-vezetővel (vallás és oktatás, kereskedelem, külügy, mezőgazdaság, pénzügy) az alábbi irattal fordult a miniszterelnökhöz: *Az Észak-Keleti Kárpátokban élő ruténnyelvű lakosság vallási és anyagi fejlesztéséről szóló memorandum*. Ez az irat indította el az „Orosz” (később a kormány nyomására hegyvidéki) akciót a magyar hegyvidék orosz nyelvű lakosságának gazdasági javítását.

1897-ben a kormány nevében ezt az irányzatot Egán Ede közgazdász (1851–1901) kezdeményezte. Az „akció” lebonyolításában segítettek a kormányt Zsatkovics György parókus (Malmos falu, szolyvai körzet), Szilvay Iván (Újdávidháza Munkács mellett) Fankovics Anton (Volóc) és Balogh Mihály máramarosi helynök. 1900-ban parancsba adta a parókusoknak, hogy plébániájukon alapítsanak *Józanok Társaságát*.

Firczák áldásával 1895. augusztus 29-én megújították a Szent Bazil Társaságot, amelynek vezetője az Ungvári Szeminárium akkori rektora, Iván Jankovics, helyettesei pedig Turjai Iván kanonok és Csopey Gábor archidiakónus. A Társaság nyomtatott szerve a *Nauka (Наука)* folyóirat lett, amely 1897. május 5-től kéthetente jelent meg. Első szerkesztője a szeminárium helyettes rektora, Csucska Gyula atya volt. 1899-ben a társaság saját nyomdát vásárolt magának, amely a szeminárium épületében az ungvári vár területén volt. Az első igazgatója a gimnázium vallástanára, Roskovics Ignác atya lett.

Azért, hogy megóvja tevékenységét a *Magyar görög katolikusok bizottságának* támadásától és az állandó kormány-ellenőrzéstől, a Társaság 1899-től magyar nyelvű folyóiratot adott ki, a *Görög Katolikus Szemléte*, melynek politikai megszerkesztettségét a tanári szeminárium igazgatója, Viktor Kaminszky végezte. A kormány nyomására az 1902. április 2-ai utolsó gyűlésen a társaságot feloszlatták és a tulajdonában lévő nyomdát a tartozásokkal együtt 1902-ben átadták az újonnan alapuló *Unio* nyomdatársaságnak.

Csucska USA-ba való utazása után (1900) a *Nauka (Наука)* folyóirat szerkesztését, amelyet az *Unio* vett át, egy rövid ideig Hadzsega Bazil (1901–1903), majd 1903-tól Augustin Volosin (1911-ig) szerkesztett. A *Nauka (Наука)* körül tömörültek a kor sikeresebb magyar-orosz írói, mint Roskovics E., Matsyakov V., Zsatkovics O., a munkácsi egyházmegye jövődöbeli püspöke, Gebey Péter kanonok, Hadzsega Bazil kanonok, Mustyanovich Emil.

Firczák püspök áldásával egy rövid ideig az *Unio* jelentette meg Vrabel M. *Bukvar-ját (Букваръ)* (1898), Roskovics *Anhel Hospoden (Ангель Господень)* imádságoskönyvét (1902), Szilvay Iván *Pisennik (Писенникъ)* vallási dalok teljes kötetét (1902), A. Volosin *Azbuka, Chitanka, Grammatika (Азбука, Читанка, Грамматика)* c. műveit egyházi iskolák számára, Mihalko I. kántortanító *Ugorskiyu rich (Угорскую рѣчь) c. munkáját*, Mustyanovich E. *Biblia, Liturgika, Tserkovnaya istoriya (Библия, Литургика, Церковная исторія)*

c. könyveit, Mikita O. kanonok *Maliy katekhizm, Sredniy katekhizm, Velikiy katekhizm*-ét, (*Малый катихизмъ, Средний катихизмъ, Великий катихизмъ*) Gebey kanonok által ellenőrzött *Velikiy Izbornik*-ot (*Великий Изборникъ*) (1906), Boksay I. és Malinics J. által összeállított *Tserkovnoe prostopniye na notakh* (*Церковное простопѣние на нотахъ*) (1906) és Kubek E. által összegyűjtött *Staroslavjanskiy slovar k sv. Pysaniyu* (*Старославянский словарь къ св. Писанию*) c. munkákat.

1909-ben Firczák engedélyével létrehozták a *Keresztény népi testvériséget*, melynek szócsöve a *Nauka* (*Наука*) lap lett, s 1914-ig a munkácsi egyházmegye támogatta anyagilag.

Firczák püspök két püspöki zsinatot is tartott–1897-ben és 1903-ban. Az elsőn, melyet 1897. szeptember 30-án tartottak Ungváron a klérusok anyagi támogatásának kérdését, az egyházi iskolák kérdését, lelkipásztori tevékenységet és az egyházi szervezetek kérdését vitatták meg. A második zsinat, melyet 1903. szeptember 8–12 között tartottak, azt emelte ki, hogy a *katekizmust és a Bibliát mindenhol nemzeti nyelven tanítják*. A zsinaton a lelkipásztori bizottság hangsúlyozta a püspök előtt, hogy *újítsák meg a Nagy Szent Bazil Rendet*, vagyis reformálja meg, mert különben elvesz teljesen. Végül a püspök parancsba adta, hogy a papok tartsák be a liturgia előírásait, a *Rukovodstvo v Tserkovniy Tipikoni*-t (*Руководство въ Церковный Типиконъ*), melyet a szeminárium professzora, Mikita O. (1890, 1901) kanonok gyűjtött össze.

Firczák püspök munkásságának utolsó éveire tehető a pravoszláv mozgalom megszületése, amely a máramarosi Iza településről indul (ma a huszti járás). A helyi hívők Andriy Vladimir kántortanító vezetésével 1902-ben felléptek a magyarosító parókus, ifj. Azari Andriy ellen. A megrémült munkácsi püspök a szerb pátriárkához fordult, hogy küldjön az izai hívőknek egy pravoszláv papot, személyesen kérte Ferenc József császárt, hogy ne engedje Izába Gerasim Petrovics atyát. Az elfogott falusiakat, akik áttértek pravoszlávra a magyar kormány ok nélkül ítélte el hazaárulás vádjával Máramarosszigeten. A brutális bírósági eljárás végett az európai közösség elítélte a magyar kormány bírósági rendszerét: a védők táborában volt Firczák Gyula püspök is, ami beárnyékolja az amúgy fényes életrajzát.

Az utolsó püspöki zsinat értelmében és a püspök közbenjárásával 1906-ban kiadták az első magyar-orosz egyházi énekeskönyvet *Tserkovnie prostopnie* (*Церковное простопѣние*) címen. A székesegyház kántora, Josip Malinich adta a dallamot, melyet a kántortanítói szeminárium zene és egyházi ének professzora, a székesegyház kórusának karmestere, Boksai Ioán kottázott le.

A püspök egyesítést végzett az egyházmegyében használt egyházi énekek között is. Három énekeskönyv alapján egy teljes énekeskönyvet rakott össze Firczák püspök útmutatása alapján Szilvay Iván újdávidházi parókus

1903-ban: a Munkács mellőli újdávidházi Vasil Lipeckiy kántortanító, a darmai Jurij Jacina kántor (most az ilosvai járás), tereselpataki parókus, Emilian Stripszki (most Tereselpatak a técsői járásban). Így jelent meg az első teljes magyar-orsz egyházi énekeskönyv, a *Pisennik ili Sobranie pisney poemikh vo dni Prazdnikov i Narochistikh svyatikh ravno Pisney pokayannikh i nadhrobnikh* (Пѣсенникъ или Собрание пѣсней поемыхъ во дни Праздниковъ и Нарочистыхъ святыхъ, равно Пѣсней покаyjnychъ и надгробныхъ).

Firczák püspök elődeihez, Bacsinszkyhoz és Popovicshoz hasonlóan jól vezette az egyházmegyét, szigorúan odafigyelt a szertartási gyakorlatok betartására. Folyamatosan új megbízásokat adott ki, felelevenítette a régieket és elődei megbízásait tartalmuk szerint kodifikálta. A kormány hatására a püspök 1910. június 16-án pásztori levélben fordult a papokhoz, hogy minden plébánián általános gyűléseket hívjanak össze és részletesen magyarázzák meg parókusaiknak az egyházi naptárban lévő változásokat, akik a kérvényben saját aláírásukkal kell, hogy kifejtsek álláspontjukat ebben a kérdésben. De ezen a ponton a naptárreform be is fejeződött.

Püspökségének 20 éve alatt Firczák több mint 200 egyházi iskolát épített és nyitott meg (a munkácsi egyházmegye 417 régi parókiai iskolából csak 119-ben folyt tanulás, amely korlátozódott a Zsoltárokból való olvasásra, a katekizmus tanulására és az egyházi énekre). Elődei közül ő adományozott a legtöbbet a püspökségi célokra. Amikor a püspökségének az 50. évfordulójára létrehozták az ún. Firczák Alapot a szegények számára, akkor ő személyesen 43 ezer osztrák koronát tett a számlára. Fáradhatatlan munkájáért XIII. Leó pápa 1911-ben elsőként tüntette ki a római gróf és a pápai trónus asszisztense címmel.

Hosszantartó betegség után 1912. június 1-jén halt meg Ungváron. Elődeivel ellentétben őt nem a székesegyház kriptájában temették el, hanem a vár temetőjének egy speciális kápolnájában, ahová más papokat is temettek. Egy kutató a kortársak közül így jellemezte a püspököt: „*Otthon, a sajátja között orosz hazafi, de a magyar kormány előtt a magyar hazafit alakította*”. Ahogyan a nekrológiájában írták Firczák Gyula püspökről: „*...minden erejével a hívők vallási életét próbálta javítani, látogattak a plébániákat azért, hogy megerősítse hitükben és szeretetükben az ezeréves hagyományokat*”.

6. Naptár és ábécé reform Antal (Papp) püspök idején

Firczák püspök halála után az egyházmegye vezetését Papp Antalra bízta: 1899-től pápai káplán, 1901-től a püspöki kancellária igazgatója, 1902-től a konzisztórium tanácsosa, 1906-tól pápai protonotárius és prelátnak (ami engedélyezte, hogy úrnak szólítsák és hordhatta az érseki palástot), 1911-től a székesegyházi helynökség kanonokja, 1912. április 12-től Firczák püspök mellett volt segéd-püspök, 1912. október 14-én hivatalosan kinevezték az egyházmegye püspökének. Felszentelését titokban végezte a Križevci görög katolikus püspök, Gyula (Drohobeky), s segítségére volt a nagyváradi Lányi József és Horváth Győző kalocsai püspök.

Amíg Ungváron egyik püspök a másikat váltotta, addig a Habsburg monarchia magyar oldalán, nyíregyházi központtal (1914-től) létrejött a hajdúdorogi görög katolikus egyházmegye. 1912. május 6-án ezzel kapcsolatban Ferenc József császár egy pozitív szankciót adott ki, azzal a feltétellel, hogy a liturgia nyelve ógörög legyen, majd 1912. június 7-én X. Pius pápa is a *Christifideles Graeci* bullával megerősítette az állami döntést. Az újonnan alapított egyházmegyéhez 170 plébánia és 215 498 hívő tartozott. A munkácsi egyházmegyéből 70 plébánia és 112 760 hívő került át, amelyből 53 plébánián 85 058 magyar, 16 plébánián 26 731 kétnyelvű, magyar-ruszin ajkú lakosság élt

A hivatalos trónra lépése előtt Papp Antal püspök a hívők pravoszlávra való áttérésének megakadályozása (ekkor még nem érték el az ezer főt) céljából 1912. augusztus 12-től parancsba adja a papoknak: 1) a gyerekek szigorú vallási nevelését „*az ő anyanyelvükön*”, 2) a vasárnapi és az ünnepi misékhez rendes felkészülést, 3) Szent Jozefát életének mintájára a papok is példamutató élettel és imádságokkal Istenhez vezetni még az egyház legádázabb ellenségét is.

Papp Antal püspök magyar származásának ellenére ott támogatta a nemzeti iniciatívákat a vallás fejlesztésére, ahol csak tudta. Így, 1913-ban a püspök anyagi támogatásával öt kiadásban került nyomtatásra A. Volosin szerkesztésében az orosz nyelvű tanítói könyvecske, a *Chitalnya-knizhochki dlya ugroskoho naroda*: 1) *Fabiola* (Фабиола) – történelmi elbeszélések a keresztények üldözésének idejéből (Volosin), 2) *Nasa pravda* (Наша правда) – a vallás fő tényeinek magyarázata (Suba J.), 3) *Pantalejmon* (Пантелејмонъ) – Krisztus Egyházának az egységéről (Jankovics A.), 4) *Vorozhba* (Ворожба) – tanító élettörténet (Ivanovics álnéven Jankovics A.), 5) *Nash strashniy voroh* (Нашъ страшный ворогъ) – az ivászat ellen (Mihalko I. kántor).

Az orosz nyelv megőrzéséért, valamint az anyanyelvű olvasásért a fiatalok

körében a püspök a fiatal NSzBR-i szerzetesnek, Szkiba Teofánnak engedélyt adott, hogy havonta megjelentesse a fiataloknak szóló *Svitlo* (Світло) lapot. A lap csak 1913–1914 között jelent meg az *Unio* kiadásában.

Papp püspök munkásságának idejére tehető a második kormány általi tárgyalás Máramarosszigeten 94 pravoszláv lakos fölött, amely 1912. december 29-től 1914. március 3-ig tartott. 32 elítélből 17 kapott ügyvédi védelmet (!), valamint ok nélkül 6-tól 2 évig járó szabadságvesztést és pénzbírságot kaptak *hazaárulás és bujtotatás vádjával*. Érthető, hogy a munkácsi püspök, akár csak elődei, az ügyészek oldalán volt.

1915-ben a munkácsi egyházmegye 11 románnyelvű plébániát veszített el Máramaroson, ahol 22 366 hívő élt. Ebből 16 956-nak orosz volt az anyanyelve, 4756 kétnyelvű magyar-ruszin volt (1930-ban közülük mindenki a máramarosi román görög katolikus egyházmegye része lett).

1915. június 1-jén a vallási és oktatási minisztérium a magyar kardinális-hercegprímás, Csernoch János vezetésével Budapestre hívta konferenciára a munkácsi, eperjesi s hajdúdorogi püspököket. A kormány parancsba adta a püspökök számára, hogy az iskolai, imádságos és egyházi könyvekbe vezesse be a latint magyar transzkripcióval kompromisszum nélkül. Két bizottságot hoztak létre: egyet az „ábécé-reform” számára (felügyelte a cirill betűk latinra írását) és a másodikat a naptárreform és a liturgiás könyvek végett. Az elsőhöz három filológus-tanácsos tartozott- a magyar Asbóth O. prof., a szlovák Melich J. prof. és a ruszin Bonkalo S. docens-, akiket a királyi kormány államtitkára, Klebelsberg Kúnó gróf vezetett. A munkácsi egyházmegyét a bizottságban Volosin Ágoston képviselte. Az 1915. június 15-ei gyűlésen, Budapesten Volosin és Asbóth prof. figyelmeztetése szerint a reformokat nem lehet végrehajtani, mert hiányzik a tudományos összehasonlító kutatás a latin és az egyházi szláv és más szláv nyelvek között, így a reformot törölték és elfogadták az eperjesi egyházmegye képviselőjének, Szémán István projektjét, melyet Klebelsberg gróf is támogatott. A gyűlés után az iratot átadták a minisztériumnak.

Ugyanebben az időben a püspöki kancelláriára, Ungvárra a vallási és oktatási minisztériumból egy parancs érkezett, mely szerint az összes liturgiás könyvet le kell fordítani és újra kiadni latinul. Ez az iniciatíva az akkori budapesti görög katolikus parókustól, Melles Emiltől eredt, aki a magyarországi keleti keresztény egyházi rítusok, liturgiái, ünnepi, disziplináris gyakorlatok legnagyobb magyarosítója volt. A kormány által eltervezett liturgiái reform részletes áttekintése végett a munkácsi püspök egy saját bizottságot hozott létre, melynek tagjai Gebey Péter kanonok, Szabó Simeon, a teológiai dogmatika professzora, Suba Jurij, a pásztori teológia professzora, Volosin Ágoston, az ungvári tanári szeminárium igazgatója. Mivel fenyegetést éreztek saját hagyo-

mányaikban, ezért egy alapos *Memoriál*-t készítettek az Apostoli Szentszékhez, melyet a nunciushoz Bécsbe Suba J. kanonok vitt el személyesen.

1915. augusztus 9-én Budapesten a liturgiai reform megtárgyalására az *esztergomi érsekség görög katolikus egyházmegyéinek központi bizottsága* gyűlést szervezett, melynek elnöke Csernoch János hercegprímás–bíboros volt. A fent nevezett abban reménykedett, hogy a kormány ellenvetés nélkül fog szavazni, mivel az 1910-es összeírás szerint az 508 görög katolikus pap közül a munkácsi egyházmegyében csak 72 szavazott arról, hogy ruszin (!). De a prímás tévedett: az ábécé és a naptárreform ellen a munkácsi egyházmegye összes képviselője fellépett, még Papp püspök is! Eredménytelenül kellett a prímás-bíborosnak a bizottsági gyűlést berekeszteni Suba J. kanonok bejelentése után, a bécsi nunciatura informálta az Apostoli Szentszékét arról, hogy a magyar kormány liturgiai reformja nem felel meg a római eklézsiának.

Az ungvári Központi Bizottság tagjai érezve az állandó nyomást a magyar kormány és sajtó felől, 1915. december 4-én újra elküldték a pápához a *Memoriált*, amelyben tájékoztatták az augusztusi gyűlés lefolyásáról és kérték a pártfogását az ügyben. De Budapesten sajtóságosan döntöttek: vallási és oktatási minisztérium parlamenti döntése alapján 1916. június 24-étől, vagyis Keresztelő Szent János születésnapjától, mind a három görög katolikus egyházmegyében (munkácsi, eperjesi, hajdúdorogi) az új Gergely-naptárhoz kell alkalmazkodni, 1916. június 28-tól a kormány betiltotta az iskolákban a cirill írású katekizmus tanítását.

Ebben az esetben Papp Antal püspöknek el kellett fogadni a döntést és átnyomtatni a Volosin-féle *Bukvárt* és a *Chitankát* (*Буквар; Читанка*) latin írással, de nem magyar transzkripcióval, ahogy a kormány parancsolta, hanem olyannal, amelyet a szerző ajánlott. Ebben az időben a munkácsi püspökségben mindössze 49 plébániai iskola létezett, ahol az orosz nyelv alapjait heti két órában tanították latin ábécé segítségével (!).

Ezzel szerencsére a „hangos reformok” véget is értek. 1918. november 16-án Papp Antal püspök hivatalosan kiadta, hogy 1918. november 21-től, vagyis Mihály arkangyal ünnepétől a munkácsi egyházmegye visszatér a hagyományos Julián-naptárhoz.

Magyar nemzetiségét figyelmen kívül hagyva, elődeitől eltérve Papp Antal püspök 1920 őszén egyezséget kötött, hogy a reformot a Kárpátaljai Rusz birtokain a galíciai érsekség megreformált bazil rendi szerzetesei végezzék, nem pedig a magyar jezsuita-latinosítók. Nemsokára ilyen lett Malitsky Jeromos, Hlib Kinah, Polikarp Bulik. A püspök támogatta Volosint a *Nauka* (*Наука*) c. lap újrarendítésében, amelyet 1918. július 5-től az *Unio* nyomda adott ki egészen 1922 végéig.

Amikor a Kárpátaljai Ruszt Csehszlovákiához csatolták (1919. 09.10), Papp

püspök és a papság nagy része a latin szertartású katolikus papoktól eltérően visszautasította az új köztársasági kormány vallási esküfelvételét Prágában. A csehszlovák kormány megpróbálta eltávolítani a püspököt a helyéről, azaz az ígérettel, hogy ezután évente 100 ezer koronát utal az egyházmegyének. Kompromisszumot csak az 1921-es egyházmegyei zsinaton sikerült kötni, ahol megállapodtak a kormánnyal. Gebey P. kanonok vezetésével küldöttséget irányítottak a vidék helyettes kormányzójához, Pavlo Erenfeldhez, aki hűséget esküdött a köztársaság felé és kifejezte ellenállását a pravoszláv egyház által történő erőszakos görög katolikus templomátvételt (ebben az időben 40 templomról volt szó, ahol erőszakosan tértek át a pravoszlávra, közel 70 ezer hívő nem tartotta magát görög katolikusnak).

Ilyen feltételek mellett a Pápai Szentszék az egyetlen helyes döntésnek azt látta, ha leváltják Papp Antal püspököt és a helyére Gebey P. kanonokot nevezik ki. 1924. július 4-én a püspököt menesztették és Apostoli adminisztrátornak (1943-tól exarchátus) nevezték ki a miskolci adminisztratúrára, melyet a 26, főként magyarosított orosz plébánia részére alapítottak. A munkácsi egyházmegyében betöltött helyét Gebey vette át. De ezek egészen más körülmények voltak a munkácsi egyházmegye történetében.

Összegzés. A „Habsburg század” következményei a munkácsi egyházmegye történetében

A munkácsi püspökök kanonikus-joghatósági alárendeltsége a magyar hercegprímástól, az esztergomi érsekségtől nagyban befolyásolta a munkácsi görög katolikus egyházmegye történelmét, papságát és híveit. A „Habsburg század” alatt az egyházmegye fennhatósága alá tartozó terület 13 (1816-ban) megyéből 4-re csökkent (1919-re), az 1910-es összeírás szerint az 508 görög katolikus papból mindössze 72 vallotta magát ruszinnak és ruszin anyanyelvűnek. A klérusok többségének az „anyanyelve” a magyar lett.

Az 1910-es összeírás adatai szerint Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyékben, melynek területe 17 945 km², s lakossága 848 428 fő, 356 067 (41,96%) rutén, 267 091 (31,48%) magyar, 128 791 (15,17%) zsidó (néhányan magyarnak, néhányan németnek vallották magukat), 94 723 (11,16%) román, 93 047 (10,96%) német, 37 950 (4,47%) szlovák lakott. Ezen kívül görög katolikus rutének éltek a szomszédos vármegyékben – Zemplén, Sáros, Szepes és Abaúj (összesen kb. 100 ezer). A sors ironikussága, hogy ugyanúgy, mint a magyarok Magyarországon, a folyamatos magyarosítás miatt a rutének a saját homogén területükön sem tették ki a lakosság felét sem.

A vallási hovatartozás a négy vármegyében 1910-ben hivatalos statisztikák szerint az alábbi volt: 848 428 lakos közül 62,2% vallotta magát görög katolikusnak, 14,25% reformátusnak (kálvinistának), 10,82% római katolikusnak, 10,2% judaizmusnak. Ha abban az időben a rutének a görög katolikus valláshoz tartoztak, akkor nem nehéz észrevenni, hogy majdnem 20%-a a görög katolikus vallásúaknak nem volt rutén etnikai konnotációja, bár Máramaros (73,8%) és Ugocsa (62,7%) megyékben a görög katolikus vallás dominált, míg Ung (58,3%) és Bereg (54,0%) vármegyékben csak viszonylagos volt a többség.

Paradokszális és egyben eredeti az a tény, hogy a görög katolikusok többsége ott élt, ahol a legkésőbb kezdődött el az unió beoltása és a „szizmatikusok” katolikus felé fordulása, vagyis Máramaroson. Az „okcidentális” hatás legjobban, természetesen a Magyar Rusz észak-nyugati régióiban volt megfigyelhető, melyről tanúskodik a római katolikusok hatása Ung megyében (20%), és a református-kálvinisták hatása Bereg vármegyében (26,6%). Tulajdonképpen minden ötödik és ennek megfelelően negyedik lakos ezekből a vármegyéből a nyugati keresztény civilizáció szociokulturális leleteinek eklézsiális identitásán át azonosította magát. Ugyanakkor a judaizmus (17,2%) legnagyobb sikere Máramaroson a helyi görög katolikus közösség alacsony szociokulturális implementációjával magyarázható.

A Magyar Rusz vallási hovatartozásának általános jellemzőjéből kifolyólag a leginkább engedékeny és toleráns megye Ugocsa volt, ahol a görög katolikusok, római katolikusok, reformátusok, júdeaiak száma majdnem megegyezett az egész vidék lakosságának vallási–nemzeti identitásával. Más szóval, Ugocsa, Magyarország legkisebb vármegyéje etnikai és vallási hovatartozás szerint is a Magyar Rusz egészének miniatűr eklézsiái és nemzeti képe.

A vármegyék központjaiban külön kell értékelni s összegezni a lakosság etnikai s vallási identifikációját. A kevésbé urbánosodott négy vármegye központjában összesen 63 375 fő lakott, amely a Magyar Rusz lakosságának mindössze 7,46%-át tette ki. Ez még annyira nem is paradokszális, de a leginkább rutén és görög katolikus lakosú város Nagyszőlős volt, ahol ruténnek 16,2% vallotta magát, és görög szertartásúnak 42,4%.

A többi vármegyeközpontban a görög katolikusok főként magyar, szlovák és román identitásúak voltak. Így, Ungvár 16 919 fős lakosságából 26,4% volt görög katolikus, ruténnek 3,8% vallotta magát (a lakosság maradék része pedig magyar, szlovák vagy kétnyelvű, többnyelvű volt). Munkácson 17 275 főből a görög katolikusok aránya 23,6%, melyből 8,1% volt ruszin (a többi magyar vagy többnyelvű), Máramarosszigeten 21 370 főből 27,4% vallotta magát görög katolikusnak, de ruténnek csak 2,5% (a többiek román, magyar vagy többnyelvűnek).

Ugyanígy, 1910-ben a Magyar Rusz vármegyeközpontjaiban a lakosság harmada (29,95%) vallotta magát görög katolikusnak, melyek közül rutén identitással csak 7,65% rendelkezett.

A fenti statisztikák alapján a XIX. század elején és a XX. század elején a „Habsburg század” következményei a munkácsi egyházmegye történetében összehasonlítva azokkal a jellemzőkkel, melyekkel a modern kor nacionalizmusa rendelkezett, nem vált a hasznára. Gyakran elkötelezte magát különböző nemzeti-politikai projektekkel (moszkva-, magyar-, ukránofilizmussal), a különösen unitus egyház, amely nem érzékelte saját ökumenikus identitásukat az egységes keresztény egyház idején, csaknem lesújtotta saját eklézsiái természetének veszélye, melynek az lett a következménye, hogy kezdetben a hívei lassanként átpártoltak a pravoszlávhoz, később pedig az orosz rendszer likvidálta, mint intézményt. A bűnösség oroszlánrésze az Unitus Egyházban rejlik, melynek számos klérusa saját vezetőjükkel az élen, az isteni szakrális szolgálatot a Krisztusi szőlőskertben profán nemzeti imádattá tette (magyarul vagy ukránul, nagy különbség nem volt) a pogány nacionalizmus bálványával.

Felhasznált források és irodalom:

Források:

1. *A munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészszégeinek 1792. évi katalógusa*, A bevezető tanulmányokat: Bendász István, Koi István, Sztripszky Hiador. Nyíregyháza, 1994. 147 old. + diagram.
2. *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészszégeinek 1806. évi összeírása*, Szerkesztette: Udvari István. Nyíregyháza, 1990. 189.old.
3. *Catalogus Venerabilis Cleri Almae Dioecesis Munkatsiensis. Sede episcopali vacante pro Anno MDCCCXIV. Cassoviae*: Typis Stephani Ellinger, 1814. 338 p.
4. *De processibus canonicis ecclesiae catholicae Ucrainorum in Transcarpathia ab 1771 usque 1853*, Collegit: Dr. Alexander Baran. Romae: Editiones Universitatis Catholicae Ucrainorum S. Clementis Papae, 1973. 281 s.
5. *Episcopia greco-catholică de Mukacevo. Documente. II*, Viorel Ciobotă (coordonator), Vasile Rus (coordonator), Irina Liuba Horvat, Mihai Misiuk, Serghej Veskvarko, Turuczko Sândor. Satu Mare: Editura Muzeului Satmărean, 2012. 403 s.
6. *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez. 1. kötet 1778–1905*, Közreadják Véghseő Tamás, Katkó Márton Áron. Nyíregyháza, 2014. 605 old.
7. *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Munkácsi és nagyváradai egyházmegyes parókiák összeírása 1774–1782 között. 1. Szabolcs, Bereg, Szatmár, Ugocsa vármegyék és a hajdúvárosok*, Közreadják: Véghseő Tamás, Terdik Szilveszter, Majchrics Tiborné, Földvári Katalin, Varga Anett, Lágler Éva. Nyíregyháza, 2016. 583 old.
8. *Kárpátalja településeinek vallási adatai (1880–1941)*, Szerkesztette: dr. Kepecs József; Összeállította: Czibulko Zoltán; Főmunkatárs: dr. Dányi Dezső; Téma-vezető: dr. Klinger András. Budapest: Központi statisztikai hivatal, 2000.
9. *Kyrillische paraliturgische Lieder. Edition des handschriftlichen Liedguts im ehemaligen Bistum von Mukačevo im 18. und 19. Jahrhundert*, Herausgegeben von Peter Zenuch. Böhlau-Verlag-Köln-Weimar-Wien, 2006. 982 s. [Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae. Vol. II].
10. *Progetto del patriarcato Ucraino di Gregorio XVI*, Collegit: Alexander Baran. In: *Analecta Ordinis S. Basilii Magni. Series II. Sectio II. Vol. III (IX). Fasc. 3-4*. Romae, 1960. pp. 454–575.
11. *Schematismus Dioecesis Munkacsiensis ad A. D. 1908*. Ungvarini: Typis typographiae Societatis Commercialis Unio, 1908. 358 p.
12. *Schematismus venerabilis cleri dioecesis graeci ritus catholicorum Hajdudorogensis agannum domoni 1918*. Nyiregyháza: Typis Alexii Jóba, 1918. 239 p.
13. *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperiesiensis pro anno domini M. D. CCC. XXXIII*. Eperjesini: Typis Michaelis Raedlitz caes. Reg. Priv. Typographi, 1833. 160 p.

14. *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperiesiensis pro anno domini M. D. CCC. XXXIII.* Cassoviae: Typis Caroli Werfer Caes. Reg. Priv. Acad. Typographi, 1837. 191 p.
15. *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperiesiensis pro anno domini M. D. CCC. XXXVII.* Eperjesini: Typis Michaelis Raedlitz, 1846. 204 p.
16. *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro anno domini M. D. CCC. XVI.* Cassoviae: Ex Typographia Ellingeriana, 1816. 237 p.
17. *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro anno domini M. D. CCC. XXI.* Budae: Typis Regiae Universitatis, 1821. 233 p.
18. *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro anno domini M. D. CCC. XXXIII.* Cassoviae: Ex Typographia C. R. Priv. Ellingeriana, 1833. 227 p.
19. *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro anno domini M. D. CCC. XXXVII.* Budae: Typis Regiae Universitatis, 1837. 231 p.
20. *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro anno domini M. D. CCC. XXXVII.* Ungvarini: Typis Joannis Ellinger Caes. Reg. Priv. Typographi, 1847. 304 p.
21. *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro anno domini M. D. CCC. LVI.* Kassoviae: Typis Caroli Werfer Caes. Reg. Priv. Acad. Typographi, 1856. 308 p.
22. *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro anno domini 1859.* Pestini: Typis Gustavi Emich, 1859. 258 p.
23. *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro anno domini 1864.* Ungvarini: Typis Caroli Jäger, 1864. 287 p.
24. *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro anno domini 1865.* Ungvarini: Typis Caroli Jäger, 1865. 268 p.
25. *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro anno domini 1870.* Ungvarini: Typis Caroli Jäger, 1870. 260 p.
26. *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro anno domini 1872.* Ungvarini: Typis Caroli Jäger, 1872. 261 p.
27. *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro anno domini 1886.* Ungvarini: Typis Josephi sen. Fésüs, 1885. 347 p.
28. *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro anno domini 1888.* Ungvarini: Typis Josephi sen. Fésüs, 1888. 222 p.
29. *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro anno domini 1899.* Ungvarini: S. Basilii Magni, 1899. 260 p.
30. *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munka-*

- csiensis pro annum domini 1915*. Ungvarini: Typis tzpographiae societatis commercialis «Unio» S. Basilii Magni, 1915. 290 p.
31. *Synodus Episcoporum ritus bizantini catholicorum ex antique Hungaria Vindobonae a. 1773 celebrata*, Collegit et introduction: Michael Lacko, S. J. Roma: Pontificium Institutum Orientalium Studiorum, 1975. 320 p. [Orientalia Christiana Analecta. 199].
  32. *The quadrennial reports of the archbishops of Strigonia to Roma*, Collegit et introduction: Ernest Bouydosh, O. M. I. In: Slovak studies. V. Historica 3. Cleveland–Rome: Slovak Institute, 1965. pp. 7–98.
  33. Волошин Августин. *Спомини*. In: Твори, Упоряд., передм., підг. текстів та прим. Олекси Мишанича і Павла Чучки. Ужгород: «Гражда», 1995. сс. 39–76. (447 с.: іл.).
  34. *До історії національних меншин Австро-Угорщини (XIX – поч. XX ст.)*, Упоряд. Кобалю Й.В.; передм. Худанича В.І. Ужгород: Карпати-Гражда, 2001. 89 с.
  35. Дуличенко Александр. *Письменность и литературные языки Карпатской Руси (XV–XX вв.)*[Текст]: вступительная статья, тексты, комментарии Александра Дмитриевича Дуличенко. Ужгород: Издательство В. Падяка, 2008. сс. 105–331 (908 с.).
  36. Дэжé Ласло. *Деловая письменность русинов в XVII–XVIII веках. Словарь, анализ, тексты*, Под общей ред. Иштвана Удвари. Nyíregyháza, 1996. 336 с.
  37. *Збірка-щоденник Олександра Духновича від 1861 року – важлива пам'ятка мемуарної закарпатоукраїнської літератури другої половини XIX століття*, Упоряд. Степан Гостиняк. In: *Науковий збірник Музею українсько-руської культури у Свиднику*. Випуск 20. Пряшів, 1995. сс. 526–642.
  38. *Збірки-щоденники Олександра Духновича 1858 та 1863 років – важливі пам'ятки мемуарної закарпатоукраїнської літератури другої половини XIX століття*, Упоряд. Степан Гостиняк. In: *Науковий збірник Музею українсько-руської культури у Свиднику*. Випуск 21. Пряшів, 1998. сс. 309–422.
  39. *Из нашей истории. Народно-церковная история русскаго народа въ Угорщинѣ, Передрук. з «Місяцеслова на 1864 годъ»*. In: *Календарь. Общество А.В. Духновича*. Ужгород, 1996. сс. 39–51.
  40. *Карпатъ. Общественная, церковная, науковая, литературная и экономическая газета. Органъ епархіального правительства и Общества св. Василя Великаго*, Издатель и отвѣчательный редакторъ Николай Ю. Гомичковъ. Ужгородъ, 1873–1886.
  41. *Листокъ. Духовно-литературный журналъ, Отвѣтственный редакторъ: Евгеній Фенцикъ*. Унгваръ, 1885 (I роч.) – 1903 (XIX роч.).
  42. *Мукачівська греко-католицька єпархія: Документи*, Редактори: Віорел Чубота, Михайло Делеган, Овідю Гітта, Василе Рус; Укладачі: Віорел Чубота, Михайло Делеган, Бужор Дулгау, Валентина Хомін, Люба Горват, Діана Єгар, Марія Єремкіна, Олена Куташі, Марина Мигович,

- Василе Рус, Тамаш Шаранді, Сергій Вискварко. Сату Марє–Ужгород: Видавництво Сатумарського музею, 2007. 389 с.
43. *Наука. Духовна и поучительна газета для угороруського народа*, Редактори [у різній час: Юлій Чучка, Августинь Волошинь, др. Василій Гаджега, Августинь Волошинь]. Унгварь, 1897–1918.
  44. Сильвай И.А. *Автобиография*. In: И.А. Сильвай (Уриил Метеор). *Избранные произведения*. Братислава: Словацкое издательство художественной литературы, 1957. сс. 77–162.
  45. Удвари Иштван. *Собрание источников для изучения русинской письменности. II. Епископы Гавриил Блажовский, Мануил Олышавский, Иоанн Брадач и их время* = Udvari István. *Szöveggyűjtemény a ruszin írásbeliség tanulmányozásához. II. Blazovszky Gábor, Olsavszky Mihály Manuel, Bradács János püspökök és koruk*, Szerkesztette és előszót írta: Kericsa Igor. Nyíregyháza: Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2005. 226. old.
  46. Удвари Иштван. *Збирька жерел про студії русинського писемства. I. Кириличні уббіжники мукачовського єпископа Андрія Бачинського* = Udvari István. *Szöveggyűjtemény a ruszin írásbeliség tanulmányozásához. I. Bacsinszky András munkácsi megyéspüspök cirillbetűs körlevelei*, Редіговав: Ігорь Керча. Nyíregyháza: Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2002. 238 old.
  47. *Церковная газета въ пользу восточно-кафолической церкви, соединенной съ римскимъ патриаршескимъ престолом*, Редакторъ Іоанн Раковскій свящ. Мукач. Епархії. Будинь: Издається Обществомъ св. Стефана, 1856–1858.
  48. *Церковный Вѣстникъ для Русиновъ австрійской державы, Отвѣтственный редакторъ Іоанъ Раковскій*. Будинь, 1858. Ч. 1–10.
  49. *Шематизм греко-катол. руського духовенства епархіѣ: Мукачевскоѣ, Пряшевскоѣ и Америцкоѣ з додадком адресата епархій: Крижевацкоѣ, Мадярскоѣ и Румунскоѣ*. Ужгородь: Виктория, 1924. 35 с.

Irodalom:

1. (Кризина) Гавриил, игумен. *Православная Церковь в Закарпатье (век XX)*. Киев: Информационно-издательский центр Украинской Православной Церкви, 1999. 198 с.
2. *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye. Jubileumi emlékkönyve 1912–1987*. Nyíregyháza, 1987. 248 old.
3. *Bacsinszky András munkácsi püspök. A Bacsinszky András munkácsi püspök halálának 200. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*. Nyíregyháza,

2007. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai. Nyíregyháza, 2009. november 12-14, Szerkesztette: Véghseő Tamás. Nyíregyháza, 2014. 288 old.
4. Baran Alexander. *Metropolia Kioviensis et eparchia Mukačoviensis*. Ed. 2. Romae: PP. Basiliani, 1960. 111 p.
  5. Bazilovič Joanik. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi v Uhorsku*, Eds. Monika Bizonová, Jaroslav Coranič. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. 478 s.
  6. Bendász István. *Az 1848–1849-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye*. Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1997. 191 old.
  7. Bendász István. *Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből*. Ungvár: Kiadja a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1999. 307 old.
  8. Botlik József. *Görög katolikus vértanúk a Kárpát-medencében 1914–1976*. Budapest, 2010. 144 old.
  9. Botlik József. *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Budapest: Hatodik síp alapítvány új mandátum könyvkiadó, 1997. old. 43–213 (335 old.).
  10. Bugel Walerian, Ks. *W obawie o własna tozsamošč. Eklezjologia Unii Uzhorodskiej*. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2000. 242 s.
  11. Bugel Walerian. *Ekleziologie Užhorodské unie a jejích dedicu na pozadí doby*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003. 274 s.
  12. *Chrám v byzantskej tradícii z architektonického, ikonografického, liturgického a teologického pohľadu*, Ed. Marcel Mojzeš. Prešov: PETRA, n.o, 2008. 191 s.
  13. *Cirkvi a národy strednej Európy (1800–1950)*, Zostavili: Peter Švorc, Ľubica Harbuľová, Karl Schwarz. Prešov–Wien: UNIVERSUM, 2008. 357 s.
  14. Coranič Jaroslav. *Z dejín gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. České Budejovice, 2014. 526 s.
  15. Duchnovič Alexander. *The history of the eparchy of Prjašev*, Translated and supplemented with notes by Athanasius B. Pekar, OSBM. Rome: PP. Basiliani, 1971. 102 p.
  16. *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, Revised and Expanded Edition; Editors Paul Robert Magocsi and Ivan Pop. Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press, 2005. 569 s.
  17. Fenič Volodymyr. *Konfessionelle und nationale Identität des Klerus der griechisch-katholischen Diözese von Munkačevo 1771–1949*. In: *Konfessionelle Identität und Nationsbildung. Die grechisch-katholischen Kirchen in Ostmittel- und Südosteuropa im 19. und 20. Jahrhundert*, Herausgegeben von Hans-Christian Maner und Norbert Spannenberger. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2007. ss. 113–128.
  18. Fenici Volodimir. *Konfessionelle und nationale Identität der Katholiken grie-*

- chischer Konfession von Transkarpatien im 18.-20. Jahrhundert.* In: *Materielle und geistige Volkskultur des Oberen Theißbeckens. Einfluss der deutschen Bevölkerung auf die anderen Ethnien der Region*, Coordonatori: dr. Hans Gehl, dr. Viorel Ciubotă. Satu Mare–Tübingen: Editura Muzeului Sătmărean, 2003. ss. 83–104.
19. Grigássy Gyló. *A magyar görögkatolikosok legújabb története.* Ungvár, 1913.
  20. Haraksim L'udovit. «Zlatý vek» biskupa A. Bačinského a obrodenské oddobie A. Duchnoviča – dve epochy dejín Rusinov. In: *Slovensko-ruzsínsko-ukrajinské vzťahy od obrodenia po súčasnosť*, Red. Doml'a Ján. Bratislava, 2000. ss. 10–36.
  21. Haraksim L'udovit. *K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincov na Slovensku do roku 1867.* Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied, 1961. 201 s.
  22. Hodinka Antal. *A Munkácsi görög-katholikus püspökség története.* Budapest: Kiadja. a Magyar Tudományos Akadémia, 1909. 856 old.
  23. Hornad Vladimirus de juxta. *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9.–18. storočie).* Košice, 2004. 954 s.
  24. Kočiš G. J. *Administratívna štruktúra Prešovskej gréckokatolíckej eparchie.* In: *Gréckokatolícky kalendár.* 1997. ss. 59–67.
  25. Magocsi Paul R. *An Historiographical Guid To Subcarpathian Rus'.* In: *Austrian History Yearbook.* Vol. IX–X. Cambridge, Massachusetts, 1973-74. pp. 201–265.
  26. Magocsi Paul Robert. *Carpathian Rus'. A Historical Atlas.* Distributed by the University of Toronto Press for the Chair of Ukrainian Studies University of Toronto, 2017. 80 p.
  27. Magocsi Paul Robert. *Chrebtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov.* Prešov: UNIVERSUM, 2016. ss. 117–218 (595 s.).
  28. Magocsi Paul Robert. *Our People. Carpatho-Rusyns and Their Descendants in North America.* Wauconda, Illinois: Bolchazy-Carducci Publishers, Inc., 2005. 230 s.
  29. Mayer Mária. *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910.* Budapest: Akadémiai kiadó, 1977. 256 old.
  30. Molnár Ferenc. *A Munkácsi Egyházmegye 1848–1849-ben.* Tanulmányok és kronológia. Nyíregyháza, 2014. 217 old.
  31. Nilles Nicolao, S. J. *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terriis coronae s. Stephani.* Volumen I. Eniponte: Typis et sumptibus feliciani rauch, 1885. pp. 1–496.
  32. Nilles Nicolao, S. J. *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terriis coronae s. Stephani.* Volumen II. Eniponte: Typis et sumptibus feliciani rauch, 1885. pp. 497–1088.
  33. Pekar Athanasius B. *Historic background of the eparchy of Prjashev.* Pittsburgh: Byzantine Seminari Press, 1968. 81 p.

34. Pekar Athanasius B., OSBM. *The bishops the Eparchy of Mukachevo with historical outlines*. Pittsburgh: Byzantine seminary press, 1979. 88 p.
35. Pekar Athanasius, OSBM. *Bishop John Bradač. The last Basilian in the Mukačevo episcopal See (1732–1772)*. In: *Orientalia Christiana Periodica*. 1983. Vol. 49. pp. 130–152.
36. Pekar Basilius. *De erectione canonica eparchiae Mukačoviensis (anno. 1771)*. Ed. 2. Romae: PP. Basiliani, 1956. 136 p.
37. Pelesz Julian. *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*. Zweiter Band. *Von der Wiederherstellung der Union mit Rom bis auf die Gegenwart (1596–1879)*. Wien: Druck und Verlag der Mechitharisten-Buchdruckerei (W. Heinrich), 1880. 1094 s.
38. Pilipkó Erzsébet. *Ütköző identitások. A kárpátaljai magyar görög katolikusok etnikai és vallási identitástudatának vizsgálata az 1989-es változások kapcsán*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2007. old. 20–69 (187 old.).
39. Pirigy István. *A görögkatolikus Magyarság története*. Budapest: IKVA, 1991. 116 old. + kép.
40. Pirigy István. *A Magyarországi görög katolikusok története*. I. kötet, Lektorálta: Iváncsó István. Nyíregyháza: Görög katolikus hittudományi főiskola, 1990. 191 old.
41. Pirigy István. *A Magyarországi görög katolikusok története*. II. Kötet, Lektorálta: Iváncsó István. Nyíregyháza: Görög katolikus hittudományi főiskola, 1990. 248 old.
42. Pirigy István. *Görög katolikusok Erdélyben és Kárpátalján*. Debrecen, 2001. 128 old.
43. Pirigy István. *Görög kotoikus papi sorsok. A százéves debreceni görög katolikus egyházközség alapítói és jótevői, elhunyt és élő papjai és hívei emlékére és tiszteletére*. Debrecen, 1999. 176 old.
44. Pirigy István. *Görögkatolikus életsorsok*. Debrecen, 1998. 176 old.
45. Pop Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha: Nakladatelství Libri, 2005. 534 s.
46. Puskás Bernadett. *A görög katolikus egyház művészete a történelmi Magyarországon. Hagyomány és megújulás*. Budapest, 2008. 319 old.
47. Rebichini Andrea. *Greco-Catholici della Slovacchia Orientale: storia e attualità*. In: *Slovak Studies*. XXIII. Cleveland–Rome: Slovak Institute, 1983. pp. 75–111.
48. Šoltés Peter. *Try jazyky, štyri konfesie. Etnická a konfesiónalna pluralita na Zemplíne, Spiši a v Sariši*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2009. 232 s.
49. Šturák Peter, THLIC. *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945–1989*. Prešov: Náboženské vydavateľstvo Petra, 1999. ss. 24–33 (199 s.).
50. Slivka John. *Historical Mirror Sources of the Rusin and Hungarian Greek Rite Catholics in the United States of America 1884–1963*, Brooklyn, New York, 1978. pp. 1–126 (342 p.).

51. SYMBOLAE. *A görög katolikus örökségkutatás útjai. A Nikolaus Nilles SJ halálának 100. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai.* Nyíregyháza, 2007. november 23-24, Szerkesztette: Véghseő Tamás. Nyíregyháza, 2010. 373 old.
52. Szilveszter Terdik. *Görögkatolikus püspöki központok Magyarországon a 18. században. Művészet és reprezentáció.* Nyíregyháza, 2014. 315 old.
53. Timkó Imre. *Keleti kereszténység, keleti egyházak.* Budapest: Szent István Társulat, Az Apostoli szentszék könyvkiadója, 1971. 544 old.
54. Udvari István. *Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok.* Második kiadás. Nyíregyháza, 1994. 390 old.
55. Vavroušek Bohumil. *Církevní památky na Podkarpatské Rusi.* Praha: Nakladatelé kvasnička a hampl, 1929. 22 s. + 272 fotografií lidových stoveb.
56. Zeguc Ivan. *Die nationalpolitischen bestrebungen der Karpato-Ruthenen, 1848–1914.* Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1965. 145 s.
57. Балудянскій Андрей. *Исторія Церковная Наваго Завѣта.* Віенна: Типомъ пп. оо. Мехитаристовъ, 1851. 403 с.
58. Баран Олександр. *Єпископ Андрей Бачинський і церковне відродження на Закарпатті.* Йорктон, Саск., 1963. 63 с.
59. Баран Олександр. *Нариси історії Пряшівщини.* Вінніпег, 1990. 149 с.
60. Баран Олександр. *Питання Українського Патріярхату в Шашкевичівській добі.* Вінніпег: Рада Українських Організацій за Патріярхат Української Католицької Церкви, 1974. 39 с.
61. Баран Олександр. *Синод Мукачівської, Фогараїської і Свідницької єпархій у Відні 1773-го року.* In: *Analecta Ordinis S. Basilii Magni.* Series II. Sectio II. Vol. III (IX). Fasc. 3-4. Romae, 1960. pp. 394–403.
62. Бескид Микола. *Пряшівська єпархія.* In: *Бескид Микола на благо русинів,* Уклад. Г. Бескид; Пер. на русин. мову та мовне упорядкув. М. Мальцовської. Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2005. сс. 105–112.
63. Богатырев П.Г. *Магические действия, обряды и верования Закарпатья.* In: *Вчені Росії про Закарпаття. Із карпатознавчої спадщини,* Упорядк., підготовка текстів, передм. та примітки О.С. Мазурка та І.О. Мандрика. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2009. сс. 221–353.
64. Бокшай Еміліан. *Исторія Мукачевської єпархії.* In: *Календар общества «Унію» на 1929 г.* Ужгородъ, 1928. сс. 33–60.
65. Волошин Августин. *Греко-католичеська церков у Подкарпатської Русі.* In: Волошин А. *Твори,* Упоряд., передм., підг. текстів та прим. Олекси Мишанича і Павла Чучки. Ужгород: «Гражда», 1995. сс. 99–112. (447 с.: іл.).
66. *Высланства Русиновъ Угорскихъ въ Вѣдні предъ высокимъ министерствомъ и всесвѣтлымъ его величества трономъ дѣланя мѣсяця октобрѣя 1849. До Ч. Читателя,* Публ. Миколи Русинка. In: *Науковий збірник Музею української культури в Свиднику.* Випуск 6. Книга перша, За заг. ред. Івана Чабиняка. Свидник: Музей української культури; Братиславське

- словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури в Пряшеві, 1972. сс. 66–96.
67. Годинка Антоній. *Грамотность и ученость нашихъ духовниковъ до знакового распоряженія бл. п. епископа А. Бачинского*. In: *Годинка Антоній. Як наші́ духовники проживали... Русинські тексти*. II, Матеріал зобраз, коментарії застачив и вступное слово написав Михаил Капраль. Ніредьгаза: Вудала катедра української и русинської філології Ніредьгазської Висшої Школы, 2005. сс. 75–121. (165 с.).
68. Данилюк Д.Д. *Історична думка на Закарпатті епохи національного відродження (кінець XVIII – середина XIX ст.)*. Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2009. 400 с.
69. Данилюк Дмитро. *Історична наука на Закарпатті (кінець XVIII – перша половина XX ст.)*. Ужгород: Патент, 1999. 352 с.
70. Данилюк Дмитро. *Історія Закарпаття в біографіях і портретах (з давніх часів до початку XX ст.)*. Ужгород: «Патент», 1997. 289 с.
71. Драгун В.І. *Народна дерев'яна архітектура Закарпаття (XVII – поч. XX ст.)*. In: *Karpatica – Карпати́ка. Актуальні проблеми історії і культури Закарпаття*. Випуск 1, Редкол.; відп. ред. Павленко Г.В. Ужгород, 1992. сс. 162–181.
72. Дулишковичъ Іоаннъ. *Историческія черты Угро-Русскихъ*. Тетрадь III. Унгварь: Типографія Макс. Полячика, 1877. 234 с.
73. Духнович Олександр. *О народахъ крайнянскихъ, или карпатороссахъ угорскихъ, под Бесъкидомъ в Земплинской, Унгской, и Шарѣской столиці живущихъ*, публ. Олени Рудловчак. In: *Науковий збірник Музею української культури в Свиднику*. Випуск 9. Книга друга, За ред. Івана Русинка. Матеріали з комплексного дослідження Старинської долини на Снинщині в 1975–1978 рр. Свидник: Музей української культури; Братиславське словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури в Пряшеві, 1979. сс. 37–57.
74. Еган Едмунд. *Економічне становище руських селян в Угорщині. Меморандум*. Ужгород, 2001. 40 с. [Передрук за вид. Прага, 1922].
75. *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*, Укладачі: Павло Роберт Магочій та Іван Поп; Заг. ред. Павла Роберта Магочія; Пер. з англ. Надії Кушко; Ред. укр вид. Валерій Падяк; Вип. ред. Лариса Ільченко. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010. 856 с. + XXXII с.
76. Жаткович Юрій. *Боротьба Мукачівської греко-католицької єпархії проти впливу Егера. Історичне дослідження*. In: *Жаткович Юрій. Праці з історії Угорської Русі*, Упорядк. і передм. О.С. Мазурка, Редактор О. Козоріз. Ужгород: Мистецька лінія, 2008. сс. 235–316.
77. Жаткович Юрій. *Етнографическій очеркъ угро-русскихъ: Комплексне видання*, Упоряд. і передм. О.С. Мазурка. Ужгород: Мистецька лінія, 2007. сс. 62–144 (392 с.); іл.

78. Жаткович Юрій. *Історія історіографії угорських русинів*. In: Мазурок О.С. Юрій Жаткович як історик та етнограф. Ужгород: УжНУ, 2001. сс. 133–153.
79. Жаткович Юрій. *Праці з історії Угорської Русі*, Упорядк. і передм. О.С. Мазурка, Редактор О. Козоріз. Ужгород: Мистецька лінія, 2008. 452 с.; іл.
80. Загальна бібліографія Подкарпаття. *З додатками: 1. Бібліографія подкарпатської руської літератури. 2. Бібліографія подкарпатської руської історії літератури*, Зложили Лелекач Николай, Гарайда Івань / Факс. вид. 1944 р. на русин. і угор. мовах; передм. Д. Данилюка; післямова В. Падяка. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2000. 214 с. + портрет.
81. *Історія релігії в Україні: У 10-ти томах*, Ред. кол.: А. Колодний (голова) та ін. Том 4: Католицизм, За ред. П. Яроцького. Київ: Вид-во «Світ Знань», 2001. сс. 371–386 (598 с.).
82. Кондратович И. *История Подкарпатской Руси для народа*. Ужгород: Книгопечатня «Свобода» в Ужгородѣ, 1930. 111 с.
83. Кралицький Анатолій. «*Кому мила єсть отчина...*», Упоряд. текст., вступ. ст., приміт. В. Падяка; Обклад. П. Колісника. Ужгород, 1998. 112 с.
84. Лучкай М.М. *Історія карпатських русинів: У шести томах*, Дешифрування рукопису Ю.М. Сака; переклад українською мовою Ю.М. Сака, М.В. Ороса, Й.О. Баглая; покажчик історичних осіб та назв Д.Д. Данилюка; географічний покажчик І.М. Сенька. Т. IV. Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2003. 328 с., іл.
85. Лучкай М.М. *Історія карпатських русинів: У шести томах*. Т. V. *Історія Мукачівської єпархії, укладена Іваном Пастелієм, старшим настоятелем Мукачівського капітулу, і видана Михайлом Лучкаєм, луккським придворним настоятелем*, Дешифрування рукопису та переклад з латинської українською мовою М.В. Ороса; переклад німецькомовних вставок українською мовою М.І. Зимомрі; передмова, покажчик історичних осіб та назв Д.Д. Данилюка; географічний покажчик І.М. Сенька. Ужгород: ВАТ «Видавництво "Закарпаття"», 2004. 251 с., іл.
86. Лучкай М.М. *Історія карпатських русинів: У шести томах*. Т. VI. *Історія Мукачівської єпархії, написана Михайлом Лучкаєм, колишнім ужгородським парохом та віце-архидияконом і настоятелем церкви Успення Пресвятої Діви Марії в м. Лукка*, Дешифрування рукопису та переклад з латинської українською мовою О.В. Барбіл, Е.В. Швед, О.М. Яцків; післямова М.М. Вегеша; покажчик історичних осіб та назв Д.Д. Данилюка; географічний покажчик І.М. Сенька; про переклад, перекладачів і добродіїв цього тому Е.В. Швед. Ужгород: ВАТ «Видавництво "Закарпаття"», 2011. 472 с., іл.
87. Магочій Павло Роберт. *Пристосування без асиміляції: геніальність Мукачівської греко-католицької єпархії*. In: *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*, За ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочилися та Олега

- Турія. Число 4: *Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи*, Відп. ред. Олег Турій. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2003. сс. 162–169.
88. Магочій Павло Роберт. *Пряшівська греко-католицька спархія: русинська чи словацька Церква?* In: Ковчег. *Науковий збірник із церковної історії*, За ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочиляса та Олега Турія. Число 4: *Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи*, Відп. ред. Олег Турій. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2003. сс. 170–173.
89. Магочій Павло Роберт. *Русини на Словенську. Історичний перегляд*. Пряшов: Русинська оброда, 1994. 214 с.
90. Магочій Павло Роберт. *Створені чи перетворені в Америці? Народність і процес самовизначення серед карпаторусинських імігрантів і їхніх нащадків*. In: *Тривалість регіональних культур. Русини і українці на їхній Карпатській батьківщині та за кордоном*, Упорядник Павло Роберт Магочій; Східноєвропейські монографії. Нью-Йорк: Колумбійський університет, 1993. сс. 166–181.
91. Магочій Павло Роберт. *Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948)*, Авторизов. пер. з англ. Ужгород: Поличка «Карпатського краю», 1994. сс. 19–50, 246–285 (296 с.).
92. Матола Рудолф. *Історія Церкви*, Р. Матола, М.М. Попович, К.И. Лявинець; Обща редакція Р. Матоли. Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2005. 520 с.: іл.
93. Мельникова И.Н. *Закарпатская Украина в революции 1848 года*. In: *Учёные записки института славяноведения*. Москва–Ленинград, 1949. Т. 1. сс. 241–292.
94. Мицюк Олександр. *Нариси з соціально-господарської історії б. угорської нині Підкарпатської Русі*. Т. II: *доба фєвдально-кріпацька (від другої чверти XVI в. до половини XIX) з 18 малюнками*. Прага: Друкарня Р. Грдлічки, 1938. 392 с. + XL.; іл., футляр.
95. *Нариси історії Закарпаття. У трьох томах*. Том I (з найдавніших часів до 1918 року), Відп. ред. і керів. авт. кол. проф. І. Гранчак. Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського обласного управління по пресі, 1993. 436 с. + 76 с. іл.
96. Пап Степан. *Історія Закарпаття. У трьох томах*. Том III. Івано-Франківськ: «Нова зоря», 2003. 647 с.
97. Пекар Атанасій В., ЧСВВ. *Нариси історії Церкви Закарпаття*. Том III. *Мо наше життя*. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2014. 224 с.
98. Пекар Атанасій, ЧСВВ. *Протоігумен Йоанникій Ю. Базилевич, ЧСВВ*. In: *Analecta Ordinis S. Basilii Magni ecclesiae catholicae Ucrainae persecutae dedicate (1945–1990)*. Sectio II. Vol. XIV (XX). Fasc. 1-4. Romae: Sumptibus PP. Basilianorum, 1992. pp. 105–122.

99. Пекар Атанасій, ЧСВВ. *Ужгородська унія та її творці (1646–1996)*. In: *Записки ЧСВВ. Секція II. Том XV (XXI). Вип. 1-4*. Рим, 1996. сс. 247–300.
100. Пекар Атанасій В., ЧСВВ. *Нариси історії Церкви Закарпаття*. Том I: *Єрархічне оформлення*, Видання друге. Рим–Львів: Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1997. сс. 38–111 (232 с.).
101. Пекар Атанасій В., ЧСВВ. *Нариси історії Церкви Закарпаття*. Том II: *Внутрішня історія*. Рим–Львів: Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1997. 492 с.
102. Перени Йозеф. *Из истории закарпатских украинцев (1849–1914)*. In: *Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 14. Budapest: Akadémiai kiadó, 1957. 157 old.
103. Петровъ А.Л. Замѣтки по этнографіи и статистикѣ. In: *Матеріали для історіи Угорской Руси*. Т. IV. Санкт-Петербургъ: Сенатская типографія, 1906. сс. 1–18.
104. Петровъ А.Л. *Предѣлы угро-русской рѣчи въ 1773 года по офіціальнымъ даннымъ. Изслѣдованія и карты*. In: *Матеріали для історіи Угорской Руси*. Т. VI. Санкт-Петербург, 1911. 344 с.: карты.
105. Поп Д.И. *История Мукачевского монастыря*. Ужгород, 2002. 40 с.
106. Поп Д., Поп І. *Історія Підкарпатської Руси*. Ужгород: Видруковано в приватній друкарні Р. Повча, 2005. 264 с.
107. Поп Дмитрий. *Церковная архитектура Подкарпатской Руси от средних веков до наших дней*. Ужгород, 2009. 195 с.
108. Поп И.И. *Историография истории русин и Подкарпатской Руси*. In: *Славяноведение*. 2003. № 1. сс. 57–72.
109. Поп Иван. *Мала історія Русинув*. Ужгород, 2012. 185 с.
110. Попович Димитрій. *Унія Подкарп. Русинов и єѣ вплив на громадянськое и культурное життя на Подк. Руси*. In: *Календарь миссійного вѣстника на переступный рок 1936*, Сост. А. Ильницькій. Ужгородь–Пряшев, 1935. сс. 41–60.
111. Приймич Михайло. *Перед лицем твоім. Закарпатський іконостас*. Ужгород: Карпати–Гражда, 2007. 224 с.: іл.
112. Пронин Василий, архимандрит. *История Православной Церкви на Закарпатье*. Свято-Николаевский Мукачевский монастырь, 2005. сс. 337–456, 487–524 (527 с.).
113. Рамач Янко. *Привредни и дружтвени живот Руснацох у южней Угорскей 1745–1848*. Нови Сад: «Руске слово», 1990. 190 с.
114. Рамач Янко. *Релігійна та національна ідентичність русинів Крижевацької єпархії (1777–1918)*. In: *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*, За ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочилися та Олега Турія. Число 4: *Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи*, Відп. ред. Олег Турій. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2003. сс. 187–198.

115. Русакъ Ю.П. [Гаджега Ю.]. *Мукачевская епархія и ея борьба за права русскаго языка и народности во время епископства Василия Поповича*. In: *Карпаторусский сборникъ. Подкарпатская Русь въ честь Президента Т. Г. Масарика 1850–1930*. Ужгородъ, 1931. сс. 50–68.
116. Сильвай И.А. *О современном положеніи руських в Угрии*. In: И.А. Сильвай (Уриил Метеор). *Избранные произведения*. Братислава: Словацкое издательство художественной литературы, 1957. сс. 343–351.
117. Сильвай И.А. *Положение угорских русских под управлением Стефана Панковича, епископа Мукачевского*. In: И.А. Сильвай (Уриил Метеор). *Избранные произведения*. Братислава: Словацкое издательство художественной литературы, 1957. сс. 352–389.
118. Сирохман Михайло. *Втрачені церкви Закарпаття*. Торонто–Ужгород: ВАТ «Патент», 1999. 123 с.
119. Сирохман Михайло. *Церкви України – Закарпаття*. Львів: Вид-во «Мс», 2000. 879 с.
120. Сова Петръ. *Прошлое Ужгорода*, Факс. изд. по изд.: Ужгород: Типографія «Школьной помощи», 1937. Ужгород: Карпати–«Патент», 1992. 350 с., ил. 16 л.
121. Суттнер Ернст Крістоф. *Значення Замойського (1720) та Віденського (1773) синодів для уніатів Речі Посполитої та Габсбурзької монархії*, пер. з нім. О. Турія та Л. Цибенко. In: *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*, За ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочиляса та Олега Турія. Львів: Інститут історії церкви Львівської богословської академії, 2000. Число 2. сс. 99–114.
122. Суттнер Ернст Крістоф. *Українське християнство на початку III-го тисячоліття: Історичний досвід та еклезіологічні перспективи*, Пер. і наук. ред. Олега Турія. Львів: Свічадо, 2001. 168 с.
123. Томаш Юліян. *Руски Керестур, літопис и история (1745–1991)*. Руски Керестур, 1992. 494 с.
124. Удвари Иштван. *Русины в Венгерском Королевстве*. In: *Тривалість регіональних культур. Русини і українці на їхній Карпатській батьківщині та за кордоном*, Упорядник Павло Роберт Магочій; Східноєвропейські монографії. Нью-Йорк: Колумбійський університет, 1993. с. 103–139.
125. Удварі Иштван. *Єпископ Андрій Бачинський (1732–(1772–1809)). Видатний представник русинського просвітництва. Про життя і діяльність єпископа Андрія Бачинського*. In: *Slavica. Annales Instituti Philologiae Slavicae Universitatis Debreceniensis*. Debrecen, 2000. XXX. сс. 193–221.
126. Удварі Иштван. *Образчики з історії пудкарпатських русинув XVIII. столітіє. Изгядованя з історії культури и языка*, Вступ І. Керчі; Спередслово Дюлы Вігы; Мапы Жолта Ботлика. Ужгород: Удавательство В. Падяка, 2000. 340 с., іл.
127. *Ужгородській унії – 350 років. Матеріали міжнародних наукових*

- конференцій (Ужгород, квітень 1996 р.), Редкол.; відп. за вип. І.М. Гранчак. Ужгород: «Патент», 1997. 196 с.
128. Фенич Володимир. *«Ecclesia sui iuris»: легендарні витоки, унікальна історія та оригінальний сучасний статус Мукачівської греко-католицької єпархії. Частина перша. Легендарні витоки Мукачівської греко-католицької єпархії.* In: <http://prozak.info/История/Legendarni-vitoki-Mukachivs-koyi-greko-katolic-koyi-eparhiyi> 22 червня 2015 р.
129. Фенич Володимир. *«Ecclesia sui iuris»: легендарні витоки, унікальна історія та оригінальний сучасний статус Мукачівської греко-католицької єпархії. Частина друга. Життя Мукачівської греко-католицької єпархії з 1771р.* In: <http://prozak.info/История/ZHittya-Mukachivs-koyi-greko-katolic-koyi-eparhiyi-z-1771-r> 25 червня 2015 р.
130. Фенич Володимир. *«Ecclesia sui iuris»: легендарні витоки, унікальна історія та оригінальний сучасний статус Мукачівської греко-католицької єпархії. Частина третя. Як Мукачівська єпархія набула оригінального статусу.* In: <http://prozak.info/История/Як-Мukachivs-ka-eparhiya-nabula-original-nogo-statusu> 02 липня 2015 р.
131. Фенич Володимир. *«Ахіллесова п'ята» греко-католиків: румунський єпископ Олексій Повчі (1753–1816–1831) і перші два поділи Мукачівської єпархії.* In: *Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate (Satu Mare, 26-28 februarie 2016)*, Editori: Irina Liuba Horvat, Anastasia Vehesh. Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean – Cluj Napoca: Editura Ecou Transilvan, 2016. ss. 55-74.
132. Фенич Володимир. *«Ecclesia sui iuris»: легендарні витоки, унікальна історія та оригінальний сучасний статус Мукачівської греко-католицької єпархії. Частина четверта. Яким має бути статус Мукачівської греко-католицької єпархії.* In: <http://prozak.info/История/Яким-має-бути-status-MGKIE> 06 липня 2015 р.
133. Фенич Володимир. *В оточенні інших: греко-католики Мукачівської єпархії та їх сусіди у світлі сучасних досліджень офіційної статистики кінця XIX – початку XX ст.* In: *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, Редкол.: М.М. Вегеш (голова) та ін. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2010. Вип. 25. сс. 104–125.
134. Фенич Володимир. *Від монастирської Церкви-Єпархії до «Ecclesia sui iuris»: Ужгородська унія та інститування церковних спільнот ужгородської унійної традиції.* In: *Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії*. Випуск 5. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. сс. 26–105.
135. Фенич Володимир. *Вплив слов'янського відродження на релігійне і культурне життя Закарпаття в кінці XVIII – середині XIX ст.* In: *Історична школа професора Володимира Задорожного. Науковий збірник*. Випуск 1, Упоряд. Р. Офіцинський. Ужгород: Патент, 1999. сс. 81–99.
136. Фенич Володимир. *Долаючи етнічні стереотипи та національні міфи:*

- Греко-Католицька Церква в підкарпатській історіографії 1890–1945 рр.* In: *Підкарпатська Русь в роки Другої світової війни: матеріали міжнародної наукової конференції (Ужгород, 16–17 жовтня 2014 р.)*, Упорядк.: Фенич В.І., Шніцер І.О. Ужгород: ШАРК, 2015. сс. 102–125.
137. Фенич Володимир. *Між вірою і нацією: етноконфесійна панорама Австро-Угорщини і Мараморош-Сиготські судові процеси.* In: *Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна). № 3*, Редкол. Ужгород: Видавництво «Карпати», 2014. сс. 303–315.
138. Фенич Володимир. *Міфи і стереотипи в історії греко-католиків Мукачівської єпархії.* In: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí IV b*, Jaroslav Coranič (ed.). Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovská univerzita v Prešove, 2016. ss. 5–33.
139. Фенич Володимир. *Мукачівський єпископ Андрей (Бачинський) і відновлення Галицької митрополії: деміфологізація однієї патріотичної легенди.* In: *Релігійно-інформаційна служба України (PICU)*. http://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/51236/ 2013.
140. Фенич Володимир. *Посередник чи пристосуванець? Церква перед викликом націоналізму (сумний досвід греко-католиків Мукачівської єпархії).* In: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. Випуск 25. Східно-християнські сакральні пам'ятки на словацько-польсько-українському пограниччі. Матеріали міжнародної наукової конференції (Свидник, 19–20 червня 2009 р.)*, Головний редактор та упорядник: Мирослав Сополіга. Свидник, 2010. сс. 61–77.
141. Фенич Володимир. *Угорська Русь і «Ганнібалова присяга» Михайла Драгоманова: початки інтелектуального завоювання Закарпаття Україною.* Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2015. 144 с.
142. Фийнєш Елек. *Географічний словник Угорщини. Опис населених пунктів Закарпаття середини XIX ст.*, Пер. та упорядк. Йосипа Кобаля. Ужгород: ТОВ «ІВА», 2011. 96 с.
143. Черничко Степан, Фединець Чілла. *Наш місцевий Вавилон. Історія мовної політики на території Закарпаття у першій половині XX століття (до 1944 року):* Монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2014. 236 с.
144. Шевченко К.В. *Славянская Атлантида. Карпатская Русь и русины в XIX – первой половине XX вв.* Москва: REGNUM, 2011. 413 с.
145. Шпаненбергер Норберт. *Не парадокс, а феномен: до питання конфесійної та національної ідентичності Греко-Католицької Церкви в Угорщині.* In: *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*, За ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочиліяса та Олега Турія. Число 4: *Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи*, Відп. ред. Олег Турій. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2003. сс. 199–211.

Disszertációs kutatások kéziratái és összefoglalói

1. Кічера Віктор Васильович. *Заснування і діяльність монастирів Чину святого Василя Великого на Закарпатті (1733–1950 роки)*. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Рукопис. Ін: Відділ рукописів і стародруків Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету. Ужгород, 2008. 252 с.
2. Кічера В.В. *Заснування і діяльність монастирів Чину святого Василя Великого на Закарпатті (1733–1950 роки)*. Ін: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Ужгород, 2008. 20 с.
3. Фенич Володимир Іванович. *Греко-католицька церква в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття (1771–1867 рр.)*. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Рукопис. Ін: Відділ рукописів і стародруків Наукової бібліотеки Ужгородського державного університету. Ужгород, 1997. 223 с.
4. Фенич В.І. *Греко-католицька церква в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття (1771–1867 рр.)*. Ін: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Ужгород, 1997. 24 с.
5. Штерр Діана Іванівна. *Релігійно-соціальні відносини між кліром і мирянами в Мукачівській греко-католицькій єпархії (1771–1949 рр.)*. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Рукопис. Ужгород, 2015. 262 с.
6. Штерр Д.І. *Релігійно-соціальні відносини між кліром і мирянами в Мукачівській греко-католицькій єпархії (1771–1949 рр.)*. Ін: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Ужгород, 2015. 19 с.

A munkácsi görög katolikus egyházmegye püspökei

Bradács János (1732–1772),
munkácsi görög katolikus
püspök (1768–1772)

1732. 02.14.-én született Toriszka (Torisky) faluban Szepes (Sepe-siensis, Spish) megyében (Ke-let-Szlovákia) szabad családban. 1756-ban Sztáray Imre királyi biztos apját, Bradács Simon út-biztost köztisztviselőként egész-ségvédelmi határmenti biztosnak nevezte ki a Gronostovi hágóra, ami a Ljubovl és Podolin királyi provincákban található. Anyja, Viszlocky Katalin toriszkai szü-letésű volt. A Litmanovban ta-lálható Szent Mihály templom egyházi anyakönyvei alapján Te-odor Ihnatovics atya szentelte fel parókussá Jarembin faluban. Apja, Bradács Simon Olsavszyk Mihály Mánuel (1743–1767) püspök nő-vérének, Máriának, volt a fia, aki

Toriszkában ment hozzá Bradács Andráshoz. Tehát, Bradács János Olsavszyk Mária unokája, Olsavszyk M.M. püspök unokaöccse.

Az elemi iskolát szülőfalujában és a Ljubovl vár melletti Kövesfalván (Kamienka, Каменці) végezte, ahová szülei öregségükre átköltöztek, 300 osztrák forintért véve házat. A szepesi helynökség latin iskolájába folytatta a tanulást, valamint a jezsuita rend által likvidált (1773) Levocki gimnáziumban atyák felügyelete alatt. Kiválóan elsajátította a humán tudományokat (retorika osztályt végzett 1750-ben Egerben), teológiai képesítést szerzett (magiszteri diplomát kapott) a munkácsi egyházmegye papjaihoz hasonlóan a Nagyszombaton található Szent Adalbert jezsuita kollégiumba (szemináriumban) adott át Olsavszky M. M. munkácsi püspök a kézrátétel után 1755. 09. 30-án a Nagy Szent Bazil Rend (NSzBR) Szent Mikós kolostorában a munkácsi Fekete-hegyen. A Nagyszombati Egyetem akkori rektora, Ladiszláv Ripsel atya pozitív magyarázata után jogot kapott, hogy a Szent Liturgiát latin és görög rítus szerint is vezesse.

Olsavszky Dmitro Doros atya (1756 nyarán halt meg), a munkácsi teológiai iskola professzorának helyére, Bradácsot nevezte ki. 1756-ban majdnem egész éven a latin rítus szerint vezette a miséket, s év végére kinevezték Oroszvég (Roszsvég, Munkács egy kis negyede) parókusának és a munkácsi teológiai iskola dogmatikai teológia professzorának. 1760-ban székesegyházi archideakónusnak nevezték ki. Nemsokára (1761) lemondott az oroszvégi parókusságról, hogy kizárólag a teológiai iskolának szentelhesse magát. A XVIII. század 50-es 60-as éveiben az iskolában közel 200 növendék tanult, amely nem utolsó sorban Bradács Jánosnak köszönhető. Az 1762.01.21-ei pázsatori levelében saját rendszert dolgozott ki az egyházmegyei iskolák számára, amelyet csak Bacsinszky András püspök (1772–1809) léptetett életbe.

Az Olsavszky püspök által összehívott 1764.01.29.–02.01-es munkácsi uniátus zsinaton, egyöntetűen elfogadták, hogy petíciót nyújtanak be az Apostoli Szentszékhez a bécsi Legfelsőbb Bíróságon keresztül az egri „gyámság” megszüntetéséről és a munkácsi egyházmegye kanonikus elismeréséről, mivel folyamatos zaklatást tapasztaltak az egri érsekség oldaláról, amely gróf Eszterházy Károly püspök (1762–1799) hatalomra kerülésével egyre erősödött. A misszió végrehajtására egyhangúan elküldték Bécsbe Bereg vármegye archidiakónusát és Bradács Jánost, a munkácsi teológiai iskola professzorát. 1764.01.29-én Bradács útnak indult a császári udvarba.

Az udvarban Bradács közel három évet töltött megszakításokkal. Sem a püspökök, sem a papság nem hibázott a választásával: a bécsi aktív tevékenysége meghozta a gyümölcsét. A Habsburgok politikájában való változást az unió és a munkácsi egyházmegye ügyében az 1756-os hajdúdorogi események váltották ki, ahol a helyi uniátusok a szabolcsi vármegye archidiakónusától Bacsinszkyt kérték pravoszláv papnak. Olsavszky és Bradács akcióját Eszterházy Bécsben próbálta megakadályozni Homonna parókusán és Luka

Gabinán, Zemplén vármegye archidakónusán és az ungvári parókuson és Torisky Józsefen, Ung vármegye archidiakónusát át. 1765.04.15-én L. Gabina a császári fővároshoz egy levelet küldött, melyben diszkreditálta a püspököt, kérve Mária Teréziát, hogy Olsavszky helyettesének az esztergomi helynökség kanonikusát, Rihálszky Györgyöt tegye meg.

Bradácsnak sikerült a maga oldalára állítani az udvart. 1765.09.05-én az udvari kancellária tanácsára a magyar királynő végrehajtotta a munkácsi egyházmegye kanonizációját. Eszterházy 1765.09.30-án Mária Teréziának írt hosszú levelében Olsavszkyt hibáztatta, amiért hajlamos volt a „skizmusra”. De ebben az esetben hibázott: a munkácsi püspök bebizonyította Bécs előtt az unió és a katolikus egyházhoz való hűségét, amikor Erdélyben 1747-ben visszafogta (erővel) a „skizmatikusokat”, Máramaros, Szatmár, Bereg vármegyékben pedig 1761-ben még királyi biztosként. Ezért 1766. 01.16-án Mária Terézia kategorikusan megtiltotta az egri püspöknek, hogy beleavatkozzon a munkácsi egyházmegye papjainak dolgába. Hasonlóképp Bradácsnak tulajdonítják az első levelet, melyet Mária Terézia írt a római XIII. Kelemen pápának 1766.04.30-án a munkácsi egyházmegye kanonizációjával kapcsolatban. Ebben, más mellett, feltüntették, hogy az egri latin püspök elviselhetetlen uralma alá 839 egyház tartozik, 675 plébánia és 119 107 orosz uniátus-hívő a munkácsi egyházmegyéből, akiket a Római Szentszék nem ismert el. 1766.07.23-án a bécsi Apostoli nuncius kikérte Eszterházy gróf véleményét.

A munkácsi egyházmegye kanonizációjával kapcsolatos tárgyalás Mária Terézia XIII. Kelemen pápához 1767.02.3-án kelt levele után kezdődött meg Rómában. 1767.03.27-én a 70 éves Olsavszky püspök székesegyházi archidiakónusnak és főbírónak, valamint főhelynöknek és saját helyettesének Bradácsot nevezi ki. Néhány nap múlva (1767.03.31.) Mária Terézia kérésére Eszterházy Rómába küldte saját érveit a munkácsi egyházmegye kanonizációja ellen, melyet 113 pontban fogalmazott meg Karl Boromei kardinálisnak a bécsi Apostoli nunciaturára. Olsavszky második kérésére 1767.07.17-én Mária Terézia kinevezi Bradácsot utódlási joggal rendelkező koadjutornak. A munkácsi egyházmegye kanonizációja Rómában majdnem egész évben zajlott 1767-ben. A Szentszék királyi nagykövetén, Nenny bárónén kívül Mária Teréziát képviselte Alessandro Albani ügyész, valamint a királynő védelmében Alois Coccuelines és Stefano De Angelis lépett fel. Érveik főként Munkács oldalán voltak.

1767.09.27-én a beteg püspök magához hívatta Bradácsot otthonába. 1767.10.25-én (1767. 11.5-én újnaptár szerint) délután Bradács visszatért Munkácsra, ahol megtalálta a halott püspököt (dél előtt halt meg). Még aznap rendelkezett, hogy elküldi a püspök maradványait Máriapócsra, ahová el is temették.

1767.12.11-én Mária Terézia XIII. Kelemen pápát kérte meg, hogy nevezze ki Bradácsot, majd 1768.01.27-én pápai kinevezést kapott apostoli vikári-

usként. 1768.04.20-án (újnaptár szerint 1768.04.1-jén) a Máriapócson található NSzBR-i Szent Miklós templom kolostorában Bacsinszky, Szabolcs vármegye archidiakónusának és a máramarosi helynök, András Zsetkei jelenlétében, Kovách Meletius, a nagyvárad (Oradea Mare) uniátus püspök felszenteli Bradácsot püspökké. Ugyanekkor a római pápa Nenny bárónő „emlékiratait” és Albani kardinális „motívumait” meghazudtolva, az egri rend meggyőző érveire hivatkozva még 1767.11.14-én megtagadta Mária Terézia kérését, melyről Karl Boromei kardinális a bécsi Apostoli nunciatúráról csak 1768.04.21-én értesítette az uralkodót. A pápai döntés ellen Mária Terézia nem mert fellépni, ami az uralkodó tanács 1768.08.15-ei gyűlésén is észrevehető volt. Ugyanakkor reménykedett benne, hogy az egri és a munkácsi érsek megbékélnek egymással.

Az egyházmegye kanonizációjának ügyében négy év alatt Bradács több tüskét szerzett, mint rózsát. Először is, a papság megsértődött rá: világi („fehér”), mivel előző választások nélkül nevezték ki, monasztikus („fekete”), mivel nem tartozott szerzetesrendhez. Mindkét esetben kinevezésével Bradács megszegte az ősi hagyományt, mivel úgy lett püspök, hogy nem választotta meg előzőleg a papság, s nem tartozott szerzetesrendhez sem. A Bazil rendi szerzetesek hatása az egyházmegyére véget ért, a püspök választásában a világi papok hatalma jelentősen aláesett.

Másodsorban, L. Gabina és Szabados Georgij (a munkácsi parókus és fővikárius, régebben Bradács töltötte be ezt a pozíciót) között lévő pereskedés nem engedett teret a püspök hatalmának. L. Gabina Olsavszkyhoz küldött 1764.04.11-ei levelében Bradácsot „csalónak” nevezte, s „mint lengyelnek” Magyarország törvényei szerint a munkácsi püspökséghez az út zárva kellett, hogy legyen. Nemsokára Bradács elkezdte ellátni püspöki teendőit, megparancsolta L. Gabina számára, hogy jelenjen meg Munkácson, miután nyilvánosan megvádolta rágalmozással maga ellen az imszticsei kolostorba száműzte. L. Gabina megszökött az egri püspökhöz, ahol áttért a latin hagyományokra és a helyi szemináriumban a görög hagyományok alapjait kezdte tanítani.

Harmadsorban, Eszterházy pillanatnyi győzelme, mely a munkácsi egyházmegye kanonizációjának kérdését illeti még jobban elbizonytalanította Mária Terézia 1768.08.24-ei rendelete után, mely szerint a munkácsi püspök a IV. lateráni zsinat (1215) döntéseinek értelmében az egri rend alárendeltje marad akár egy „szertartásos helynök”. Eszterházy alárendelje volt 300 latin parókus és 700 görög uniátus. Bradácsnak személyesen kellett megjelenni Egerben, elismerni Eszterházyt felettesének és békét és nyugalmat biztosítani a birodalom számára. Elemezve az 1767.11.14-ei pápai rendeletet és az 1767.08.24-ei uralkodói döntést (analogikusan a tartalommal) Dorog parókusával és Bacsinszkyval, Szabolcs vármegye archidiakónusával, Bradács biztos volt saját igazában és nem sietett Egerbe. Néhányszor elutasítva Eszterházy „meghívóját”, a munká-

csi püspök számos pappal együtt (12 vármegyéből 21) 1769.09.15-én megérkezett Egerbe. Delegációjának csontvázát alkották G. Szabados, András Zsetkei, Bacsinszky, Ioan Boksay, Pásztelyi János, Olekszij Bony, Vasil Labanc, Ioan Stankovszkiy archidiakónusok, a Máriapócsi apátság iguméne, Marteriy Kaszper. Mivel az 1768.09.16-ai szombati párbeszéd nem vezetett semmire, ezért a delegáció visszatért Munkácsra. Az úton, Sajó-Petrovai faluban az öszszes pap (21) aláírásával egyöntetűen támogatta a kanonikus egyházmegye létrehozását a Római Szentszékkel és az egri „gyámság” alól való felszabadulást. Ettől a perctől vált érthetővé, hogy a munkácsi kanonikus egyházmegye a Szentszék által elismerve csak Bécs segítségével lehetséges.

Bajzát József, királyi tanácsos értesítette Bradácsot arról, hogy a birodalmi kancellária ellenőrizni fogja a Munkács és Eger közti vitát, mindazonáltal a birodalom fővárosába küldték Bacsinszkyt 1770 februárjában. A birodalmi udvari tanácsostól, gróf Kaetan Plimigen 1770.04.1-jén, vasárnap audienciát engedélyezett Mária Teréziához és 1770.04.3-án bemutatta a kanonizáció ügyét az illíri kancellária vezetőjének, Geller Ferencnek, a birodalmi hitvallónak, a Benedek rendi Ignatius Müllernek és a jezsuita Kampmüllernek, majd 1770.04.15-én Bacsinszky elhagyta Bécset. 1770.05.12-én Mária Terézia parancsba adta saját római meghatalmazottjának az Alois Coccuellines ügyben felgyorsítani a munkácsi egyházmegye kanonizációjának kihirdetését. A kérdés pozitív elbírálataiban további reményt adott Bradácsnak az a megtiszteltetés, hogy a munkácsi Csernek-hegyi Szent Miklós kolostor templomában fogadhatta II. József császári trónörökösét és vezethetett Szent Liturgiát az 1770.06.1-3 közötti „zöld ünnepeken”. 1770 júliusában Bradács püspök Ilkovicz Olekszij titkár kíséretében Bécsbe látogatott. 1770. 08.4-én, az udvari kancellárián pirruszi békekötés történt Eszterházy és Bradács között.

Mivel az egri püspök továbbra is folytatta akarátának bizonyítását (177.10.10-ei pápai levél), 1770.11.4-én a birodalmi tanács ülésén Bécsben kihirdették a munkácsi egyházmegye pápától való függetlenségét, melynek alapja „Magyarország királynőjének főkegyúri joga” (ius patronatus), amiről az Apostoli Szentszék csak 1770.11.6-án lett informálva. A pápai kúria végül „feladta”: az 1770. 11. 16-ai és 11.24-ei levelek után a pápa értésre adta, hogy beleegyezik a különálló munkácsi egyházmegye létrehozásába, amely az esztergomi érsekség fennhatósága alá tartozik, s már csak az alapítás formális kérdései maradnak javításra. 1771. 03.20-án a kongregációs Konzisztórium hitbővítési ülésén az Apostoli helynökég kanonikusan átnevezte munkácsi egyházmegyét. Az alapítási bulla végleges szövege és a munkácsi egyházmegye alapításának minden részlete 1771.07.20-án lett kijavítva. Végül, 1771. 09.19-én jelent meg XIV. Kelemen pápa által a rég várt *Eximia Regalium Principum* pápai bulla a *Görög szertartású uniátus munkácsi egyházmegye* alapításáról

azzal a feltétellel, hogy az alábbi törvény írásbeli megerősítésével minden éven a püspök a helynöke előtt hitvallást tesz a bécsi nunciaturán (1777.04.9-én eltörölték) és mint metropolitájának, az esztergomi érsek joghatósága alá helyezi magát (1937.09.2-án eltörölték). 1771.09.23-án Rosszenszki címzetes püspök pápai bulla által kinevezte Bradácsot munkácsi püspöknek, a püspöki rezidencia Munkácsra került, a helyi plébániai templom pedig székesegyházi méltóságra emeltetett. Az új püspök 1772.04.19-én lett beiktatva Munkácson.

A kanonizáció véglegesítésének ügyében Bradács újabb problémákkal találkozta szemben magát. Ebben az esetben az 1770-ben Bécsben Joesph Kurzböck nyomdájában kiadott ábécéskönyv (*Букварь или руководіе хотящимъ оучитися писмены руско-славенскихъ книгъ*) és imdáságoskönyv (*Сборникъ церковныхъ моленій*). A kiadott műveket a kijevi minták szerint a szvidnicki uniátus püspök, Bozsicskovics Bazil Horvátországból bírálta a „skizmában”. 1770.12.27-én a bécsi nunciatura informálta az Apostoli Szentszékét arról, hogy Bradács „*nagyon kompromittáló és az uralkodó (Mária Terézia) előtt skizmatikus*”. Ezekben a gondolatokban 1771.07.6-án a birodalmi tanács előtt azzal vádolta a köteteket, hogy terjesztik a „skizrát”. Miután Bozsicskovics másodszor is alátámasztotta érveit közvetlenül a bécsi birodalmi tanács előtt, Bradács könyveit betiltották, s azokat a példányokat, melyeket érkeztek terjeszteni, parancsba adták, hogy Ioan Szimuha 1772 márciusában lepecsételve összegyűjtse és Kassára küldje. Az ilyen szomorú vég még jobban igazolta az egri püspök folyamatos vádjait, mely után Bradács püspök egy meggondolatlan cselekedettel kénytelen volt újra letenni a professio fideit- esküt az uniához való hűségről, bár ez alkalommal – a fogarasi egyházmegye román uniátus püspöke, Anasztáz Rednic előtt. A demoralizált Bradács 1772.05.16-án igazolta magát Bécsben az Apostoli nuncius előtt, de ezt a szégyent már egészsége következmények nélkül nem bírta volna.

Számos leveléből (százon felül), melyet Olsavszkyhoz írt, kiderül, hogy Schönbrunn gróffal együtt egy cirill betűs nyomdát próbált létrehozni Munkácson, a gróf megvédte az egyházmegye érdekeit a birodalmi kancellária előtt Bécsben, gondoskodott a püspökség anyagi javainak bővítéséről, felvetette azt az ötletet, hogy a munkácsi püspök a többi katolikus püspökhöz hasonlóan helyet kapjon a parlamentben. 1768-ban Bradács püspök helynökséget hozott létre, melynek először négy konzisztórium tanácsosa volt Reverendissimi címmel (G. Szabados, A. Zsetkei, A. Bacsinszky, József Torisky, s az utóbbi halála után I. Boksay). Az egyházmegye kanonizációja után Bradács hét archidiakónust hívott össze a székesegyházba Munkácson, akik 13 vármegyében voltak szétosztva, s megalapította a püspöki tanácsosok konzisztóriumát. A kormánytól 300 forintnyi évi dotációt szerzett a megélhetésükre.

1772.06.23-án (régii naptár szerint) vagy 1772.07.4-én (új naptár szerint), 4 év és 10 hónapnyi püspökség után Bradács meghalt. Korai halálát a mai

күтатќк аз имадсаѓоскћкүвет ert татматасќк эс а кћкүв терјесзтесенек бетилтасавал хоззак капсќлатба. Јүлиус 7-эн, Мункаксон а Ссернек-гегы апатсаѓ кріптјабат летт елтететве. Брадатс Јанос пүспћкре харүлт бетејезні елћдјенек, Олсавзкы пүспћкнек елкетдет егыхазмегыей канонізатіос үгыет.

Források:

*Kárpátaljai Állami Levéltár archívuma (KÁLA). Ф. 151. Правління Мукачівської греко-католицької єпархії; Basilovits Joannicio, R.P. Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, religiosus ruthenis Ordinis Sancti Basilii Magni, in monte csernek ad Munkacs, Anno MCCCLX. Facte. Exhibens Serium episcoporum greco-catholicorum Munkacsiensium, cum proecipus eorundem aliorumque Illuftrium Virorum Geftis, e variis Diplomatribus, Decretisque Regiis, ac allis Documentis, authenticis potifsimum concinnatam. Pars Prima. Cassovie: Typographia Ellingeriana, 1799; Basilovits Joannicio, R.P. Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, & exhibens Statum Greco-Catholicae Dioecelis Munkacsienlis Hierarchicum, juxta ferium episcoporum cum proecipus eorundem, aliorumque Illuftrium Virorum Geftis, e variis Bullis Pontificiis, Diplomatribus, Decretisque Regiis, ac allis Documentis, authenticis potifsimum concinnatam. Pars Quarta. Tomus II. Cassovie: Typis Joannis Josephi Ellinger, 1804; Basilovits Joannicio, R.P. Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, & exhibens Statum Greco-Catholicae Dioecelis Munkacsienlis Hierarchicum, juxta ferium episcoporum cum proecipus eorundem, aliorumque Illuftrium Virorum Geftis, e variis Bullis Pontificiis, Diplomatribus, Decretisque Regiis, ac allis Documentis, authenticis potifsimum concinnatam. Pars Quarta. Tomus II. Cassovie: Typis Joannis Josephi Ellinger, 1805; Bazilivič Joanik. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi v Uhorsku*, Eds. Monika Bizonová, Jaroslav Coranič. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013. ss. 234–237; Лучкай Михайло. *Історія карпатських русинів: У шести томах*, Т. IV, Дешифрування рукопису Ю.М. Сака; переклад українською мовою Ю.М. Сака, М.В. Ороса, Й.О. Баглая; покажчик історичних осіб та назв Д.Д. Данилюка; географічний покажчик І.М. Сенька. Ужгород: ВАТ «Видавництво "Закарпаття"», 2003. сс. 111–196, 254–255; Дулишковичь Іоаннь. *Історическія черты Угро-Русскихъ*. Тетрадь III. Унгарь: Типографія Макс. Полячика, 1877. сс. 186–234; *Пастырскій лист Іоанна Брадача о науцованю дѣтей из рока 1762*, Публ. др. Василя Гаджеги. In: Подкарпатска Русь. 1927. Число 3. сс. 136–139; *Documenta spectantia regimen episcopi Mucačevensis Michaelis Manuelis Olšovsky*, Collegit the introductio: Lacko Michael, S. J. In: *Orientalia Christiana Periodica*. Т. 25. 1959. pp. 53–90; *De processibus canonice ecclesiae catholicae Ucrainorum in Transcarpathia ab 1771 usque 1853*, Collegit: Dr. Alexander Baran. Romae: Editiones Universitatis Catholicae Ucrainorum S. Clementis Papae, 1973. 281 s.; Гостиняк Степан. *Буквар з 1770 року*. In:*

Науковий збірник Музею української культури в Свиднику. Випуск 10, За ред. Івана Русинка. Свидник: Музей української культури; Братиславське словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури в Пряшеві, 1982. сс. 233–273 [факсиміле тексту: сс. 238–273]; *Кириллические письма мункачского епископа Иоанна Брадача (1732–1767–1772)*. In: Удвари Иштван. *Собрание источников для изучения русинской письменности. II. Епископы Гавриил Блажовский, Мануил Ольшавский, Иоанн Брадач и их время* = Udvari István. *Szöveggyűjtemény a ruszin írásbeliség tanulmányozásához. II. Blazsovszky Gábor, Olsavszky Mihály Manuel, Bradács János püspökök és koruk*, Szerkesztette és előszót írta: Kericsa Igor. Nyíregyháza: Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2005. сс. 59–86.

Irodalom:

Zsatkovits Kalmán. *Az Egri befolyás és az ez ellen vivott harcz a Munkácsi görög szertartású egyházmegye történelmében*. In: *Századok. Magyar történelmi társulat közlönye*, Szerkeszti: Szilágyi Sándor. Budapest, 1884. T. XVIII. 680–877. Old.; Жаткович Ю. *Иоаннъ Брадачъ: епископ Мукачевской*. In: *Мѣсяцословъ на 1898 годъ*. Ужгородъ, 1899. сс. 41–44; Лелекачъ Н. *Мункачевска богословска школа (1744–1776)*. In: *Литературная Недѣля*. Ужгородъ, 1943. Рочникъ III. Чис. 20. сс. 237–240; Pekar Basilus. *De erectione canonica eparchiae Mukačoviensis (anno. 1771)*, Ed. 2. Romae: PP. Basiliani, 1956. 136 p.; Pekar Athanasius B., OSBM. *The bishops the Eparchy of Mukachevo with historical outlines*. Pittsburgh: Byzantine seminary press, 1979. 88 p.; Pekar Athanasius, OSBM. *Bishop John Bradač. The last Basilian in the Mukačevo episcopal See (1732–1772)*. In: *Orientalia Christiana Periodica*. 1983. T. 49. сс. 130–152; Udvari István. *Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok*, Második kiadás. Nyíregyháza, 1994. 187–190. Old.; Пекар Атанасій В., ЧСВВ. *Нариси історії Церкви Закарпаття*. Том I: *Єпархічне оформлення*, Видання друге. Рим–Львів: Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1997. сс. 57–66, 188; Удварі Іштван. *Образчики з історії пудкарпатських русинув XVIII. столітє*. *Изглядованя з історії культури и языка*, Вступ І. Керчі; Спередслово Дюлы Вігы; Мапы Жолта Ботлика. Ужгород: Удавательство В. Падяка, 2000. 340 с., іл.; Жаткович Юрій. *Боротьба Мукачівської греко-католицької єпархії проти впливу Егера. Історичне дослідження*. In: Жаткович Юрій. *Праці з історії Угорської Русі*, Упорядк. і передм. О.С. Мазурка; Редактор О. Козоріз. Ужгород: Мистецька лінія, 2008. сс. 235–316; *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, Revised and Expanded Edition; Editors Paul Robert Magocsi and Ivan Pop. Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press, 2005. p. 49; *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*, Укладачі: Павло Роберт Магочій, Іван Поп; заг. ред. Павла Роберта Магочія; пер. з англ. Надії Кушко; ред. укр. вид. Валерій Падяк; карти Павла Роберта Магочія; вип. ред. Лариса Ільченко. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010. сс. 68–69.

András (Bacsinszky) (1732–1809)

munkácsi görög katolikus püspök (1772–1809)

Bacsinszky András 1732.11.14-én született az Ung vármegyei Vadászfalván (most Észak-Szlovákia) Tivadar lelkész fiaként, aki a galíciai Bacsina községből származó nemesi család sarja, ami Stariy Sambor mellett található. Tivadar atya 1717–1752 között parókusként szolgált. Tanulmányait András az ungvári egyházi-plébániai iskolában kezdte (1773-ig a jezsuita rendhez tartozott), majd 1752-ben fejezte be.

1753. 04.3-án felvételt nyert a nagyszombati Szent Adalbert jezsuita szemináriumba, ahol teológiai képesítést szerzett. Tanulmányai alatt házitanító volt Majláth gróf gyermekei mellett. 1754-ben Nagyszombatban filozófiát kezd

hallgatni.

Még nőtlenül szentelte pappá tanulmányai befejeztével 1756 nyarán Mihály Manuel (Olsavszky) püspök Munkácsra. 1758-ban teológiai doktorátust szerzett Nagyszombatban. 1758.08.3-án visszatér Munkácsra.

1758-ban kinevezik Hajdúdorogra (Szabolcs vármegye, Magyarország) Jurij Szabados archidiakónus mellé segédnek. 1761-ben parókus Hajdúdorogon (néhány iratban már 1754-ben hajdúdorogi parókus).

1761.10.1-jén kanonokká nevezték ki. 1763-ban Szabolcs vármegye és Hajdúdorog archidiakónusa lett. 1765.07.21-én Tokaj mellett az orosz kolónia hatására a hívek egy része csalódott az unióban és azzal a kéréssel fordult a karlócai metropolitához, hogy küldjön számukra egy lelkészt. Az 1765.09.1–2. közötti nyomozás után, melyet Zemplén vármegye alispánja, Döry I. és Bacsinszky András vezetett, 1765.09.16-án Mária Terézia megtiltotta a karlóci metropolitának, hogy egy „skizmatikus” lelkészt küldjön Hajdúdorogra és

egy levélben fordult az orosz uralkodónőhöz, II. Katalinhoz, hogy Tokajból számúzza a nemkívánatos személyeket.

Hajdúdorogon Bacsinszky naponta több nyelvet is használt: egyházi szlávot (anyakönyvek és szertartások vezetésére), magyart (szerződéseken, egyházi és civil vezetőkkel való levelezésben), latint (egyházi és vármegyei vezetőkkel), rutént (más egyéb helyzetekben). Ez a nyelvi szinkretizmus a munkácsi egyházmegye történetének egészére jellemző.

A munkácsi egyházmegye latinosításában 1768-ban Bacsinszky lett a négy helynökségi tag egyike. Ebben az időben aktívan bekapcsolódik az egri püspökkel vívott harcba az egyházi–kanonikus függetlenségért. 1769 szeptemberében Bacsinszky két másik archidiakónussal és Jurij Szabados székesegyházi kanonokkal elkísérték Bradács Jánost (1768–1772) Eger latin püspökéhez, Eszterházy Károly grófhhoz. Siker nélkül sajnos. Ekkor, 1770 februárjában Bradács elküldi Bacsinszkyt Bécsbe, ahol néhány sikertelen próbálkozás után, április 1-jén audienciát kap Mária Teréziától. Püspökének álláspontját az egyházi ügyekben kompetens személyeknek vázolta – Kajetan Plimigen miniszternek, Franz Geller gróf illíri kancellárnak, Müller Ignácnak, császári gyóntatónak és jezsuita szerzetesnek és Kampmüllernek.

Hazaérkezése után, 1770 áprilisának közepén, II. József császári trónörökös munkácsi látogatása alkalmával Bacsinszky vezette az összes ünnepélyt. Ezért a szolgálataért Bradács saját főtanácsosának és syncellusnak (segédnek) nevezte ki.

1771.09.19-én XIV. Kelemen pápa az *Eximia regalium principum* bulával kanonikusan megalapította a „görög szertartású egységes” munkácsi egyházmegyét és 1771.09.23-án kinevezte püspökének Bradács Jánost. A bécsi Joseph Kurzböck nyomdájában kiadott *Bukvar* (*Буквар*) (1770) és *Sbornik dlya hretskih obryadiv v Ugorschini* (*Сборник для грецьких обрядів в Угорщині*) (1771), melyben tudatosan volt kihagyva a „filioque” és Szent Atanáz hitének szimbóluma—olyan, mint a Szentháromságban kihagyni a Fiút—, ahhoz vezetett, hogy őt és az egész egyházmegyét skizmával vádolták.

Bradács halála után (1772.07.4) a munkácsi egyházmegye papsága egyöntetűen megválasztotta a negyvenéves Bacsinszkyt káptalani helynöknek és az egyházmegye vezetőjének. A püspöki kinevezés útjába a római teológiai tanulmányok hiánya, az ún. a hitegyesítés Orbán kollégiuma állt. Mindazonáltal 1771.07.31-én Anton Eugene Visconti Apostoli nuncius Bécsben hivatalosan is megerősítette káptalani helynök és az egyházmegye ideiglenes adminisztrátorának tisztségében. 1772.08.5-én Mária Terézia, kihasználva iuris patronatus jogát, kinevezi Bacsinszkyt munkácsi püspöknek.

1772.09.25-én Bacsinszky az Apostoli nuncius előtt „hitvallást” fogadott és kérte a Szentszéktől hivatalos kinevezését. 1771.10.2-3-án a munkácsi

püspökség új jelöltjéről való bizonytságot a nuncius előtt Georgij Major román bazil-szerzetes (Fogaras későbbi görög katolikus püspöke) és a munkácsi egyházmegye püspöki kancelláriájának kancellár helyettese és egyben munkácsi pap, Bradács Mihály (később az idős Bacsinszky püspök segédje) tette le. XIV. Kelemen pápa csak 1773.03.8-án adja ki a megfelelő bullát Bacsinszky püspöki kinevezéséről.

Az újonnan kinevezett püspök nagy szerepet játszott Magyarország uniátus püspökeinek (munkácsi, fogarasi, szvidnicki) bécsi zsinati munkájában, amely Mária Terézia kezdeményezésével indult el 1773.02.17–04.24. között. A zsinaton nem egyszer kellett megvédenie az egyházmegyét és az előző püspököt a skizma elleni vádakkal szemben. A keleti rítusú püspökök bécsi zsinatán, 1773 tavaszán Bacsinszky kénytelen volt válaszolni a szvidnicki uniátus püspök, Bozsicskovics Bazil vádjaira, aki cirill könyvek cenzoraként Bradács püspök munkáit a *Bukvar* (*Буквар*) (1770) és *Sbornyk tserkovnikh molitov* (*Сборник церковных молитов*) (1771) című könyveket, melyet Joseph Kurböck nyomdájában adott ki, károsnak és skizmatikusnak tartotta. Ezenkívül, 1773. május 20 és 25 között a szvidnicki püspök, Bozsicskovics Bazil és Nagyvárad (Oradea Mare) Apostoli vikáriusának, Kovách Meletiusnak a segítségével a bécsi császári kápolnában püspökké szentelte Bacsinszkyt. A szvidnicki egyházmegye kanonikusan csak 1777. június 17-én lett megalapítva VI. Pius pápa által Križevci egyház néven.

Végül, 1773. 06.6-án a bécsi császári kápolnában az egész császári család jelenlétében Bacsinszkyt püspökké szentelte a szvidnicki (1777-től Križevci) uniátus püspök Bazil (Bozsicskovics) és Nagyvárad (Oradea Mare) Apostoli helynöke, Kovách Meletius. A mitrát, palástot, gyűrűt és a keresztet Mária Terézia személyesen adta át az újonnan felszentelt püspöknek. Bacsinszky volt a második püspök a munkácsi egyházmegye történetében, aki püspöksége előtt nem tett le szerzetesi esküt.

Az 1771. szeptember 19-ei *Eximia regalium principum* alapítási bullának értelmében, amellyel XIV. Kelemen pápa kanonikusan létrehozta a munkácsi egyházmegyét, a munkácsi püspöknek évente esküt kellett tennie az egyházmegye klérusai előtt, azaz a katolikus „Hit szimbólumát”, melynek írott megerősítését (az ő és káptalanok aláírásával ellátva) Rómába küldték a bécsi Apostoli nuncius által. Mivel három évig viselte katolicizmusának ezt a megaláztatását, 1776-ban az Apostoli Szentszékhez fordult a bécsi nunciuson keresztül azzal a kéréssel, hogy töröljék el ezt az esküt, mely ok nélküli gyanúsította katolikus hitét és az egyházhoz való hűségét, s ez az egyházmegye állapotának romlásához vezetett. 1777.04.9-én a római Szentszék felmentette Bacsinszkyt és minden utódját a hűségeskü alól, s csak kézzel írt eskü előtt tették kötelezővé a vezetők számára. Ugyanakkor a joghatósági alárendeltség 1937-ig nem volt

lehetséges. 1777-től Bacsinszky megszólítása (és minden utódjának) Bécs rendelete szerint, akár csak a latin püspököknek az „excellenciás” volt.

Az állami bizottság munkájának eredményeként (1774–1781) ellenőrzést (összeírást) tartottak a munkácsi egyházmegye tulajdonairól, s 1775.03.1-jén Gillebrand udvari főépítész javaslatára Mária Terézia azokat a vallási épületeket, melyeket 1773-ban betiltott a jezsuitáknak Ungváron, a munkácsi egyházmegye tulajdonába helyezte. Így, az egykori jezsuita kollégium épületét, mely az ungvári vár területén helyezkedik el, 1776. 08.2-án átadták a jövőbeli papi szeminárium, s a jezsuita templom épületét 1775.08.3-án a püspöki rezidencia és székesegyház számára. Am székelyét a püspök Munkácsról Ungvárra csak 1780.10.15-án tudta áthelyezni.

1776.07.26-án a Magyar egyházi kancellária döntése alapján: 1) a munkácsi egyházmegyéhez csatoltak 11 ruszin plébániát a gömri és a tornyai egyházmegyéből, amely addig a roznói latin püspökhöz tartozott; figyelmen kívül hagyva a román görög katolikus egyházmegye alakulását Nagyvárad székhellyel (1776), Bacsinszkyknak sikerült megtartani a szatmári és máramarosi orosz és román plébániákat a saját kormányzásán belül azzal feltétellel, hogy helynökeik évente 800 forintnyi fizetést kapnak majd; 2) a munkácsi püspök teljes éves bevétele 12 000 forint (ebből 3300 Magyarország plébániáinak pénztárából, 8700 pedig a nagyváradi latin püspökség birtokából); 3) 1776.10.25-én a munkácsi egyházmegye héttagú kanonokkal rendelkező székesegyházi káptalan kapott („dékán” – 1000 forint évente, prépost – 900, „archidiakónus” és „ecclesiarcha” – 800, „skolasztikus” és „kántor” – 700, „kancellár” – 600); 4) Palágykomoróc helyett, amely régen az ungvári jezsuitákhoz tartozott, Bacsinszky ungvári birtokának Koncházát (Koncovo) jelölték ki, ami 7 km-re fekszik Ungvártól; 5) az ungvári szeminárium fenntartására (60 ösztöndíjas) a topolcsányi apátság bevételeiből 2000 forint és 1000 forint más alaptól került át (a szeminárium négy „professzora”: rektor – 500, a másik három 400 forintot kapott évente). 1776.09.27-ban (1918-ig) az egykori topolcsányi Benedek-rendi Szent Péter és Pál apátság, amely Miskolc mellett található Borsod megyében, a munkácsi egyházmegye tulajdonába került. Az éves bevétele 12 000 forintra tehető.

Az egyházmegyei vezetés – káptalan – jogos intézményesítésének egyetlen akadálya a NSzBR protoigumenje és a munkácsi Csernek-hegyi kolostor házfőnöke, Kovejsák Szilveszter volt (1769–1778, 1784–1789). A birodalmi kancelláriához küldött Memorialban (1775) a Keleti Egyház ősi hagyományaira hagyatkozva megkövetelte, hogy a püspöki konzisztórium csak baziliták-ból álljon. Bacsinszky válaszul a *Humillimae Reflexiones* történelmi-jogi tanulmányt küldte, melyben emlékeztette, hogy XIV. Benedek pápai iratainak alapján az egyházmegye vezetési előnye a világi klérusé. A káptalani tagok-

kanonok beiktatása csak a konfliktus megoldása után történt meg Ungváron 1777.08.27-én.

A püspökhöz közel álló személyek a kanonok, Zsetkei András káptalan (†1793) – főellenőr (bíróági szerv), Pásztélyi János kanonok (†1790) – fővikárius (végrehajtó szerv), Olekszij Ilykovic kanonok-kancellár (†1779) – a püspöki kancellária igazgatója.

A nagyszombati szeminárium 12 papot és 10 papot az egeri latin szeminárium készíthetett a munkácsi egyházmegye számára a bécsi zsinathoz (1773). Bacsinszky és Bozsicskovics püspök kérésére 1775-ben Bécsben szemináriumot hoztak létre a birodalom összes keleti szertartású katolikusa számára (az ún. Barbareum), melynek falai között a munkácsi egyházmegye 11 (46 helyből) papot neveltek (melyből 9 világi pap lett, 2 pedig a NSzBR számára). 1775.10.15-én 20 seminarista kezdte tanulmányait, s ebből 5 a munkácsi egyházmegyéből (Georgij Tarkovics- a későbbiekben az első eperjesi püspök, Ivan Bukovszkij, Teodor Sztavrovskij, Mikolaj Teodorovics, Mihajlo Scsavnickij- a leMBERGI Studium Ruthenum első rektora). Az első ünnepélyes Szent Liturgiát a Barbareumban Mária Terézia jelenlétében Bacsinszky és Bozsicskovics püspök vezette 1776.06.24-én. Bacsinszky titkárát, Ioan Szimogát (1779-től a munkácsi káptalan kanonokja) kinevezték a bécsi szeminárium prefektusának helyettesének, a szláv könyvek cenzorának, a Križevci egyházmegye NSzBR szerzetesének. A Barbareum szemináriumában 1775–1784 között (a hivatalos bezárásáig, 03.23-ig) a munkácsi egyházmegyéből 32 klérus nevelkedett, melyből 15 fejezte be teológiai tanulmányait Bécsben.

Bacsinszky intézkedéseinek köszönhetően 1778.12.3-án Ungváron megnyitották a Királyi egyházmegyei szemináriumot, melynek első prefektusa az egeri növendék, csereháti archidiakónus, a konzisztórium tagja, Ioan Boksay kanonok (a második pedig Grigorij Borovszki kanonok). A szemináriumban használatos hivatalos nyelv (1809-ig) a népnyelv (orosz) volt. Ha 1779-ben a szemináriumban 62 klérus tanult, akkor 1781-ben 71, 1787–1788 között 23, 1809–1810 között 120 diákja volt. A szeminárium fenntartására évente 3000 forintot utaltak, amelyből a püspök köteles volt legalább 40 seminaristát eltartani, s ebből 8 románt. 1805-ben bevezették a rektori állást, melyet Papp László kanonok töltött be.

A jezsuita rend fölszámolásának idejére a munkácsi egyházmegyéből a nagyszombati szemináriumban 6 klérus tanult. A szemináriumot áthelyezték Budapestre, ahol 1783-ban a munkácsi egyházmegyéből 8 növendék volt. A Barbareum bezárását követően 11 klérus került át Egerbe, a latin szemináriumba. 1784-ben II. József a galíciai klérusok számára létrehozta Lembergben a Központi görög katolikus szemináriumot, s rektorának kinevezte a Barbareum régi prefektusát, Mihajlo Scsavnickij munkácsi lelkészt, akit kötelezett arra,

hogy megszervezze és vezesse a Studium Ruthenum-ot a lembergi egyetemen. Scsavnitskij „császári műveltségének” hatására 1785.03.23-án II. József parancsba adta, hogy a munkácsi egyházmegye görög katolikus klérusai is átmenjenek a lembergi Központi szemináriumba. Ugyanígy cselekedett az a nyolc növendék, ki az egri szemináriumban tanult. Az 1790/1791-es tanévben Lembergben 25 munkácsi szeminarista volt.

Mária Terézia 1773.07.17-ei kérését Bacsinszkyhez, mely szerint egy-két klérust kellett küldenie a római Szent Atanáz Kollégiumba, a bölcspüspök elutasította azzal az indokkal, hogy először is nincs annyi költségvetése, melyből el tudná indítani és fenntartani őket az Apostoli Fővárosban, másodszor pedig az egyházmegyében nincs megfelelő állás, ahová el tudná helyezni a „római papokat”.

A munkácsi egyházmegye intézményi újrászervezése az után fejeződött be, miután Bacsinszky: 1) 1776-ban létrehozta a szatmári helynökséget (a máramarosi 1723-ról létezett) Olekszij Bony szatmári parókus (most Szatmárnémeti, Románia) vezetésével; 2) azok a plébániák, melyek a birtok (állami) területén voltak, a püspök és a Magyar Egyházi Kancellária vezetőjének helyettesével, Festetics Pállal kötött 1778.02.24-ei megállapodás szerint Máramarosról, majd 1779.06.19-ei Schönbrunn gróf képviselőjével (munkácsi-beregszentmiklósi birtok) kötött szerződés szerint Ung vármegye és 1778 májusától Bereg vármegye, földrészrel volt ellátva: parókus – egy „telek”, egyházi tanító (általában a kántor) – „fél telek”, klérus – „negyed telek”; 3) 1777-ben, amikor az esztergomi érsekség északi részéből megalakult a szepesi latin egyházmegye, a 11 orosz görög katolikus plébánia helyzete ebben a vármegyében összetetté vált, mivel a sokéves harc eredményeként, melyet egyrészt a szalánki parókus Jamborszki Bazilius és a szászvásári plébánia munkatársa, Kanyuk Mihály és Szalbek Károly latin püspök között, másrészt 1787.02.3-tól az összes szepesi görög katolikus plébánia és a rozsnyói latin egyházmegye, valamint a peremysli-i egyházmegyéből öt parókia a kormány döntésének értelmében a munkácsi egyházmegyéhez csatlakozott, létrehozva ezzel egy különálló helynökséget, melynek központja Kassa lett (első helynöke Pásztelyi János kanonok, majd az 1789.06.27-es áruháza után 1790.01.13-ban Bradács Mihály kanonok), majd 1818-tól megalakult a különálló eperjesi görög katolikus egyházmegye (1792-ben a Magyar Egyházi Kancellária a vikárius székhelyét Eperjesre tette át).

Amíg az új püspök modernizálta az egyházmegyét, addig Bécs és Lemberg között aktív vita folyt arról, hogy egy különálló érsekséget hozzanak létre a Habsburg birodalom magyar és osztrák részén a görög katolikusok számára. Már 1774.03.3-án Puhler báró, a birodalmi kancellária titkára informálta a bécsi Antonio E. Visconti Apostoli nunciust Mária Terézia szándékáról, mely szerint

egyesíteni akarta a Galíciai Királyság és Lodoméria ruszin görög katolikusait Magyarországra ruszinjaival egy érsekségben. Rómában ezt az ötletet a hit terjesztéséért felelős Kongregáció titkár-kardinálisa helyeslően el is fogadta.

Természetesen, Bécsben a magyarok tüntettek ellene: egy ilyen érsekség csak azzal a feltétellel lehetséges, ha azt a munkácsi püspök hozza létre, segéd-püspökei pedig a galíciai püspökök lesznek, mely ellen nemcsak a galíciaiak, hanem az osztrákok is felléptek: véleményük szerint a Galíciai egyházi provinciát el kell különíteni a kijevei metropolitától és a munkácsi egyházmegyéhez kell csatolni. De ez ellen a terv ellen a Magyar állami kancellária lépett fel. Ebből kifolyólag Mihajlo Malinovszkij (1861) felfedi Bacsinszky püspök és a lemergi kanonok Anton Levinszkij közötti tárgyalások tartalmát, ami az egyháztörténész véleménye szerint 1773 vége felé történhetett, vagyis az uralkodó szándéka előtt.

Az 1774–1775 közötti galíciai érsekség megújításának ügyét Bécsben a lemergi kanonok, Ioan Gudz forszírozta, Septickij püspök megbízott személye. 1771-ben I. Gudz, a lengyel arisztokrata családok magántanítója lesz a lemergi helynökség káptalana és tíz éven át (1773–1883) képviselte püspökét és az egyházmegyét Bécsben. 1775.02.26-án Gudzot Mária Terézia fogadta. A kanonok kifogásolta keresztény testvéreinek megalázó helyzetét a privilegiált latin papokkal szemben, ezért „...ahhoz, hogy megtartsák a ruszinokat saját szertartásukban, engedélyezni kell nekik azokat a törvényeket, szabályokat, melyek a katolikusoknak is megvannak, a magyarországi ruszinok példáját követve”. Gudz audienciájának fő célja, hogy a Galiciában lévő uniátus egyház védelmet és jogokat kapjon, miután a régió Ausztria része lett.

A galíciai érsekség sikertelen megújítása után (1774), András (Bacsinszky) munkácsi püspök azt tanácsolta Gudz szövegéből kiindulva, hogy annak ötletét püspökétől, Levtól (Septickij) származtassa. Így született volna meg a harmadik irányzata ennek az ötletnek az „ungvári”, ha nem lép közbe egy esemény: Ioan Gudz egy kicsit ravaszkodott, mivel Lev (Septickij) 1762-ben a kijevei metropolita segédjének lett kinevezve öröklési joggal, s nagyon szeretett volna kijevei és nem galíciai, melynek feladatait sikerült is ellátnia, igaz, egy évig (Pililp (Volodkevics) a metropolita halála után 1778-ban), saját haláláig (1779). Ez azonban nem zárja ki annak a feltételezésnek a kifejezését, mely szerint a galíciai érsekség megújításának ötlete a galíciai származású munkácsi püspöktől ered.

Ebben az időben, 1799.08.5-én a galíciai egyházi vezetőség új projektet küldött a galíciai metropolia megújítására a birodalmi kancelláriához, melyhez csatlakoztak volna Magyarország és Erdély görög katolikusai is. A lemergi polgári adminisztráció 1779.08.8-án a metropolia élére András (Bacsinszky) munkácsi püspököt jelölte. Mivel nem igazán szimpatizáltak vele, így néhány

kutató úgy véli, hogy Mária Terézia egy idegen embert szeretett volna az érsekség élére, aki nem galíciai származású. Elhinni ezt az egyetlen részt, amely Bacsinszky nevével van kapcsolatban, bár elég összetett, mégis lehetővé teszi az a körülmény, hogy 1778.05.24-én nem volt mérvadó egyházi körökben Lev (Septickij) lemergi püspök és kijevi metropólia. Ezt néhányan fel akarták használni a lemergi és a bécsi polgári adminisztrációban. A királynő halála (1780) és utóda, a revolucionista II. József trónra lépése véget az Apostoli Szentszék a metropólia kérdését elhalasztotta meghatározatlan időre.

A projekthez csak 1796-ban tértek vissza, megfélemezve Bacsinszkyról, így a galíciai metropólia élére egy új jelölt, a lemergi püspök, Petro (Biljanszki) került. Természetesen, nemsokára (1806 elején) a magyar görög katolikusok csatlakozása ellen a jövőbeli galíciai görög katolikus érsekséghez lép fel J. De Gaisruk galíciai helytartó, aki számára az egy egyházi provinciához csatlakozó ruszinok veszélyesek lehetnek az államra nézve, amely határos a pravoszláv Orosz Birodalommal, így a magyarok is, akik hagyományosan mindig felléptek bármilyen nemű galíciai és magyar ruszinok összevonása ellen. Így, amikor 1808-ban megújították a galíciai metropóliát, I. Ferenc egy olyan dekrétumot adott ki, melyben a munkácsi püspököt továbbra is az esztergomi érsek joghatósága alá helyezte, s annak alárendeltje volt egészen 1937-ig.

Mária Terézia névnapján, 1780.10.15-án Bacsinszky hivatalosan is átvette az ajándékba kapott jezsuita rend épületét Ungváron, s székhelyét át is helyezte ide. Jó apának lenni saját népe fölött, fölemelni az egyházmegye kulturális szintjét és újraszervezni a népi-egyházi iskolákat egybeestek a „josefinizmus-sal” a Habsburg monarchia történetében lévő egyedi dologgal. Miután Mária Terézia meghalt (1780.11.29), II. József trónra lépése után vallási politikáját úgy irányította, hogy az megfeleljen az udvar felvilágosult abszolutizmusának. Ennek kiváló megtestesülése volt az ún. egyházi bizottság megalapítása (1782) és tevékenysége, melynek keretein belül a felvilágosult papok az udvari tisztviselőkkel együtt központosították és racionalizálták az egyházi-vallási életet. A római pápa ebben az esetben az egyházi adminisztrációként az uralkodó joghatósága alá tartozott.

A birodalomban lévő egységesítő egyházi politikával ellentétben (Lembergben gyűjtötte össze az összes görög katolikus szemináriumot egy egységes központi szemináriumba), Bacsinszkyknak sikerült megőrizni az Ungvári Teológiai Szemináriumot úgy, hogy a bécsi Barbareum és a peremisl-i szeminárium is be lett zárva. Igaz, a bazilita kolostorokat Máramaros vármegyében a püspöknek nem sikerült megvédeni, 11-ből 9-et az egyházi bizottság zárt be. Ezen a területen csak a husztbaranyai (ma a huszti járás, Kárpátalja) és bikszádi (ma Románia) kolostorok maradtak fenn.

A josefinista elvek, figyelmen kívül hagyva az olyan tanult felvilágosulta-

kat, mint Scsavnickij Mihajlo kanonok és a bécsi Barbareum más növendékeit, akik a racionalista vallási világnézetet gyakorolták, sohasem voltak annyira közkedveltek a konzervatív és nem eléggé felvilágosult és Bacsinszky püspök részéről emancipált munkácsi egyházmegye papjai között. A patriarchális püspökségi vezetés egyik mintapéldája volt, amikor a fiatal és nem túl tehetséges Bacsinszky Teodort a szeminárium elvégzése után titkári, majd 1789.11.5-én kanonoki rangra emelték s az ungvári szeminárium rektorának nevezték ki. Bacsinszky püspök összetűzésbe került a szeminárium egykori rektorával, Ioan Kutkával és a szolyvai parókussal, Grigorij Kosunnal, amikor Teodort utódjának készítette, s így bírósági eljárást indított a két személy ellen. Csak Teodor Bacsinszky korai halála 1800-ban nyugtatta le a kedélyeket a papság részéről a püspökkel szemben.

Ezt figyelmen kívül hagyva, a felvilágosult jozefinizmus hatása nem kerülte el a munkácsi egyházmegyét, melynek bizonyítéka: 1) püspöki könyvtár és püspöki archívum létrehozása. Először Olsavszky Mihály Manuel (1743–1767) magánkönyvtárát 1775. 08. 2-án bővítette ki az ungvári jezsuita rend könyvtára, amely 1793-ra, amikor is végleg átkerült az egri káptalantól a munkácsi püspök birtokába, 1858 könyvet számlált. Bacsinszky halálakor (1809) a püspöki könyvtár nagyjából 9000 kötetet számlált; 2) 1796-ban, amikor létrehozták az egyházmegyei archívumot, a püspök megkövetelte a papoktól, hogy minden régi oklevelet és iratot elküldjenek (nagyjából 50 kéziratot és 25 incunabulumot – ösnyomtatványt – sikerült összegyűjteni). Az egyházmegye főkönyvtárosa és főlevéltárosa Grigorij Borovszkij (†1797) kanonok volt; 3) a papok kulturális, szellemi és nemzeti szintjének növelése: harc a hívek nagymértékű alkoholfogyasztásával (1796), a püspök engedélye nélkül a papoknak megtiltották, hogy plébániáról plébániára járjanak (1797), évente kétszer kötelező volt dékáni/jótekonysági gyűlést tartani (1798), az orosz nyelv használata a papság új generációjának nevelésében (1798, 1800), a parókusok számára kötelezővé tették, hogy a vasárnapi és ünnepnap iistentiszteletet a saját templomukban tartsák, nem pedig utazni vagy elmenni szerzetesi búcsúra (1799), a keleti szertartásrend és az orosz anyanyelv használata (1806), egyéb; 4) az egyetemi tanulmányokban jól teljesítő fiatalokat rendszeresen ösztöndíjjal támogatták (36 seminarista kapott ösztöndíjat, akik Bécsben, Pesten és Nagyszombatban tanultak), szellemi és anyagi hozzájárulás a papok különböző könyvirásához; 5) 1793-ban létrehozták az orosznyelvű tanítói szemináriumot Ungváron (ún. pedagógiai preparandia), melynek igazgatója 1806-ig Dmitro Popovics atya volt, az orosz iskolák későbbi ellenőre Magyarországon; 6) 1806-ban egy projektet nyújtottak be a Magyar Egyházi Kancelláriához, hogy iskolai tankönyveket adjanak ki az egyházmegye számára, amely hivatalosan is cirill betűs, így használható a rutén, s nem a moszkvai nyelvhez; 7) 1804-ben 5 kötetben adták ki a Biblia Ó- és Új

Testamentumát egyházszláv nyelven Budán (igazából ez az 1798-as ötkötetes Pocsai-biblia újnyomtatása), melyet a püspök minden plébániára kötelezően megvetetett; 8) a keleti rítusú szertartásrend betartása végett a püspök parancsba adta a szerzeteseknek a búcsút azért, hogy az egyház tiszta maradjon a latin hatástól két szerzetest küldött a Kijevi Barlangkolostorba, ahol össze kellett hasonlítani az ottani szertartást a munkácsival; 9) a püspök rendszeresen fordult az egyházmegye egész papságához (évente kétszer– összel és tavasszal) körlevelek formájában, melyek tartalma főként 1795 után a társadalmi élet minden területére kiterjedt, hangsúlyozta a ruszin identitás megőrzését a nyelvhasználaton és a hagyományokon keresztül (érezhető Johann Gottfried Herder ideológiájának hatása), a papságból alakult ki a rutén elit, hangsúlyozta a káptalanok (dékán/önkéntes) szociális-szellemi státuszának fontosságát (mára körülbelül 60 körlevelét publikálták Bacsinszkynek); 10) nagy figyelmet kapott a keresztény erkölcsi tanok és az Isten törvényeinek tanítása, amihez 1801-ben Budán kiadták Ioan Kutka (†1812) *Kis katekizmus avagy a pravoszláv-kereszténység tudománya (Катехизис малий або наука православно-християнська...)* s. művét (Robert Bellarmin (†1621) kardinális műve alapján készült, melyet 1597-ben adtak ki Rómába és több mint 60 nyelvre lefordítottak), a püspök minden plébániára megvetetette, az orosz népiskolák fejlesztésére az 1797-ben Budán kiadott *Ruszin nyelvű ábécéskönyvet* (másodikkiadása 1799-ben volt), de a kántorok felkészítésére sok önkéntes kerületben, a hegyvidéken kívül kántori iskolák működtek; 11) a latin hatás meggátolása végett a jövőbeli papok, akik az ungvári, nagyszombati, egeri szemináriumokban tanultak (évente körülbelül 120 seminarista) Bacsinszky utasítására addig nem lettek felszentelve, míg nem tették le a vizsgát „ruszin tudományokból” – orosz nyelvből, hagyományokból; 12) egységesítették a stólai szolgáltatások árát az egyháztalagok szükségleteinek megfelelően, melyet 1803-ban az uralkodó fogadott el; 13) megemelték az éves kongruát (*pro congrua sustentatione* lat. – méltó segély a papok eltartására) a munkácsi egyházmegyében 30 000 forintig (minden parókus évi jövedelme 300 forint körül volt) 1796-ra; 14) minden parókusnak rendszeresen vezetnie kellett az anyakönyvet (megkereszteltek, házasságot kötöttek, elhalálozottak) 1775-től kezdve; 14) a munkácsi kolostor vezetője és a NSzBR protoiguménje Joannik Bazilovics (1789–†1821) Bacsinszky áldásával 1799–1805 között Kassán kiadta a két kötetes (hat részben) *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, religiosus ruthenis Ordinis Sancti Basilii Magni, in monte csernek ad Mankacs* munkáját; 15) sajtó költségein Bacsinszky évente 20 szegény gimnazistát tartott el, valamint 24 árvát is etetett a püspöki konyhán; 16) azért, hogy ne szegje meg II. József 1786.08.7-ei rendeletét a keleti rítusú hívők ünnepéről (26 összesen), Bacsinszky kérésére a Magyar Egyházi Kancellária 1787.02.23-án Szent Demetrius Nagy

Mártír ünnepe helyett kikiáltotta Szent Szűz Mária oltalma, Pokrova (10.14) ünnepét a munkácsi egyházmegye görög katolikusainak nemzeti ünnepét; 17) Bacsinszky kérésére 1806-ban VII. Pius pápa az imszticsei és a kisbereznai, majd 1807-ben a máriapócsi kolostoroknak teljes búcsút (indulgentiát) adott; 18) a Szűzanya könnyezése végett Bacsinszky felajánlotta a munkácsi egyházmegyét Szent Szűz Mária oltalmának 1777.08.25-én a munkácsi székesegyházban (1670-ben Hajagoston, 1696-ban Máriapócsan).

Szolgálataiért Bacsinszky 1777-ben az „Ő Császári–Cári Apostoli Magasságának titkos tanácsosa”, majd 1789-ben a felső palota mágnásainak örökös tagja lett, melynek ülésin 1790–1791 között, 1792-ben és 1796-ban vett részt. Az Ausztria elleni Napóleoni támadások miatt Bacsinszky körlevelekben (1795) fordul a papsághoz, hogy hajtsák végre a megfelelő imádságos szertartásokat, a hadsereg számára bakokat gyűjtet össze, valamint informálja a papságot, hogy a királyi hadsereg számára az egyházmegye 1578 forintot gyűjtött össze.

1807-ben Bacsinszky gyengének érezte magát és elgondolkozott azon, hogy egy segédpüspököt nevezzen ki. Véleménye szerint a legjobb jelölt Ioan Kutka volt, de ez ellen fellépett a püspök első tanácsosa, Kopcsay Ioann. Ő az eperjesi helynököt (1792-ben a helynök székhelye Kassáról Eperjesre költözött), Bradács Mihályt szerette volna. A birodalmi kancelláriához írt levelében Bacsinszky elsőként Ioan Kutkát, másodikként Bradácsot nevezi meg. Bacsinszky egyedül szeretett volna elutazni Bécsben, hogy tisztázza a segédpüspök ügyét, de gyenge egészségi állapota miatt az orvosok megtiltották, hogy elhagyja Ungvárt. Így, a segédpüspök ügyét a bécsi képviselőjére bízta, a Szent Barbara templom parókusára, Ioan Olsavszykra. Olsavszyk, akárcsak Kopcsay, Kutka jelölése ellen volt, így mindent megtett, hogy a segédpüspök Bradács legyen. 1808.03.11-én az uralkodó kinevezte Bradácsot segédpüspöknek. Az uralkodó még aznap levelet írt VII. Pius pápához, hogy mihamarabb küldje el az aprobációs bullát a püspök kinevezésére. Rómában, Pakka kardinális, a Vatikán állami titkára még 06.25-én írt a nunciushoz, Anton Gabriel Severoli-hoz Bécsbe a pápa nevében, hogy minél hamarabb elkezdje az új segédpüspök konfirmációs folyamatát. A nuncius 1808.09.1-jén elkezdte a folyamatot. Miután kihallgatta a tanúkat, Olsavszyk I.-t és Ioan Szidort, a magyar kancellári jegyzőjét, meggyőződött Bradács megfelelő képesítéséről és elégséges választ küldött Rómába. Ezekre a közleményekre és Severoli nuncius kérésére alapozva, augusztus 30-án VII. Pius pápa kinevezte megyéspüspöknek Bradácsot, de utódlási jog nélkül.

1809.01.8-án szentelte fel a segédpüspököt a nagyváradi román görög katolikus püspök, Samuil Vulcan. De Bradács az egyházmegye dolgaiba nem szólt bele. Az egyházmegyét Kutka irányította, aki az öreg és beteg püspök

legmegbízhatóbb embere lett. Bacsinszky életének utolsó két évében annyira beteg volt, hogy szobáját sem hagyta el. A legjobban szolgált püspök a munkácsi egyházmegye történetében 1809.11.7-én halt meg. Ő volt az első püspök, akit a székesegyház kriptájában temettek el.

A munkácsi egyházmegye görög katolikusai *Munkácsi egyházmegye görög katolikus plébániáinak összeírása* (1806) és az első egyházmegyei sematizmus (1814) alapján, bár Magyarország 13 vármegyéjében éltek, de közigazgatásilag 729 plébániára (724/732 anyaszentegyházra és 1660/2041 filiális egyházra, összesen–2384/2773 településre) oszlott a 11 archidekanátus. Vármegyék szerint a plébániák az alábbiak szerint oszlottak meg: Abaúj-Torna (22), Bereg (76), Borsod (11), Zemplén (131), Máramaros (132), Szabolcs (39), Szepes-Gömör (12), Szatmár (127), Ugocsa (32), Ung (68), Sáros (74) és 60 dékánatus/önkéntes körzet. 541 963 görög katolikus hívőből (amelyből 345 786 vagy 63,8% ruszin), amely az akkori Magyarország lakosságának 7%-át tette ki (6 888 890 fő), vallási részét 705 parókus és 86 szerzetes alkotta (7 kolostorban). A szemináriumokban akkoriban 120 növendék tanult.

Források:

a) levéltári: *Kárpátaljai Állami Levéltár archívuma (KÁLA). Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. Оп. 4. Спр. 152. Требования монахов-василиан Мукачевскому епископу Бачинскому Андрею. На 2 арк. Арк. 1-2; Ф. 151. Правление Мукачевской греко-католической епархии. Оп. 25. Спр. 86. Выписка из королевского декрета о назначении Андрея Бачинского епископом; членов капитулы и профессоров духовной семинарии в Ужгороде. На 6 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 96. Договор между греко-католическим епископом Андреем Бачинским и представителем Венгерской придворной канцелярии в Вене графом Фестетичем Палом о оказании материальной помощи греко-католическим приходам Мараморошской жупы со стороны казны. На 6 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 125. Письмо епископа Андрея Бачинского монахам Краснобродского монастыря ордена Василиан об избрании игумена. На 4 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 140. Письмо епископа Андрея Бачинского Венгерскому королю с представлением кандидатуры на вакантное место каноника при канцелярии и капитуле. На 1 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 151. Каталог книг библиотеки епископа Андрея Бачинского, составленный 16 июня 1790 г. На 10 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 314. Распоряжение Венгерского наместничества в Буде об уведомлении королевской коморы о смерти и завещании епископа Андрея Бачинского. На 2 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 340. Письмо епископов Венгрии, Кроации и Галиции с выражением соболезнования по поводу смерти Мукачевского епископа Андрея Бачинского. На 26 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 343. Завещание епископа Мукачевской епархии Андрея Бачинского, проверенное королевской придворной коморой в Буде /Копия/. На 5 арк.*

b) publikált: *CATALOGUS Venerabilis Cleri Almae Diocesis Munkatsinensis. Sede episcopali vacante pro Anno MDCCCXIV.* Kassa: Typis Stephani Ellinger, 1814. 338 p.; *De processibus canonicis ecclesiae catholicae Ucrainorum in Transcarpathia ab 1771 usque 1853*, Collegit: Dr. Alexander Baran. Romae: Editiones Universitatis Catholicae Ucrainorum S. Clementis Papae, 1973; *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészsegeinek 1806. évi összeírása*, Szerkesztette: Udvari István. Nyíregyháza, 1990. Old. 189; *A munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészsegeinek 1792. évi katalógusa*, A bevezető tanulmányokat: Bendász István, Koi István, Sztripszky Hiador. Nyíregyháza, 1994. Old. 147 + diagram.; Сабовъ Евменій. *Христоматія церковно-славянскихъ и угро-русскихъ литературныхъ памятниковъ съ прибавленіемъ угро-русскихъ народныхъ сказокъ на подлинныхъ нарѣчіяхъ.* Унгарь: Книгопечатня «Келеть» Варфоломея Іегера, 1893. 236 с. / Репринтне перевидання. Ужгород, 2009; *Мукачівський єпископ Андрій Федорович Бачинський та його послання*, Публік. та передм. Шлепещкий А. In: *Науковий збірник Музею української культури в Свиднику.* Братислава: Словацьке педагогічне видавництво, 1967. Вип. 3. сс. 223–242; Задорожний І. *Єпископ А. Бачинський в епістолярній спадщині: До 270-річчя від дня народж.* Мукачево: Карпатська вежа, 2002. 64 с.; Удварі І. *Збирька жерел про студію русинського писемства. I. Кириличні уббіжники мукачовського єпископа Андрія Бачинського.* Нїредьгаза: IMI Print KFT, 2002. 238 с.; *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Munkácsi és nagyváradí egyházmegyéés parókiák összeírása 1774–1782 között. I. Szabolcs, Bereg, Szatmár, Ugocsa vármegyék és a hajdúvárosok*, Közreadják: Véghseő Tamás, Terdik Szilveszter, Majchrics Tiborné, Földvári Katalin, Varga Anett, Lágler Éva. Nyíregyháza, 2016. 583 old.

Irodalom:

Basilovits Joannicio, R.P. *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, religiosus ruthenis Ordinis Sancti Basilii Magni, in monte csernek ad Mankacs, Anno MCCCLX. Facte. Exhibens Serium episcoporum greco-catholicorum Munkacsiensium, cum proecipus eorundem aliorumque Illuftrium Virorum Geftis, e variis Diplomatis, Decretisque Regiis, ac allis Documentis, authenticis potifsimum concinnatam.* Pars Prima. Cassovie: Typographia Ellingeriana, 1799; Basilovits Joannicio, R.P. *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, & exhibens Statum Greco-Catholicae Dioecelis Munkacsienlis Hierarchicum, juxta ferium episcoporum cum proecipus eorundem, aliorumque Illuftrium Virorum Geftis, e variis Bullis Pontificiis, Diplomatis, Decretisque Regiis, ac allis Documentis, authenticis potifsimum concinnatam.* Pars Quarta. Tomus II. Cassovie: Typis Joannis Josephi Ellinger, 1804; Basilovits Joannicio, R.P. *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, & exhibens Statum Greco-Catholicae Dioecelis Munkacsienlis Hierarchicum, juxta ferium episcoporum cum proecipus eorundem, aliorumque Illuftrium Virorum*

Geftis, e variis Bullis Pontificiis, Diplomatribus, Decretisque Regiis, ac allis Documentis, authenticis potifsimum concinnatam. Pars Quarta. Tomus II. Cassovie: Typis Joannis Josephi Ellinger, 1805; Bazilovič Joanik. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi v Uhorsku*, Eds. M. Bizonová, J. Coranič. Prešov: Vidavateľstvo Prešovskej Univerzity, 2013; Лучкай М.М. *Історія карпатських русинів: У шести томах*, Т. IV, Дешифрування рукопису Ю.М. Сака; переклад українською мовою Ю.М. Сака, М.В. Ороса, Й.О. Баглая; покажчик історичних осіб та назв Д.Д. Данилюка; географічний покажчик І.М. Сенька. Ужгород: ВАТ «Видавництво "Закарпаття"», 2003. 328 с., іл.; Лучкай М.М. *Історія карпатських русинів: У шести томах*, Т. V. *Історія Мукачівської єпархії*, укладена Іваном Пастелієм, старшим настоятелем Мукачівського капітулу, і видана Михайлом Лучкаєм, луккським придворним настоятелем, Дешифрування рукопису та переклад з латинської українською мовою М.В. Ороса; переклад німецькомовних вставок українською мовою М.І. Зимомрі; передмова, покажчик історичних осіб та назв Д.Д. Данилюка; географічний покажчик І.М. Сенька. Ужгород: ВАТ «Видавництво "Закарпаття"», 2004. 251 с., іл.; Лучкай М.М. *Історія карпатських русинів: У шести томах*, Т. VI. *Історія Мукачівської єпархії*, написана Михайлом Лучкаєм, колишнім ужгородським парохом та віце-архidiaконом і настоятелем церкви Успення Пресвятої Діви Марії в м. Лукка, Дешифрування рукопису та переклад з латинської українською мовою О.В. Барбіл, Е.В. Швед, О.М. Яцків; післямова М.М. Вегеша; покажчик історичних осіб та назв Д.Д. Данилюка; географічний покажчик І.М. Сенька; про переклад, перекладачів і добродіїв цього тому Е.В. Швед. Ужгород: ВАТ «Видавництво "Закарпаття"», 2011. 472 с., іл.; *Память Андрея Бачинскаго*. In: *Свѣтъ*. Ужгород, 1868. 23 марта; Гаджега В. *Нашѣ културнѣ і церковнѣ справи на єпископських нарадах р. 1773 у Вѣдні*. In: *Подкарпатська Русь*. Ужгород, 1926. Р. 3. Чис. 5. сс. 105–108; Чис. 7-8. сс. 167–170; Гаджега В. *Папська булла о переложеню осѣдка греко-католицькоѣ Мукачѣвскоѣ єпархіѣ з Мукачева до Ужгороду*. In: *Науковий зборник товариства «Просвѣта»*. Ужгородь: Друкарня оо Василян, 1935. Рочник XI. сс. 1–5; Pekar Basilus. *De erectione canonica eparchiae Mukacoviensis (anno. 1771)*, Ed. 2. Romae: PP. Basiliani, 1956; Баран О. *Синод Мукачівської, Фогорашської і Свідницької єпархій у Відні*. In: *Analecta Ordinis S. Basilii Magni*. Vol. III (IX). Fasc. 3-4. Romae, 1960. pp. 394–403; Баран О. *Єпископ Андрей Бачинський і церковне відродження на Закарпатті*, Бібліотека Логосу. Т. XXXIII. Йорктон, Сакс, 1963. 63 с.; Pekar Athanasius B., OSBM. *The bishops the Eparchy of Mukachevo with historical outlines*. Pittsburgh: Byzantine seminary press, 1979. pp. 25–30; Pirigyí István. *A Magyarországi görög katolikusok története*. II. kötet, Lektorálta: Iváncsó István. Nyíregyháza: Görög katolikus hittudományi főiskola, 1990. 59–60. Old.; Пекар А., ЧСВВ. *Нариси історії церкви Закарпаття*, Т. 1: *Єрархічне оформлення*. Рим–Львів: Місіонер, 1997. сс. 9, 10, 12, 62, 65, 66, 75, 76, 77, 79-81, 90, 91, 188, 189; Т. 2: *Внутрішня історія*. Рим–Львів: Місіонер, 1997. сс. 19, 32, 33, 39, 40, 49, 51, 52, 55, 56, 58, 65, 68, 69, 72, 73, 75, 76, 78, 80, 90, 93, 96, 97, 99, 100, 107, 111, 112,

122, 139, 141, 143, 146, 150, 157, 160, 167, 168, 173, 177, 178, 185, 187, 190, 197, 215, 234, 235, 236, 239, 247, 257, 260, 262, 269, 293, 297, 312, 317, 326, 327, 337, 339, 343, 358, 360, 365, 366, 382, 390, 442; Задорожний В., Фенич В. *Андрій Бачинський – церковний діяч Закарпаття*. In: *Срібна Земля*. 1993. 6 липня. с. 11; Фенич В. «Тривання русинських душ». *Маловідомі сторінки з історії Української Греко-католицької Церкви*. In: *Карпатський край*. 1994. № 5-6. сс. 31–32; Udvari István. *Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok*. Második kiadás. Nyíregyháza, 1994; Фенич В. *Духовне тяжіння. Внесок греко-католицьких священиків у вивчення минулого краю (кінець XVIII – 70-ті роки XIX ст.)*. In: *Карпатський край*. 1996. № 8–12. сс. 51–57; Фенич В. *Вплив слов'янського відродження на релігійне і культурне життя Закарпаття в кінці XVIII – середині XIX ст.* In: *Історична школа професора Володимира Задорожного*. Науковий збірник, Випуск 1, Упоряд. Р. Офіциньський. Ужгород: Патент, 1999. сс. 81–99; Удварі І. *Єпископ Андрій Бачинський (1732–(1772–1809))*. *Видатний представник русинського просвітництва. Про життя і діяльність Андрія Бачинського*. In: *Slavica. Annales Instituti Philologiae Slavicae Universitatis Debreceniensis*. Vol. XXX. Debrecen, 2000. 193–221. Old.; Удварі Іштван. *Образчики з історії пудкарпатських русинів XVIII. столітє*. *Изглядования з історії культури и языка*, Вступ І. Керчі; Спередслово Дюлы Вігы; *Мапы Жолта Ботлика*. Ужгород: Удавательство В. Падяка, 2000; Удварі І. *Єпископ Андрій Бачинський (1732–1772–1809) – представитель русинського просвітництва*. In: Удварі І. *Образчики з історії пудкарпатських Русинів XVIII. столітє*. *Изглядования з історії культури та языка*. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2000. сс. 73–106; Данилюк Д. *Історія Закарпаття в біографіях і портретах (з найдавніших часів до початку XX ст.)*. Ужгород: Патент, 1997. сс. 56–61; Botlik József. *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Budapest: Hatodik síp alapítvány új mandátum könyvkiadó, 1997. 39–50. Old.; о. Пап Степан. *Історія Закарпаття: У 3-х томах*, Т. 3. Івано-Франківськ: «Нова Зоря», 2003. сс. 121–136; Пронин Василій, архимандрит. *Історія Православної Церкви на Закарпат'є*. Мукачєво: Свято-Николаєвський Мукачєвський монастирь, 2005. сс. 340–346; Бендас Д. *Єпископ Андрей Бачинський (1772–1809)*. In: *Благовісник*. Ужгород, 2009. № 7 (204). Липень. с. 15; 2009. № 12 (208). Грудень. сс. 18–19; 2010. № 3 (211). Березень. сс. 20–21; 2010. № 4 (212). Квітень. сс. 20–21; 2010. № 5 (213). Травень. сс. 20–21; 2010. № 7 (215). Липень. сс. 22–23; *Bacsinszky András munkácsi püspök. A Bacsinszky András munkácsi püspök halálának 200. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*. Nyíregyháza, 2007. *évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*. Nyíregyháza, 2009. november 12-14., Szerkesztette: Véghseő Tamás. Nyíregyháza, 2014. 288 old.; *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, Revised and Expanded Edition; Editors Paul Robert Magocsi and Ivan Pop. Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press, 2005. p. 25; *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*, Укладачі: Павло Роберт Магочій, Іван Поп; заг. ред. Павла Роберта Магочія; пер. з англ.

Надії Кушко; ред. укр. вид. Валерій Падяк; карти Павла Роберта Магочія; вип. ред. Лариса Ільченко. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010. сс. 43-44; Феніч Володимир. *Мукачівський єпископ Андрей (Бачинський) і відновлення Галицької митрополії: деміфологізація однієї патріотичної легенди*. In: *Релігійно-інформаційна служба України (РІСУ)*. http://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/51236/ 2013.

Elek (Pócsi) (1753–1831) munkácsi görög katolikus püspök (1817–1831)

1753-ban született Kokadon Bihar vármegyében, ahol édesapja, György parókusként szolgált. A Nagyváradi (Oradea Mare) gimnázium befejezése után, teológiát hallgatott a bécsi Barbareum szemináriumában. Két és négyéves teológiai tanulmányokat szerzett. 1778.07.14-én befejezte tanulmányait.

Felszentelése után 1778-ban (más dátum szerint 1779-ben) Pócsi eгри parókus lett. 1789-ben kinevezték a nagyváradi görög katolikus plébánia parókusává s a helyi püspök joghatósága alá került. Egyidejűleg a tábori káplán feladatait is ellátta. 1794-ben Makón parókus (Dél-Magyarország) és archidiakónusi rangra emelik. 1800-ban Pócsi kanonoki rangot és

orosz parókusi szerepet tölt be a nagyváradi székesegyházban.

A „csendes” harc, amit Bacsinszky halála után (1808.11.7.) a püspöki székért vívott egymással Ungváron Bradács Mihály segédpüspök, eperjesi helynök és Ioan Kutka káptalani helynök szemmel láthatóvá fejlődött. Így, 1810.03.27-én a Magyar egyházi kancellária javaslatot tett a konzisztórium felé, hogy néhány részre osszák fel a munkácsi egyházmegyét. A konzisztórium ülésén, melyen Kutka elnökölt, Bradácson, mint munkácsi kanonokon kívül, aktívan részt vett a nagyváradi káptalan, Pócsi Elek is. Kutka terve egy különálló érsekség létrehozása volt, mely három püspökségből állt volna: munkácsi (262 plébánia és 193 552 hívő), eperjesi (189 plébánia s 145 730 hívő) és a máramarosi (240 plébánia (130 román és 110 orosz) és 185 717 hívő). Kutka halála után (1812.10.17.) az egyházmegyét Bradács káptalani helynök vezette, aki nem hagyta abba a nyílt ellenállást az egyházmegye felosztását illetően, melyet 66 éves koráig, haláláig (1815.12.20) folytatott.

A Magyar Egyházi Kancellaira a munkácsi egyházmegye püspöki

székének betöltésére az egyetlen jelöltet, a román Pócsi Elek kanonokot tartotta megfelelőnek, akit 1816.08.23-án kineveztek. A munkácsi egyházmegyét 1816.08.2-től vezette, s 1816.08.11-én a császár kérésére VII. Pius pápa elismerte munkácsi püspöknek. 1816.09.25-én otthagya a nagyvárad kanonok helyét, s átköltözött Ungvárra. 1817.11.6-án a nagyvárad püspök, Samuil (Vulcan) szentelte fel püspökké Pócsit. Az új püspök beiktatására 1818 januárjában került sor az ungvári székesegyházban. Ekkor a püspök majdnem 65 éves volt.

1816 elején a Magyar Egyházi Kancellária, a krizevci görög katolikus püspök, Constantin (Stanich) (†1830) kérésére a munkácsi egyházmegyéhez fordult, hogy változtassák meg a naptárt az egyházmegyében. De az ügy itt abba is maradt.

Mivel Pócsi közömbösséget mutatott a ruszinok iránt, így a magyarok keze alá játszott. Először a legkisebb ellenállás nélkül beleegyezett a különálló eperjesi görög katolikus egyházmegye létrehozásába, amelyhez 1818-ban 194 plébánia és 158 615 hívő tartozott a munkácsi egyházmegyéből, majd 1823-ban visszamondta és 72 plébániát 54 095 hívővel a nagyvárad görög katolikus plébániának adott, melyek a Szamos folyó mentén helyezkedtek el Szatmár vármegyében.

Miután elkülönült az eperjesi egyházmegye a munkácsitól (1818), Pócsi ellent mondott a Magyar Egyházi Kancellária rendeletének, mely szerint évente 1972 forintot kellett adnia az ún. Vallási alapba a topolcsányi archimandrita bevételeiből. Halála után a kancellária 28 800 forintot vont le az egyházmegyei bevételeiből, melyet a vallási alapba utalt át.

1820-ban a Magyar Egyházi Kancellária parancsára Pócsi püspök és titkára, Lucskay Mihály ahelyett, hogy elküldte volna az új listát a stólai szükségletekről a kormány felé, felszámítva az inflációt, ami a napóleoni háborúk következtében keletkezett, Bacsinszky püspök régi listáját küldték el, s ezzel még jobban megvonva az egyházmegye papjaitól a bevételt.

Magyarország püspökeinek nemzeti zsinatához készülve, az esztergomi érsek és Rudnay Sándor prímás 1821-ben megparancsolta a munkácsi püspöknek, hogy szervezzen egyházmegyei zsinatot. 1821.09.30–10.3. között Pócsi püspök Ungváron megszervezte a munkácsi egyházmegyei zsinatot. A zsinaton arról volt szó, hogy a Húsvét előtti nagyböjtöt meghagyni a régi hagyományok szerint, de a Péter-napit 4 napra, a Gyümölcszentelőt 8, a Fülöp-napot, a Karácsony előtti böjtöt 18 napra (Szent Miklós ünnepétől) rövidíteni le. Pócsinak nem volt bátorsága kihirdetni ezt az egyházmegyében, de 1827-ben a Pápai Szent-szék engedélyével a püspök megkönnyítette a karácsonyi böjtöt (Fülöp-napi), s szigorú böjtöt – hús és tejtermékek nélkül – csak szerdán, pénteken és karácsony előestéjén és Jézus születésének ünnepén, de minden más napon megengedett volt a tejtermékek és a hús fogyasztása. Természetesen, Pócsi utóda – Popovics Vazul (1837–1864) – eltörölte a böjtre vonatkozó engedményeket.

1821.06.17-én Laborcrévben a NSzBR Szentlélek kolostori templomában Pócsi felszentelte az első eperjesi görög katolikus püspököt, Tarkovics Gergelyt (†1841).

1822.09.8-án Pócsi püspök részt vett a Rudnay Sándor (†1831) prímás által összehívott nemzeti zsinaton Pozsonyban.

Pócsi nem tartott vizitációkat az egyházmegye plébániáiban, csak 1826.09.15-én látogatott el a NSzBR és a munkácsi kolostorokba.

Pócsi mellett sokáig volt titkár Lucskay Mihály (1818–1827), ami a püspök öregkorából ítélve arra enged következtetni, hogy a jegyző és könyvtáros vezette az egyházmegyét. 1827-ben Lucskay a „Ceholnyai” templom parókusa lett Ungváron. 1829-ben Fogarasy Iván, a bécsi Szent Barbara görög katolikus templom parókusának kérésére, Pócsi Elek püspök elküldi szolgálatra még három emberrel Bourbon Károly Lajos udvarába, az olaszországi Lucca városába. 1830 és 1831 között arra kényszeríti a papságot, hogy megvegyék Lucskay Bécsben megjelent publikációját a *Grammatica slavo-ruthena seu vetero-slavicae-t* (*Граматика словеноруська*) és az *Egyházi beszédeket* (*Руські недільні проповіді*). 1831-ben a püspök Lucskaynak, a hatkötetes *Historia Carpatho-Ruthenorum...* (*Історії Карпатських Русинів...*) című mű szerzőjének, ami a XX. század második felétől kéziratban maradt meg, káptalani címet adományoz.

A püspök körlevelei mind a papsághoz, mind a hívekhez eléggé rendszerezettek voltak. A levéltárban megtalálhatók a püspök körleveleinek nagy száma. 1819-ben 19 másfél oldalas körlevelet, 1823-ban 7 kisebb körlevelet találtak és egy költségvetési elszámolást.

Miután bevezették az ungvári szemináriumba a latint hivatalos nyelvként, Pócsi minden igyekezetével azon volt, hogy bevezesse orosz nyelven a pásztorális tudományokat és a katekétikát.

Ungváron Pócsi közbenjárására létrehoztak az árva papfiúk számára egy kollégiumot Szent Olekszij Árvái néven.

1831.07.11-én halt meg, s Ungváron van eltemetve a székesegyház kriptájában.

Források:

a) **levéltári iratok:** *Kárpátaljai Állami Levéltár archívuma (KÁLA)*. Ф. 151. Оп. 19. Спр. 101. *Сборник епископских распоряжений за 1828–1840 гг.*; Ф. 151. Оп. 22. Спр. 42. *Циркуляры епископа Алексия Повчи за 1819 г.*; Ф. 151. Оп. 22. Спр. 43. *Циркуляры епископа Алексия Повчи за 1823 г.*; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 582. *Распоряжение епископа Почы Алексея настоятелям приходов по церковным административным вопросам*. На 2 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 620. *Переписка Мукачевского епископа Почы Алексея с секретарем Пряшевского епископа Василем*

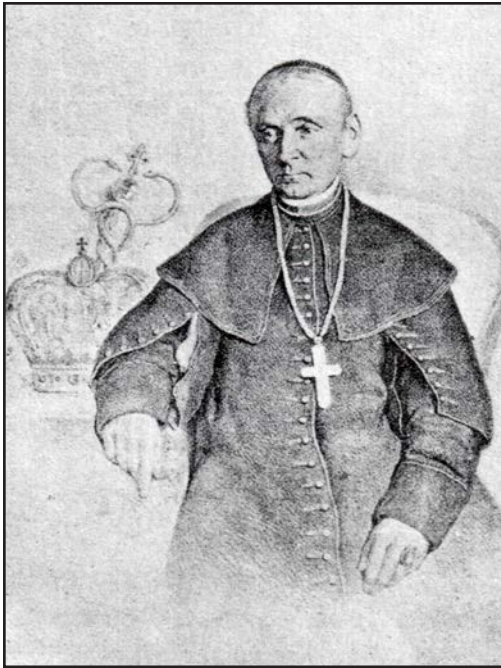
Поповичем об оказании помощи при проверке Сигетского и ... благочинных. На 5 арк.

b) publikált: Сабовъ Евменій. *Христоматія церковно-славянскихъ и угро-русскихъ литературныхъ памятниковъ съ прибавленіемъ угро-русскихъ народныхъ сказокъ на подлинныхъ нарѣчіяхъ*. Унгарь: Книгопечатня «Келеть» Варфоломея Іегера, 1893. 236 с. / Репринтне перевидання. Ужгород, 2009.

Irodalom:

Duchnovič Alexander. *The history of the eparchy of Prjašev*, Translated and supplemented with notes by Athanasius V. Pekar, OSBM. Rome: PP. Basiliani, 1971. 102 p.; Гаджега Василій. *Михаил Лучкай. Життєпис и твори*, Післямова Д.Д. Данилюка / **Факс. вид. Ужгород: Редакційно-видавнична рада УЖНУ; Видавництво В. Падяка, 2000. 136 с. + 4 с. змісту. – іл.; Пекар А., ЧСВВ. Нариси історії церкви Закарпаття, Т. 1: Єрархічне оформлення. Рим–Львів: Місіонер, 1997. сс. 81, 82, 85, 189; Т. II: Внутрішня історія. сс. 41, 65, 103, 197, 113, 146, 158, 186, 190, 294, 320, 331, 373; Pekar Athanasius V., OSBM. *The bishops the Eparchy of Mukachevo with historical outlines*. Pittsburgh: Byzantine seminary press, 1979. pp. 32–35; Коссей Ю. *Сторінки церковної історії. Алексій Повчій 1816–1831*. In: *Благовісник*. Ужгород, 2003. № 6. [червень]. сс. 12; Фенич В. *Конфесійна і національна ідентичність Василя Довговича*. In: *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. Випуск 8, Редкол.; Мандрик І. О. (голова редкол.) Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2003. сс. 134–145; Пронин Василій, архимандрит. *История Православной Церкви на Закарпатье*. Мукачево: Свято-Николаевский Мукачевский монастырь, 2005. сс. 358–359; Botlik József. *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Budapest: Hatodik síp alapítvány Új mandátum könyvkiadó, 1997. 54–56. Old.; Bendász István. *Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből*. Ungvár: Kiadja a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1999. 147–300. Old.; Pirigy István. *A Magyarországi görög katolikusok története*. II. kötet, Lektorálta: Iváncsó István. Nyíregyháza: Görög katolikus Hittudományi főiskola, 1990. 61–62. Old.; о. Пап Степан. *Історія Закарпаття: У 3-х томах*, Т. 3. Івано-Франківськ: «Нова Зоря», 2003. сс. 136–139; *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, Revised and Expanded Edition; Editors Paul Robert Magocsi and Ivan Pop. Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press, 2005. pp. 395–396; *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів, Укладачі: Павло Роберт Магочій, Іван Поп; заг. ред. Павла Роберта Магочія; пер. з англ. Надії Кушко; ред. укр. вид. Валерій Падяк; карти Павла Роберта Магочія; вип. ред. Лариса Ільченко*. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010. с. 596; Фенич Володимир. *«Ахиллесова п'ята» греко-католиків: румунський єпископ Олексій Повчій (1753–1816–1831) і перші два поділи Мукачівської єпархії*. In: *Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate (Satu Mare, 26-28 februarie 2016)*, Editori: Irina Liuba Horvat, Anastasia Vehesh. Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean – Cluj Napoca: Editura Ecou Transilvan, 2016. ss. 55–74.**

Vazul (Popovics) (1796–1864) munkácsi görög katolikus püspök (1837–1864)

1796.09.12-én született Nagykomjáton (most a Nagyszőlői járás, Kárpátalja megye) Ugocsa vármegyében Popovics György falusi parókus és Lengyel Mária magyar nemes fiaként.

Elemi iskoláit Nagykárolyban (Szatmár vármegye) és a Máramaros-szigeten kezdte. A gimnáziumot Ungváron fejezte be. 1814–1818 között Pesten hallgatott filozófiát az egyetemen. A filozófiai tudományok doktora lett. 1820-ban teológiai képesítést szerzett az ungvári szemináriumban. Még ebben az évben pappá szentelték. Bécsben szerette volna folytatni teológiai tanulmányait, de más-képp alakult.

Felszentelése után szinte azonnal kinevezte őt Pócsi Elek püspök (1816–1831) plébániai munkatársnak először Szolyvára (Bereg vármegye) (most az azonos nevű megyei központ Kárpátalján) majd a Szigetre.

Két év múlva, 1822.04.20-án az eperjesi püspök, Gergely (Tarkovics) (1818–1841) kinevezte saját titkárává. Így, az egyszerű plébániai munkatársból (még nem is parókus), akinek semmilyen címe nem volt, majdhogynem rögtön az elkövetkezendő 15 évben a beteg Tarkovics (szül. 1754-ben) mellett az eperjesi egyházmegye teljesértékű vezetője lett. Gyakran írta alá a beteg püspök helyett a hivatalos iratokat. Titkári és konzisztórium-i jegyzői (írnok) munkájáért évi 300 guldent az egyházmegyétől és 50 guldent kapott a vallási alapból.

1835-ben Tarkovics titkárát az eperjesi káptalan kanonokává és az eperjesi székesegyház parókusává nevezte ki.

Pócsi halála után (1831) a munkácsi püspök széke sokáig üresen volt. 1831–1838 között a munkácsi egyházmegyét Csurgovics János (†1862) kanonok káptalani helynök vezette, aki 1832-ben megírta a fő tanácsokat papok számára,

az *Instructio Pastoralis*-t. Csak 1837-ben fordult a bécsi Aposoli nuncius az eperjesi püspök, Tarkovics felé azzal, hogy jelölje ki a megfelelő személyt a munkácsi püspöki szék betöltésére. Tarkovics ajánlata szerint csak egy megfelelő ember van a magas tisztség betöltésére, mégpedig Popovics Vazul.

1837.03.16-án I.Ferenc császár kinevezte Popovicsot püspöknek, majd 1837.10.2-án az Apostoli Szentszék is megerősítette tisztségében. Mivel Tarkovics püspök az Eperjesen rendeződő püspöki hirotónia idejére már eléggé beteg volt, így a tervekkel ellentétben, Lembergben rendezték meg 1838.03.18-án. Lembergbe elkísérték: Gaganecz Josiph eperjesi kanonok, Csopaj Teodor ungvári kanonok, Ioan Gadzsega Nagykomját dékánja, Bilovezhi falu parókusa, Olekszandr Duhnovics és a fiatal seminarista Hadzsega Bazil. Popovics püspökké szentelését a galíciái metropolia, Mihajlo (Levickij) végezte, s a szentelésben segített Ioan (Sznihurszkij) peremysl-i püspök, Pistek F. latin püspök és az örmény érsek, Samuil Stefanovics Lembergől.

1838-ban, még a püspöki hirotónia előtt Popovics pásztori levélet írt *Krisztus születésére*, amely az első püspöki levél a munkácsi egyházmegye történetében, amely önállóan volt publikálva.

1838.04.19-én Popovics ünnepélyesen is megkezdte püspöki feladatait. Együtt érkezett vele Ungvárra Olekszandr Duhnovics, aki a konzisztórium jegyzője lett. Duhnovicsot a püspök még 1827-ben ismerte meg, amikor ő az eperjesi püspöki kancellária titkára volt. Mivel Tarkovics ellenszenvesen állt Duhnovichoz, ezért 1830.09.5-én önként elhagyta az egyházmegyét. Popovics és Pócsi püspök segítségével Duhnovics 1830–1832 között magántanárként dolgozott, az ungvári vármegye főispánjának, Stefán Petrovivy gyermekeit nevelte. 1834–1838 között Bilovezhi falu parókusaként szolgálta az eperjesi vármegyében. A konzisztórium jegyző szerepét Duhnovics 1838.04.23-tól 1844.01.01-ig töltötte be. Ettől az időtől kezdve egészen élete végéig (†1865.03.30.) sokszínű tevékenysége a magyar ruszinok „építőjének” Eperjessel volt kapcsolatban.

1839-ben, amikor Nagylucska (Bereg vármegye, ma a munkácsi járás Kárpátalján) település lakosai és a munkácsi-beregszentmihályi birtok tulajdonosa, Schönbrunn gróf között konfliktus robbant ki Popovics támogatta azokat a híveket és papokat, akik segítették őt. A bírósági eljárást Schönbrunn gróf erőszakos földelvétele ellen Nagylucska egykori plébánosai nevében a munkácsi parókus, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, Dohovics Vasil filozófus kezdte el, akinek segítségére volt az ungvári „Ceholnyai” templom parókusa, az elismert történész, Lucskay Mihály. A lázadó falusiak” elkötelezettje és a „korona ellensége” miatt a püspökre titokban megfigyelőket állított a rendőrség.

1840.11.1-jén Popovics befejezte az elődje, Pócsi püspök által elkezdett Árva Szent Olekszij otthon építését a papi árvalányoknak. Az árva fiúk számára

külön építettett egy kollégiumot (konviktust), amelyben évente 12 szegény gimnazistát nevelt saját költségén, s melyek közül a tehetségesebbeket elküldte tovább tanulni. A papok árvái ingyen tanultak. A püspök támogatásával több mint 40 világi fiatal szerzett egyetemi képesítést különböző polgári álláshoz.

1841-ben Popovics püspök zsinatot hív össze Ungvárra, melynek fő témája a püspöki alap megnövelése volt a papok özvegyei és árvái számára. Analogikusan egy alapot hoztak létre a kántorok özvegyei és árvái számára. Létrehoztak egy vezetőséget a püspöki kollégium és iskolák számára. A püspök munkásságának kezdetén az egyházmegyei alapon 40 000 gulden volt, halálakor pedig 200 000.

1842-ben néhány változtatást végzett a böjtök betartásában: így, megengedte a plébánosoknak, hogy különleges esetekben elengedjék plébánosaiknak a Szent negyvennapos böjtöt, ha nem volt erejük megtartani azt. Ennek ellenére, hétfőnként, szerdánként és péntekenként mindenkinek szigorúan be kellett tartani a böjtöt, s még tejterméket sem ehettek. Nagypénteken a püspök a felnőtteknek megtiltotta, hogy bármit is egyenek (teljes böjt), kivéve akkor, ha egy napra esett Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepével. Akkor estére engedélyezett volt egy „kis beharapás”.

Ahogy ez a munkácsi egyházmegye levéltári adataiból is kitűnik, gyakoriak voltak a vegyes házasságok a görög katolikusok és római katolikusok, görög katolikusok s protestánsok (református magyarokkal és lutheránus szlovákokkal) között, ugyanakkor nem kötöttek házasságot görög katolikus és pravoszláv között, bár hivatalos tiltás ilyen házasságra nem volt.

A munkácsi püspök levelezésben állt az orosz birodalom udvari orvosával, egykori iskolatársával, Iván Molnárral, valamint a Pétervári egyetem professzorának, Izmail Szreznevszkiné (1842) látogatásai okot adtak arra, hogy kémkedéssel vádolják meg Oroszország javára. A Magyar Egyházi Kancellária számára veszélyesnek bizonyult az a levelezés, amit felszentelő metropolitájával, Mihállyal (Levicki) folytatott. Néhány évig (1845–1847) Popovicsot titokban megfigyelték. Ennek ellenére a rendőrség semmilyen államellenes tevékenységet nem tudott a püspökre bizonyítani, mivel ő hithű ruszin-katolikus és állampolgár volt, hű az Istenhez és a császárhoz, ami az 1846.06.28-i jelentésekből, melyet Fischer K., az ungvári rendőrség főnöke és a Magyar Egyházi Kancellária rendőrfőnöke, Sedelnickiy gróf írt.

A magyar hercegprímás, Scitovszky János (1849–1866) 1847-es tiltása ellenére, a munkácsi egyházmegye törvényszéke továbbra is folytatta a házasesetben fellépő viták megoldását házasságtörés esetén, Popovics püspök támogatta Csugrovics I., a törvényszék tagjának álláspontját, melynek meggyőződése szerint a keleti egyházakban régóta ismert a hasonló problémák megoldásának gyakorlata. Természetesen, Popovics halála után a káptalani

helynök, Csopey Antal (1864–1867) az esztergomi érsek utasítására véglegesen betiltotta a munkácsi egyházmegye törvényszékének a válást a felek kérésére házasságtörés miatt.

A II. Ferenc (†1835) által Bécsben megnyitott központi Stadtkonvict (1803) szemináriumot, melyet piarista atyák felügyeltek 1848-ban bezárták. 1811 és 1848 között a munkácsi egyházmegyéből 34, az eperjesiből 15 klérus tanult itt. Egyidejűleg (1804-ben) az uralkodó a Pesti egyetemen megnyitotta a teológiai fakultázt (vagy a Központi teológiai szemináriumot). A munkácsi egyházmegye számára évente fenntartottak két ösztöndíjas helyet. Ennek az intézmények a növendéke volt Popovics és az eperjesi püspök, Miklós (Tóth) (1876–1882) is. Ha Bacsinszky nem szeretete volna, hogy a munkácsi klérusok Rómában tanuljanak, akkor Popovics az ellenkezőjét szeretete volna. 1839-ben megpróbált két munkácsi klérust bejuttatni a Kongregáció Kollégiumába vagy a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskolára. De a Szent Kongregáció 1839.09.28-es válasza nem engedélyezte.

Popovics püspök magyar származása (anyai ágon) előnyös hozzáállást biztosított a Kossuth Lajos vezette forradalmi hullámnak az 1848–1849-es években, amikor is nyíltan a felkelők oldalára állt. 1848 júliusában az ungvári városi parkban a magyar honvédeknek egy Szent Liturgiát adományozott és prédikációjában tovább biztatta a forradalmárokat Magyarország függetlenségének kivívásában. Emiatt Kossuth nagyon tiszteletteljesen állt Popovics püspökhöz, sőt szándékában volt Magyarország metropolitájává tenni. A püspök hívására Ungvárról 35 seminarista klérus és 25 gimnazista vonult be a magyar honvédség seregébe. Az egyházmegye papjainak többsége is a forradalom mellé állt, ugyanabban az időben (1848-ban) a püspök a Vallási alaphoz szerzett számukra állami bért.

Ha a Habsburg birodalom osztrák részén 1848 áprilisában eltörölték a nemességet (a magyar részen ez csak 1853-ban következett be), a papok számára a cobbinok és az egyházi évfordulók megmaradtak, mely az elszegényedett lakosság és a papság közötti szociális–vallási nézeteltéréshez vezetett.

A forradalom leverése után (1849 augusztusa) Popovics magyar hazafisága adta az okot arra, hogy az udvar kételkedni kezdett a Habsburgokhoz való hűségében. A kétéves megfigyelés alatt, amikor a püspök gyakorlatilag „házi őrizetben” volt, az ungvári nyílt fellépésén kívül mást nem tudtak rábizonyítani. A megfigyelés alatt a munkácsi püspök ellen nyíltan lépett fel Scitovszky János, magyar hercegprímás, aki ragaszkodott ahhoz, hogy Popovics önként hagyja el a tisztét, s mikor a püspök nem egyezett bele, akkor az esztergomi érsek az Apostoli Nunciatúrához fordult azzal a panasszal, melyben az ungvári helynököt „*botránys viselkedésű embernek*” nevezte, akinek vallási meggyőződése „*gyenge szent kapcsolatot eredményez*”.

Abban az időben, míg Popovics megfigyelés alatt állt, az eperjesi kanonok, Olekszandr Duhnovics a NSzBR főapátjával, Jakiv Bovankevich-csel (1848–1854 között másodsor) közösen eltervezték, hogy megveszik az ungvári nyomdát Carl Ellinger tulajdonából és átköltöztetik a munkácsi kolostort. Az 1851-es júniusi konzisztórium ülésen, Ungváron Duhnovics támogatást remélt régi mentorától, de a püspök diplomatikusan visszautasította: *”Hitelesítő levél [az eperjesi püspöktől, Gaganecz Józseftől – V.F.] nélkül nem fogadunk el egyetlen ajánlatot sem”*. A püspök váratlan válasza miatt Olekszandr Duhnovics *Jegyzeteiben (Зануцку)* megjegyezte, hogy többé nem tér vissza szülővárosába, Ungvárra. A püspök diplomatikus válasza azonnal megmagyarázódott: amikor az ideiglenes lakóhelyet kereső „építő” a Ceholnyai plébánia házában lakott, az ungvári rendőrfőnök, Janke levélben fordult a püspökhöz, hogy adja ki azonnali hatállyal a „moszkvai agitátort” és „felbújtót”, Duhnovicsot.

1849 után, amikor a püspök megparancsolta, hogy az egyház történelmet oroszul tanítsák, ajánlatot tett, hogy a kurzusba vonják be a munkácsi egyházmegye történetét Lucskay M. kézirataiból. Következményként, 1851–1852 között Bécsben megjelent Andriy Baludyansky atya, az Ungvári Teológiai Szeminárium egyháztörténelem és kanonoki jog professzorának orosz nyelvű műve, az *Istoria Tserkovnaya Novaho Zavtya (Історія Церковная Новаго Заєбма)* (3 kötetben). A kemény munkáért (az első két kiadás, mindkettő két-két kötetben latinul 1842-ben, magyarul 1846-ban láttak napvilágot) 1851-ben Popovics püspök Baludyansky Andriy-t kanonoki rangra emelte.

1850-ben több tényező hatására a püspök az egyházmegye hivatalos nyelvének az orosz jelölte meg. Azokat a leveleket, melyek a püspöki kancellárián nem orosz nyelvűek voltak, a püspök visszaküldte a feladónak. Számos akadály legyőzése után az egyházmegyei szemináriumban, Ungvár gimnáziumaiban és a Máramarosszigeten orosz nyelven tanultak. Ennek ellenére, 1855-ben Magyarország hercegprímása előterjesztette, hogy az összes egyházi szemináriumban az oktatás nyelv a latin legyen, melynek alapjai a latin nyelvű könyvek azért, hogy a dogmatikus és erkölcsi teológiai előadásokba „ne kerüljenek hibás tanítások”. A prímás, metropolitai–jogi felügyelettel rendelkezett, így elérte célját, de a pásztorális és liturgiai tantárgyak előadásai egy ideig oroszul folyhattak. Scitovszky prímás azon erőltette a katolikus kanonikus jogok használatát a házassági ügyeknél, de az ungvári konzisztórium továbbra is a keleti hagyományokat javasolta az ilyen ügyeknél.

1853. december 6-án Ferenc József császár javaslatára IX. Pius pápa elcsatolt a munkácsi egyházmegyétől és a romániai görög katolikus egyházmegyéhez, Gherlá-hoz kapcsolt 94 plébániát 104 977 hívővel, melyből természetesen 81 plébánián román nyelvű hívők éltek, (86 812 fő).

1853 decemberében, vagyis egy évvel a dogma hivatalos bejelentése

előtt/ a katolikus egyházban Szeplőtelen Szent Szűz Mária Fogantatásának kultusza, az Apostoli nuncius javaslatot tett az egyházmegye vezetésének a szellemi-erkölcsi Szent Istenszülő Szűz Mária Szeplőtelen Fogantatása Testvériség megalapítására. A konzisztórium azt a választ adta, hogy mivel a keleti egyházban és a munkácsi egyházmegyében régóta gyakorolják ezt a kultuszt, így nem látja szükségességét egy testvériség megalapításának. Azon kívül, 1854.12.8-án IX. Pius *Ineffabilis Deus* pápai bullával hivatalosan is kihirdette a Szeplőtelen Fogantatás dogmáját, melyet orosz nyelvre Rakovszky János fordított és 1855 elején adott ki különálló brossúráként az eperjesi püspök, József (Gaganecz) (1843–1875).

1854-ben saját kanonokjai és káptalanjai számára anyagi ellátáson kívül Popovics engedélyt szerzett a mellkereszt privilégiumára, a dékánoknak pedig a vörös színű övre.

1855-ben Scitovszky János hercegprímás támadásai miatt Popovics püspök személyesen ellenőrizte Kutka I. *Katekézis (Kamexizuc)* c. művét (1801), s utána parancsba adta további használatát az egyházmegyében. Ezzel egyidőben, a püspök tiltása ellenére Roskovics Ignác, későbbi kanonok és az ungvári szeminárium professzora, a püspök engedélye nélkül 1864-ben Ungváron kiadta a magyarosított ruszinok számára a *Katekézis-t (Kamexizuc)* magyarul.

Az 1855-ös éhínség ideje alatt a püspöki konyhán naponta 100, később pedig 200 éhezőt láttak el.

Popovics püspök csatlakozott az egyházi énekek terjesztéséhez a hívek között. Így, 1857-ben létrehozott egy általánosan ismert karácsonyi dalt, az *Is-ten Fia itt született*, majd 1858-ban *Ének Jézus Krisztus születésére*.

Ha 1846-ban a püspök erőfeszítésével megújították az Ungváron lévő püspöki rezidenciát későbarokk stílusban, akkor 1857–1858 között Popovics felújította a Szent Kereszt felmagasztalása-székesegyház belső szerkezetét, amelyet a püspöki festő, Ferdinand Vidra (†1879) végzett el. 1858-ban Popovics rendelete alapján az ungvári szemináriumban megépítették a Három Szent kápolnát és elkezdtek a szeminárium felújítását is. A következő éven (1859) a püspök ünnepélyesen felszentelte a Szent Miklós templomot Munkácson (az egykori püspöki rezidencia), melyeknek ikonosztázait az eperjesi művész, Mihajlo Zmij–Miklosik (†1850) festette.

1858-ban, hogy elkerülje a találkozást a püspök a magyar hercegprímással, Scitovszky Jánossal, aki előzőleg megpróbálta elérni az Apostoli Szentszéknél Popovics püspök eltávolítását, betegség ürügyén nem ment el Esztergomba a magyarországi püspökök nemzeti zsinatára. Az egyházmegye érdekeit az eperjesi püspök, József (Gaganecz) képviselte. Az Ausztria és Szardínia közötti háború idején (1859) Popovics püspök hazafias álláspontot foglalt el, felhívva

a papság figyelmét arra, hogy tegyék meg a megfelelő miséket a császári hadsereg győzelméhez.

1863-ban a szegényebb papság számára a püspök megemelte a kongruát és normalizálta a stólai szolgáltatások bevételeit, melynek listáját a polgári hatóságok fogadták el. Ugyanebben az évben Popovics megújította a Bacsinszky élete végén bevezetett tiszteletbeli kanonok kinevezéseit (1804-ben három tiszteletbeli kanonokról tesz említést), de számuk nem haladhatta meg a tényleges kanonok számát.

Az 1863-as év egy „meglepetést” hozott a püspök számára, ugyanis a magyar és a magyarosított papság Hajdúdorog körzetében elvárta, hogy a Szent Liturgiát magyarul vezesse. Ennek ellenére, 1863.11.11-én a püspök a saját egyházmegyéjében betiltotta a magyar nyelv használatát a miséken. Ismét zaklatni kezdték a püspököt, egyházmegyei vizitációval félemlítették meg. Ezeket az alaptalan vádakot Marian Falcinelli (1863–1874), Apostoli nuncius gyűjtötte össze s küldte el Rómába. 1866.12.7-én (Popovics halála után) a Szentszék kategorikusan betiltotta a magyar nyelv használatát a Liturgiákon, bár tervben volt a munkácsi egyházmegye vizitációja az eperjesi püspök által.

1864 őszén Popovics püspök és Gaganecz József, eperjesi püspök kérésére mindkét egyházmegye konzisztórium, a Magyar Egyházi Kancellária elfogadta a *Nagy Szent Bazil Társulat* jogszabályait (a munkácsi püspök tiszteletére nevezték el), de a püspök korai halála és Csopey Antal káptalani helynök pozícióra kerülése két évvel tolt el a kulturális–irodalmi társaság megnyitását. Majd csak 1866.10.1-jén nyitották meg a társulatot Ungváron, első vezetője pedig a híres ruszofil, Adolf Dobránszki lett (†1901).

Popovics nagyon figyelt arra, hogy minden mise és hagyomány be legyen tartva a legkisebb rövidítés nélkül. Nagy elvárásai voltak magával szemben és ugyanezt követelte az alatta dolgozóktól is. Szerette volna megújítani a diszciplínákat a papság körében. Beosztottaitól elvárta, hogy pontosan betartsák az orosz hagyományokat, de az istentiszteleteken ő sem tért el az alapszabályoktól, kutatta és tanulta a hagyományokat. Megkövetelte a bőjtök betartását, pontos listát készített az egyházi ünnepekről. Erős tiltást vezetett be arra vonatkozólag, hogy lerövidítsék az istentiszteletet vagy megváltoztassák az előző rendet. Pontos rendet vezetett be a Gyümölcsoltó ünnepi rendezvényeire. Speciális dekrétumot vezetett be az egyházmegyében kötött vegyesházasságok lebonyolítására. Tiltásba helyezte a különböző tárgyak szentelési jogát, vagyis mely tárgyakat szentelheti a püspök és melyeket a parókusok. Minden misén jelen volt, amelyet a székesegyházban vezettek. Akárcsak elődje, ő sem végzett vizitációkat az egyházmegye plébániáin.

Nagy figyelmet fordított az egyházi énekekre. Ragaszkodott ahhoz, hogy minden plébánián legyen egy tehetséges kántor, aki megszerettette az éneklést

és belevihette az egyházi énekbe a helyi hagyományokat. Próbálkozott egy kántoriskola létrehozásával, saját költségén vásárolt ehhez liturgikus könyveket. Felépített egy kántortanítói iskolát (preparandumot), melyben kettőre növelte a tanulmány éveit. A székesegyházba bevezette a kóruséneket. A Harmónia kórus vezetője az orosz emigráns, Konstantis Matezonszkij volt.

Popovics püspök munkásságának kezdetén (1838) mindössze 30 téгла vagy kőtemplom volt, s halálának idejére (1864) 234 templom és 222 plébániát építettek fel. Az 1860-as évek elejére az egyházmegye összes plébániája be volt töltve. Püspökségének 27 éve alatt 26 körlevelet adott ki, amelyek vallási, lelkipásztori és az egyházmegye nemzeti–kulturális életére vonatkoztak.

1864-ben a Húsvét hétfői körmeneten a püspök nagyon megfázott s tüdőgyulladást kapott. Miután felvette az utolsó kenetet, Popovics püspök 1864.10.19-én meghalt. A leginkább elismert püspök Bacsinszky püspök mellé lett eltemetve a székesegyház kriptájában.

Források:

a) levéltári: *Kárpátaljai Állami Levéltár archívuma (KÁLA)*. Ф. 151. Оп. 22. Спр. 61. *Декрет епископа Поповича об упорядочении заключения браков между прихожанами разных вероисповеданий*. 5 арк.; Ф. 151. Оп. 22. Спр. 177. *Циркуляры епископа Василия Поповича в связи с началом войны между Австрией и Сардинией и др.* 5 арк.; Ф. 151. Оп. 22. Спр. 230. *Циркуляр епископа Василия Поповича о запрещении посвящения некоторых церковных предметов приходским священникам*. 1 арк.; Ф. 151. Оп. 10. Спр. 293. *Попович признає виплату «конгруа»*. 2 арк.; Ф. 151. Оп. 10. Спр. 1125. *Прошение епископа Василия Поповича Кошицкому школьному надзирательству о выдаче разрешения на преподавание предмета «Истории Библии» в начальных школах и в низших классах гимназии на русском языке*. 9 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 638. *Жалоба секретаря Пряшевского епископа В. Поповича епископу Ужгородскому за отказ принять его в Мукачевской епархии*. 4 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 784. *Сообщение Венгерского королевского наместничества в Буда о назначении королем каноника Пряшевской епархии Поповича Василия епископом и письмо епископу о переговорах с папским нунцием в Вене...* 9 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 813. *Информация епископа Василия Поповича капитуле о заседаниях Венгерского парламента*. 5 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 814. *Уведомление епископа Василия Поповича о назначении своим заместителем на время пребывания на заседании парламента в г. Пожонь каноника И. Чурговича*. 2 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 817. *Уведомление епископа Василия Поповича о получении от папского служителя положения о признании истинной веры для греко-католиков*. 8 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 818. *Письмо епископа Василия Поповича капитуле по вопросу направления священников в качестве миссионеров в США*. 3 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 819. *Письмо епископа капитуле о проведении*

Праздника зачатия Марии. 4 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 827. Распоряжение епископа Василия Поповича Капитуле о порядке проведения в церквах молебней за рождение короля. 3 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 828. Распоряжение епископа священникам о ведении учета... 3 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 829. Инструкции епископа. 4 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 830. Распоряжения епископа Капитуле. 5 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 837. Сообщение епископа Василия Поповича капитуле о смерти священников в 1839 г. 4 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 841. Указания епископа Василия Поповича капитуле о выплате сиротской пенсии. 2 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 850. Философский трактат Мукачевского священника, члена-корреспондента Венгерского научного общества Василия Довговича о взглядах на мир с духовной точки зрения. 36 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 857. Письма епископа Капитуле о выдвижении кандидатур на вакантные должности каноников. 4 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 894. Уведомление епископа Василия Поповича капитуле о назначении своим заместителем на время пребывания его на сессии Венгерского парламента в качестве депутата, каноника Чурговича Йоана. 4 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 952. Распоряжение епископа Василия Поповича капитуле об освящении нового греко-католического кладбища в Ужгороде. 3 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 972. Послание епископа Василия Поповича об освобождении верующих от соблюдения поста в связи с предстоящей голодовкой. 3 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 998. Циркуляр епископа Василия Поповича об объявлении третьего дня пасхи и дня «Юрия» праздниками. 3 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1000. Циркуляр епископа Василия Поповича священникам об отправлении панахид по случаю смерти королевского наместника, короля князя Йосифа. 3 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1001. Циркуляр епископа Василия Поповича священникам о назначении королем королевского наместника князя Стефана. 3 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1002. Циркуляр епископа Василия Поповича священникам о запрещении заключения браков ветеранов австрийской армии без согласия воинского ведомства. 3 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1005. Циркуляр епископа Василия Поповича священникам об освобождении верующих от постов смотря на голод в Венгрии. 3 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1016. Циркуляр епископа Василия Поповича о порядке переписи и разделении наследства умерших священников. 6 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1025. Циркуляр епископа священникам о равноправии национальностей в языковом отношении и о переписи верующих по национальному признаку. 3 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1026. Циркуляр епископа священникам о соблюдении порядка и спокойя при служении молебня с целью прекращения гражданской войны и эпидемии холеры. 3 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1029. Циркуляр епископа Василия Поповича об освобождении верующих от постов в связи с эпидемией холеры. 3 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1037. Сообщение епископа Василия Поповича капитуле о вознаграждении епархии утраченных доходов в связи с отменой крепостничества. 6 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1070. Уведомление епископа Василия Поповича капитуле о его несогласии с предложением об увольнении дирижёра Матезонского и об отмене ночной охраны кафедрального собора. 2 арк.;

Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1079. *Отношение греко-католического епископа Василия Поповича к надзупану Бережской жупы по делу возвращения жены Бисага Василия из с. Нодьростока к законному мужу в с. Тиха.* 4 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1200. *Письмо римо-католических и греко-католических епископов Венгрии о выражении соболезнования капитуле в связи со смертью епископа Василия Поповича.* 16 арк.

b) publikált: *Збірки-щоденники Олександра Духновича 1858 та 1863 – важливі пам'ятки мемуарної закарпатської літератури другої половини ХІХ століття*, Передм. та публ. Степан Гостиняк. In: *Науковий збірник Музею українсько-руської культури у Свиднику*, Випуск 21. Пряшів, 1998. сс. 309–421; Сабовъ Евменій. *Христоматія церковно-славянскихъ и угро-русскихъ литературныхъ памятниковъ съ прибавленіемъ угро-русскихъ народныхъ сказокъ на подлинныхъ нарѣчіяхъ*. Унгарь: Книгопечатня «Келеть» Варфоломея Іегера, 1893. 236 с. / Репринтне перевидання. Ужгород, 2009.

Irodalom:

Duchnovič Alexander. *The history of the eparchy of Prjašev*, Translated and supplemented with notes by Athanasius B. Pekar, OSBM. Rome: PP. Basiliani, 1971. 102 p.; Мондокъ Іоаннъ. *Память пок. Епископа Мукачевскаго Василия Поповича*. In: Сабовъ Евменій. *Христоматія церковно-славянскихъ и угро-русскихъ литературныхъ памятниковъ съ прибавленіемъ угро-русскихъ народныхъ сказокъ на подлинныхъ нарѣчіяхъ*. Унгарь: Книгопечатня «Келеть» Варфоломея Іегера, 1893. сс. 91–97; Гаджега Василій. *Михаил Лучкай. Життєпис и творы*, Післямова Д.Д. Данилюка / Факс. вид. Ужгород: Редакційно-видавнича рада УжНУ; Видавництво В. Падяка, 2000. 136 с. + іл.; Тершаковецъ М. *Матеріали й замітки до історії національного відродження Галицької Руси (1830–1840)*. Львів, 1907. сс. 268–285 [Додатки]; Мустьянович Е. *Василій Попович (1796–1864)*. In: *Календарь «Науки» на годъ 1911*. Унгарь, 1910. с. 107; Русакъ Ю.П. [Гаджега Юлій]. *Мукачевская епархія и ея борьба за права русскаго языка и народности во время епископства Василия Поповича*. In: *Карпаторусский сборникъ. Подкарпатская Русь въ честь Президента Т. Г. Масарика 1850–1930*. Ужгородъ, 1931. сс. 50–68; Пекар А., ЧСВВ. *Нариси історії церкви Закарпаття*. Т. 1: *Єрархічне оформлення*. Рим–Львів: Місіонер, 1997. сс. 96, 190, 191, 195; Т. 2: *Внутрішня історія*. Рим–Львів: Місіонер, 1997. сс. 19, 41, 55, 56, 59, 65, 69, 75, 80, 103, 107, 112–115, 117, 140, 141, 147, 150, 158, 171, 174, 188, 194, 208, 215, 236, 237, 258, 262, 269, 272, 293, 294, 312, 317, 331, 372, 383, 393, 422; Pekar Athanasius B., OSBM. *The bishops the Eparchy of Mukachevo with historical outlines*. Pittsburgh: Byzantine seminary press, 1979. pp. 36–40; Магочій Павло Роберт. *Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948)*, Авторизов. пер. з англ. Ужгород: Поличка «Карпатського краю», 1994. сс. 24–38; Пекар А., ЧСВВ. *Мукачівський єпископ В. Попович*. In: *Analecta Ordinis s. Basilii Magni Anno CCCC Unionis Berestensensis et*

CCCL Unionis Uzhorodensis. Romae: Sumptibus PP Basilianorum, 1996. сс. 375–395; Фенич В. *Національно-політичні орієнтації духовенства Мукачівської єпархії в період революції 1848–1849 рр.* In: *Ужгородський унії – 350 років. Матеріали міжнародних наукових конференцій (Ужгород, квітень 1996 р.)*, Редкол.; відп. за вип. І.М. Гранчак. Ужгород: «Патент», 1997. сс. 131–138; Перени Й. *Из истории закарпатских украинцев (1849–1914)*. In: *Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 14. Budapest: Akadémiai kiadó, 1957. 157 old.; Zeguc Ivan. *Die nationalpolitischen bestrebungen der Karpato-Ruthenen, 1848–1914*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1965. 145 s.; Mayer Mária. *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1977. 256 old.; Bendász István. *Az 1848–1849-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye*. Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1997, 191 old.; Пронин Василий, архимандрит. *История Православной Церкви на Закарпатье*. Мукачево: Свято-Николаевский Мукачевский монастырь, 2005. сс. 366–369; Botlik József. *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Budapest: Hatodik síp alapítvány Új mandátum könyvkiadó, 1997. old. 56–88; Bendász István. *Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből*. Ungvár: Kiadja a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1999. old. 147–300; Pirigy István. *A Magyarországi görög katolikusok története*. II. kötet, Lektorálta: Iváncsó István. Nyíregyháza: Görög katolikus Hittudományi főiskola, 1990. old. 62–64; о. Пап Степан. *Історія Закарпаття: У 3-х томах*, Т. 3. Івано-Франківськ: «Нова Зоря», 2003. сс. 194–206; Фенич В. *Конфесійна і національна ідентичність Василя Довговича*. In: *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, Випуск 8, Редкол.; Мандрик І.О. (голова редкол.). Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2003. сс. 134–145; Ліхтей Ігор. *Душпастирська діяльність Мукачівського єпископа Василя Поповича та її оцінка Олександром Духновичем*. In: *Олександр Духнович і наша сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції (Пряшів, 20-21 червня 2003 р.)*. In: *Науковий збірник Музею українсько-руської культури у Свиднику*, Упоряд. Микола Мушинка та Мирослав Сополіга, Випуск 23. Братислава, 2005. сс. 239–250; *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, Revised and Expanded Edition; Editors Paul Robert Magocsi and Ivan Pop. Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press, 2005. p. 394; *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*, Укладачі: Павло Роберт Магочій, Іван Поп; заг. ред. Павла Роберта Магочія; пер. з англ. Надії Кушко; ред. укр. вид. Валерій Падяк; карти Павла Роберта Магочія; вип. ред. Лариса Ільченко. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010. сс. 607–608; Molnár Ferenc. *A Munkácsi Egyházmegye 1848–1849-ben. Tanulmányok és kronológia*. Nyíregyháza, 2014. 217 old.

István (Pankovics) (1820–1874) munkácsi görög katolikus püspök (1866–1874)

1820.10.29-én született Velejtén, Zemplén vármegyében (ma Szlovákia) Pankovics Péter parókus családjában. Az édesanyja leánykori neve Boludjanszka.

Teológiai képzést az ungvári szemináriumban szerzett. Tanulmányai befejezése után a magyar Nakó gróf gyermekei mellett volt nevelő.

1851.08.27-én Popovicspüspök (1837–1864) pappá szentelte és kinevezte az édesapja parókiájára, aki akkorra már nagyon beteg volt.

Amíg Velejtén dolgozott, több időt szentelt Nakó gróf gyermekeinek nevelésére, mint a lelkipásztori munkára. Miután nem sikerült egyházmegyei jegyzőként vagy titkárként elhelyezkedni, visszatért Nakó gróf gyermekeinek neveléséhez. A szorgalmas és hűséges

munkáért a magyarok iskolai tanácsos címet adtak neki, később pedig körtvélyes apátja lett.

Popovics halála után a magyar kormánykörökben megegyeztek arról 1866.09.14-én, hogy kinevezik az uralkodó által Pankovicsot munkácsi püspökné. Az ajánlat a Magyar egyházi kancellária akkori kancellárától eredt, Majláth I. gróftól. Az Apostoli Szentszék engedélye Pankovics munkácsi püspökké való kinevezésére 1867.02.22-én érkezett meg. Püspökké avatása 1867.05.5-én zajlott Eperjesen, Gaganecz József (1843–1875) által. 1867.05.17-én érkezett meg Ungvárra.

7 éves tevékenysége alatt nem sok mindent hagyott maga után: mindössze két rendeletet és néhány pásztori levelet adott ki híveinek, magyarul. Egyetlen egy pásztori levelet írt oroszul 1867-ben, felszentelésének alkalmából. Ebben

Pankovics, ahogy az előzőkben is, felhívja a nyáj figyelmét az Istenhez, királyhoz és a magyar hazához való hűségre.

Duhnovicshoz – „*Ruszin voltam, vagyok és leszek*”, – Pankovics más elvet vallott, mégpedig „*Ha magyar uralom alatt lakunk, akkor nekünk is magyarokká kell lennünk*”. Minden, ami orosz nemzetiségűnek gondolta magát, azt a püspök „moskvofilnek” és „pravoszlávnak” nevezte (ami egy bizonyos fokig helytálló is volt), s katolikusnak tartotta mindazt, ami magyar szellemű volt – a nyelv, kultúra, politika. Az Ungvári Teológiai Szeminárium, ami Popovics és Csurgovics idején a magyar-ruszinok nemzeti fejlődését támogatta, akkor Pankovics püspöksége alatt a kultúra és a vallás nemzeti jellegtől való megfosztás terjesztője volt a munkácsi egyházmegyében. Magyar szellem uralkodott a papság felső rétegében is: kanonok, archidiaconusok, professzorok, püspökségi tisztségviselők között. Pankovics vallási politikájának eredményeként jött létre az első magyarosított görög katolikus nemzedék, amely szégyellte saját gente Ruthene-t, ezért magát „magyar görög katolikusnak”, „magyar-ruszinak” nevezte, mint inkább orosznak/ruszinak.

1866.10.1-jén a munkácsi és az eperjesi egyházmegye nemzeti szükségletei kielégítésére Ungváron megalapították a *Nagy Szent Bazil kulturális–irodalmi társulatot*, melynek első vezetője az eperjesi származású ruszofil nézeteket valló Dobránszky Adolf (†1901), a második vezetője pedig a hasonló nézeteket valló munkácsi egyházmegyéből való Rakovszky Iván (†1885) lett. A Szent Bazil Társulat hivatalos szerve a *Svyat (Свѣтъ)* hetenkénti folyóirat, amely először 1867. 07.13-án jelent meg. A ruszofilizmus miatt Pankovics püspök betiltotta a *Svyat (Свѣтъ)* folyóirat előfizetését a papok számára, ami teljes széteséshez vezetett 1871 elejére. A püspöki konzisztórium 1870.12.31-ei döntése alapján, 1871.01.3-án a munkácsi püspök teljesen betiltotta a folyóiratot. A folyóirat helyett 1871.02.9-én a szeminárium magyar orientáltságú atyjának, Gebe Viktornak (†1897) gondozásában megjelent a *Noviy Svyat (Новый Свѣтъ)*. 1871.09.16-án megválasztották a Nagy Bazil Társulat új társelnökeit, Olekszandr Negrebeckyt és Jurij Markost, akik híres magyarofilek voltak, oroszul még olvasni sem tudtak. Ilyen módszerrel próbált Pankovics püspök „új szellemet” adni a társulatnak, érthetően magyar fűszerezéssel. 1872 októberére a *Noviy Svyat (Новый Свѣтъ)* folyóirat is megszűnt. 1873 júliusában Homicskó Miklós atya (†1886), az ungvári gimnázium katekétája a konzisztórium és a püspök támogatásával elkezdte kiadnia az egyházi–irodalmi heti folyóiratot, a *Kárpátot*. Nem is tévedett sokat, 1875 elejére a Kárpát lett a munkácsi egyházmegye vezetőségének és a *Szent Bazil Társulatnak* a hivatalos szerve. Ez egészen 1881-ig érvényben volt.

A magyaros püspök analogikusan negatívan állt a *Szent Bazil Társulat* kiadói projektjeihez és az orosz nyelven történő tanításhoz a vallás, történelem,

földrajz terén az ungvári gimnáziumban és Máramarosszigeten, melyet az elődje, Popovics püspök is szorgalmazott. Az orosz nyelvű tanításhoz 1868-ban Szabó Cirill professzor kiadta a *Kratkiy sbornikh dlya uprazhnenia v russskom yasik* (*Краткий сборникъ для упражненія в русскомъ языкѣ*) c. művét, (1865-ben kiadta a *Grammatika pism. rusk. jazika* (*Граматику письменнаго русскаго языка*), a történelem tanulásához – 1868–1870 között – jelent meg a háromkötetes *Vsemirnaya istoriya* (*Всемирная исторія*) Kimák Viktortól (†1900), a földrajz tanulásához 1870-ben jelent meg Rakovszky *Kratkay nauchnaya heohrafiya* (*Краткая научная географія*) c. munkája (Budán 1867-ben magyarul megjelent orosz grammatika és az 1869-ben megjelent kétkötetes aritmetika szerzője).

Magyarország nem magyarajkú lakossága számára a denacionalizációt a kormány egy ún. katolikus egyházi „autonómiával” próbálta elérni. Ebből az okból kifolyólag 1868–1869-ben Pesten Simor János hercegprímás vezetésével Magyarország katolikusainak egyházi autonómiájának előkészítő bizottsága tartott gyűlést.

A kormány asszimilációs politikáját erősen kritizálva lépett fel az osztrák parlament képviselője, a ruszofil Adolf Dobránszky. Az *Autonómiát a Kárpát-ország egyháznak* beszédében követelte a Magyar Rusz egyházi függetlenségét. A munkácsi és az eperjesi egyházmegyéktől 13 fő volt jelen a bizottsági ülésen: 6 magyarosító és 7 népiesítő („patrióták”, Dobránszky kivül még jelen volt A. Rubiy, J. Farkas, E. Popovics, E. Grabar, P. Grabar, M. Molchan). Minden magyar ruszin részvételével egy általánosan vegyes kongresszus összehívását követelték (papság és civil).

Pankovics püspök ultrakatolikus nézeteit megpróbálta az életben is érvényesíteni. A katolikusok pesti kongresszusán (1870), ahol Dobránszky vezetésével pravoszláv románok, szerbek és a munkácsi és az eperjesi egyházmegye bazil-rendi szerzetesei is jelen voltak, az egyenjogúság elérésére törekedtek a katolikus egyházzal, Pankovics kategorikusan ellenezte. Összegzésként, az egyenjogúságot nem adták meg, amiben nagy szerepe volt a munkácsi püspöknek. Ezek után Pankovics mindent elkövetett, hogy betiltassa a helyi szatirikus újság, a *Szova* (*Сова*) megjelenését, amely kigúnyolta „hazafias” tevékenységét.

Pankovics püspök volt az első a munkácsi egyházmegye történetében, aki (bár késéssel) részt vett az 1869–1870-es (kezdeté római 12.8.) Vatikáni Zsinaton. A zsinaton elfogadták a *Hit- és erkölcsi dogmák tekintetében a pápai tévedhetetlenséget*, valamint kihirdették a Krisztus Egyházának dogmatikus konstitúcióját, a *Pastor Aeternus*-t. Az osztrák császár, Ferenc József tiltásának ellenére az Osztrák-Magyar Monarchiában a lajtántúli katolikus püspökök meggyeztek abban, hogy papi üzenetben közvetítik a pápai dogmát a hívőknek.

Gaganecz püspök az eperjesi egyházmegyében a megegyezés szerint cselekedett, de a munkácsi egyházmegyében a *pápa tévedhetetlenségéről szóló alkotmány* nem lett kihirdetve, így a munkácsi püspököt IX. Pius pápa személyesen dorgálta meg 1871. július 6-án. De ahelyett, hogy engedelmeskedett volna a pápának, Pankovics volt az első munkácsi püspök, aki részletes beszámolót adott át a munkácsi egyházmegye állapotáról Krisztus Egyháznak.

„Nép konferencia” néven 1871. január 9-án a püspök rezidenciájára hívja a támogatóit (96 fő). Ezen főként a Kárpát-orsz egyház autonómiájával kapcsolatos negatív gondolatok lettek kinyilvánítva. A Pesten lévő „27-es bizottsághoz”, amely a magyarországi katolikus egyházak autonómiai tervét kellett, hogy kidolgozza a munkácsi egyházmegyéből Pankovics vezetésével csak ugyanazok a magyarosítók tartoztak, vagyis Olekszandr Negrebeckij és Emanuil Grabar (feltételesen).

A magyar kormány nyomására 1873-ban a munkácsi püspök Hajdúdorogon helynökségi székhelyet hozott létre (a hajdúdorogi és szabolcsi, megyék) magyar görög katolikusai számára, aminek eredménye a munkácsi egyházmegye további adminisztratív felosztása és egy különálló magyar görög katolikus egyházmegye létrehozása (1912), amelyhez 77 plébániát csatoltak át a munkácsi egyházmegyéből és 26-ot az eperjesiből. A helynökség magába foglalta a szabolcsi archidiakonátust Hajdúdorog központtal. Az első vikáriusa Ioan Danilovics lett (†1895), akinek munkáját egy 11 fős konzisztórium segítette.

Amikor 1873-ban a kultúraért és oktatásért felelős minisztérium azzal az ajánlattal fordult a munkácsi püspökhöz, hogy cserélje a cirill ábécét latinra, az egyházmegye vezetője az eperjesi kollegájától eltérően, rögtön beleegyezett az „ábécé reformba”. De Gaganecz és a munkácsi egyházmegye konzisztóriumának 1874.01.15-ei döntése alapján az „ábécé reformot” nem sikerült bevezetni a ruszin görög katolikusok életébe. Az akkori konzisztórium tagjai voltak: Bazil Hadzsega káptalan (†1880), és az alábbi kanonok: Irenei Bacsinszky (†1885), Csopey Antal (†1887), Olekszandr Labancz (†1877), Olekszandr Seregelyi (†). Vasil Medvetskiy (†1872), egy évvel korábban meghalt, Ioan Danilovics (†1895) pedig akkorra már helynök volt Hajdúdorogon. Így Pankovics püspök parancsba adta az egyházmegyei zsinatot 1874.09.1-re. A munkácsi egyházmegye papsága elindult Ungvárra, de nem a zsinatra, hanem a magyaros-püspök temetésére.

Még 1873-ban Pankovics visszahívja az egyházmegyébe a bécsi görög katolikus szemináriumban tanuló klérusokat és parancsba adja nekik (és minden helyettesüknek), hogy a budapesti központi szemináriumban és az esztergomi érsekségi szemináriumban folytassák a tanulmányokat. Mindegyikben a munkácsi és az eperjesi egyházmegyék részére évente négy vagy két helyet tartottak fenn. 1873-ig a bécsi papi szemináriumban (1852-ben alapították

újra az egykori Stadtconvikt épületében), ahol 1857–1863 között más személyeken kívül rektorként tevékenykedett a munkácsi egyházmegye papja, Mikola Nagy, több mint 50 klérus végzett a Magyar Ruszból (munkácsi és eperjesi egyházmegyék), többek között a későbbi püspök, Firczák Gyula (1891–1912) is. Ennek a döntésnek a fő oka abban keresendő, hogy azok a papok, akik Bécsben fejezték be a teológiát, szláv szellemmel és a keleti szertartású egyházhoz való szeretettel voltak telítődve, ami a magyaros püspök számára egyenlő volt a „moszkvofilizmussal” és a „pravoszlávra” való hajlammal.

1873-ban Pankovics püspök kanonokká valamint Ungvári Teológiai Szeminárium rektorává nevezi ki a teológia doktorát, a budapesti egyetem teológiai erkölcs professzorát, a munkácsi születésű Tóth Miklóst, aki később (1876–1882) az eperjesi görög katolikus egyházmegye püspöke lett.

1873.10.1-jei *Nagy Szent Bazil Társaság* általános gyűlésén (közel 100 tag a közel 500-600 tagból) azt javasolták, hogy egyesítsék a Társaság tőkéjét (kb. 12 ezer gulden) a Vallási alappal (O. Seregelyi), így Pankovics táborában megtörtént a szakadás (Popovics J. és Lodomirszkij V. kilépett).

Pankovics idején az archidiákonusoknak pluszmunkájukért (évenkénti vizitáció az egyházi iskolákban és plébániákon) évente 200 forintnyi honoráriumot juttattak. A munkácsi egyházmegye sematizmusának tartalmából kitűnik (1876), hogy Pankovics püspök „ismételten elkezdte a kanonikus vizitációkat” az egyházmegyében. Természetesen, a kortársak véleménye szerint (Szilvay Ioan) Pankovics vizitáció nagy pompával zajlottak és bankettel értek véget, melyek inkább a „püspök dicsőségét” szolgálták mintsem az egyházmegye plébániáinak javítási ügyét.

Pankovics tevékenysége alatt két helynökséget hoztak létre: Hajdúdorogon, ahol a papok éves kongruája 3 ezer gulden volt és a Máramarosszigeten, ahol az éves papi állami fizetés 2 ezer gulden volt.

Ha az előző püspökök igyekeztek különféle műveket írni és kiadni az egyházmegye történetéről (Bacsinszky és Bazilovics és Pásztélyi, Pócsi és Lucskay, Popovics Duhnoviccsal és Baludjanszkyval), Pankovics ellenkezően cselekedett, megtiltotta Duliskovics Jánosnak (†1883), hogy befejezze munkájának negyedik részét, az *Istoriceskija certy Ugro-ruszkych (Историческія черты Угро-Русскихъ)* (1874–1877, Tetrady I–III), amely kronológiailag Bradács János (1767–1772) püspökségének idjéig tekint vissza. Ennek ellenére, Pankovics méltónak találta az egyik ruszofil papot, Szilvay Ivánt (†1904) arra, hogy két objektív történelmi tanulmány írjon hazafias (Magyarország javára) tevékenységéről, melyet 1875-ben adtak ki Szentpéterváron.

A magyarosított politikájáért Pankovicsot számos érdemrenddel tüntették ki- Szent István rend lovagja lett, hiteles titkos tanácsadó, Aranykorona keresztet kapott és egy 30 ezer arany értékű házat a kormánytól.

Pankovics ideje alatt a munkácsi egyházmegye papsága magyarosítókra és népi-moszkvofilekre oszlott. Az elsőhöz a püspök közeli köre tartozott: Danilovics János (1871-ben titkárból rögtön kanonokká lép elő), Mondok János, Negrebeckiy, az ungvári vármegye ispánja, Hadzsega Bazil kanonok, Gebey Viktor, dr. Tóth Miklós, Negrebeckiy Georgij, Sztripszky Hiador.

Ebben az asszimilációs és a püspök magyarosító politikájában alakult ki a magyar-ruszinok ruszofil beállítottságú nemzedéke, melyek közül fontos helyet foglaltak el a munkácsi egyházmegye történetében NSzBR-i Králiczky Anatol, Fenczik Jenő, Szilvay Iván, Mitrák Olekszandr, Pavlovics Olekszandr, Juliy Sztávroszky-Popradov, Jurij Zsatkovich.

Pankovics megpróbálta bevezetni az egyházmegyébe a Gergely-naptárt, ahol csak tudta, ott latinosította a keleti szertartásokat. Elsőként prédikált magyar nyelven. Nem hivatalosan néhány papnak megengedte magyarul vezetni a miséket, ami az akkori időben erős megszegése volt a kanonikus jogoknak. Újra bevezette az ungvári szemináriumban a latin nyelvű tanulást, bár néhány professzor magyarul tartotta előadásait. A püspök-magyarosító életének 54. évében, 1874. augusztus 29-én hunyt el.

A mai kutatók okkal feltételezik, hogy a püspök hirtelen halálában mérgezés játszott szerepet (Budapestről Ungvárra visszatérve a csapi állomáson halászlével mérgezhették meg). Nagy pompával temették el a munkácsi egyházmegye püspöki kriptájába az ungvári székesegyházban.

Források:

a) levéltári: *Kárpátaljai Állami Levéltár archívuma (KÁLA)*. Ф. 151. Оп. 22. Спр. 274. *Циркуляр епископа Стефана Панковича*. 1 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1224. *Послание епископа Стефана Панковича об обязанностях священников*. 2 арк.

b) publikált: Сильвай И.А. *Автобиография*. In: И.А. Сильвай (Уриил Метеор). *Избранные произведения*. Братислава: Словацкое издательство художественной литературы, 1957. сс. 77–162; Сильвай И.А. *О современном положении русских в Угрии*. In: И.А. Сильвай (Уриил Метеор). *Избранные произведения*. Братислава: Словацкое издательство художественной литературы, 1957. сс. 343–351; Сильвай И.А. *Положение угорских русских под управлением Стефана Панковича, епископа Мукачевского*. In: И.А. Сильвай (Уриил Метеор). *Избранные произведения*. Братислава: Словацкое издательство художественной литературы, 1957. сс. 352–389; Сабовь Евменій. *Христоматія церковно-славянскихъ и угро-рускихъ литературныхъ памятниковъ съ прибавленіемъ угро-рускихъ народныхъ сказокъ на подлинныхъ нарѣчїяхъ*. Унгварь: Книгопечатня «Келеть» Варфоломея Іегера, 1893. 236 с. / Репринт-не перевидання. Ужгород, 2009; Волошин Августин. *Спомини*. In: *До історії*

національних меншин Австро-Угорщини (XIX – поч. XX ст.), Упоряд. Кобаля Й.В.; передм. Худанича В.І. Ужгород: Карпати-Гражда, 2001. сс. 55–89.

Irodalom:

Гаджега Юлій. *Исторія О-ва св. Василя Великого*. Ужгородь, 1925. сс. 18–26; Федоръ П.С. *Краткій очеркъ дѣятельности А.И. Добрянскаго*. Ужгородь, 1926. 19 с.; Пекар А., ЧСВВ. *Нариси історії церкви Закарпаття*, Т. 1: *Єрархічне оформлення*. Рим–Львів: Місіонер, 1997. сс. 9, 93–94, 190, 191, 195; Т. 2: *Внутрішня історія*. Рим–Львів: Місіонер, 1997. сс. 19–21, 69, 91, 95, 107, 113–115, 141, 147, 148, 190, 217, 239, 247, 273–275, 298, 317, 318, 320, 321; Peкар Athanasius B., OSBM. *The bishops the Eparchy of Mukachevo with historical outlines*. Pittsburgh: Byzantine seminary press, 1979. pp. 41–45; Марочій П. Р. *Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948)*. Ужгород, 1994. сс. 39–40; Пронин Василий, архимандрит. *История Православной Церкви на Закарпатье*. Мукачево: Свято-Николаевский Мукачевский монастырь, 2005. сс. 394–401; Botlik József. *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Budapest: Hatodik síp alapítvány Új mandátum könyvkiadó, 1997. old. 88–107; Bendász István. *Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből*. Ungvár: Kiadja a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1999. old. 147–300; Pirigyí István. *A Magyarországi görög katolikusok története*. II. kötet, Lektorálta: Iváncsó István. Nyíregyháza: Görög katolikus hittudományi főiskola, 1990. old. 65–66; о. Пап Степан. *Исторія Закарпаття: У 3-х томах*, Т. 3. Івано-Франківськ: «Нова Зоря», 2003. сс. 277–283; *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, Revised and Expanded Edition; Editors Paul Robert Magocsi and Ivan Pop. Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press, 2005. p. 372; *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*, Укладачі: Павло Роберт Магочій, Іван Поп; заг. ред. Павла Роберта Магочія; пер. з англ. Надії Кушко; ред. укр. вид. Валерій Падяк; карти Павла Роберта Магочія; вип. ред. Лариса Ільченко. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010. сс. 567–568.

Kovács János de Pásztelyi (1826–1891) munkácsi görög katolikus püspök (1874–1891)

1826.05.8-án született Velejtén Zemplén vármegyében (ma Szlovákia) a helyi plébániai tiszteletes, János fiaként. Eredeti neve Kovács, de felvette a Pásztelyit, mivel Alsópásztélyről származtak az ősei. Koragyerekkorától magyar hazafias szellemben nevelkedett. Pankovics István unokaöccse (1867–1874): édesanyja, Anna Pankovics édesestvére volt a püspöknek.

A gimnáziumot és a teológiát Ungváron végezte el, után feleségül vette Zlocki Ilonát – Zlocki János lányát, aki a rahói plébánia papja volt (ma az azonos nevű rahói járással Kárpátalján). Hat gyerekük született.

1849-ben Popovics püspök (1837–1864) pappá szentelte és kinevezte a huszti plébánia ideig-

lenes adminisztrátorává, majd nemsokára ugyanott parókus (adminisztrátor), ahol 1863-ig szolgált.

1863-ban Kovács de Pásztelyi a huszti dékánátus káptalanává volt kinevezve. 1867-ben Máramaros vármegye archidiakónusa, 1869-ben máramarosi vikárius Máramarossziget székhellyel. 1870-ben kinevezték Máramarossziget plébániai lelkészévé, 1871-ben pedig címzetes archimandritának.

1869–1872 között a huszti plébánia adminisztrátoraként megválasztották parlamenti képviselőnek Budapestre– Deák István Liberális pártjának kvótája alapján. Ő képviselte a huszti választók érdekeit. 1870-ban a Katolikus autonóm kongresszuson, Budapesten a huszti körzet klérusainak küldötte volt. Huszton dolgozva, felépítette a helyi egyházat. Míg képviselő volt a magyar országgyűlésben (1869–1872) a máramarosi helynökség akkori vikáriusa (1869) és Máramarossziget lelkésze (1870) Kovács hitelesítette címével ősei száramazási

helyét, Alsópásztélyt, az ungi vármegyéből (1567-ben említik elsőként az iratok), „de Pásztelyiként”. Napjainkig ezzel a névvel három település is létrejött: Felsőpásztély (1582), Alsópásztély (1602), Nagypásztély (1588) a nagybereznai járásban, Kárpátalján.

Miután nagybátyja, Pankovics I. meghalt, 1874.11.25-én Pásztélyit kinevezték munkácsi püspöknek. 1875.03.15-én a Szentszék is beleegyezett a kinevezésbe. Püspökké szentelését Gaganecz József eperjesi püspök végezte 1875.04.18-án. A püspöki széket 1875.05.9-én foglalta el Ungváron. Kovács de Pásztelyi lett a második az eperjesi püspök, Gaganecz József után, aki a Habsburg monarchiában püspök lett.

1876–1877 között elkészítette az ungvári székesegyház homlokzatát (sarkonként tornyokkal díszítette a nyugati részt és csodálatos neoklasszikus oszlopcsarnokkal toldotta meg).

1875-ben leánynevelő intézetet alapított, ahol 40 árva nevelkedett- azon papok árvalányai, akik végzettséget szereztek, néhányan ingyenesen, mások megfizethető áron. 1879-ben Mihajlo Lihvarcsik (†1881) igazgató szorgalmazására Pásztelyi püspök létrehozott egy egyházmegyei kollégiumot a férfi tanári szemináriumban, ahol a kántortanítók árvái ingyen nevelkedtek, s a szegény falusi fiúk teljes vagy részleges ösztöndíjat kaptak. Egy idő után a gimnazisták száma túlnötte a konviklust, így Mondok Iván kanonok (†1886) kérésére a püspök 1883-ban megnyitotta az egyházmegyei fiúkollégiumot, Alumni néven.

Miután 1879-ben arról értesítette az eperjesi püspököt, Tóth Miklóst (1876–1882), hogy pénzhány miatt az ungvári szemináriumban az ő egyházmegyéjéből tíznél több klérust nem tud eltartani, így 1880.09.12-én, Eperjesen is megnyitottak egy szemináriumot. Első rektora Olekszandr Rojkovics (†1886) lett.

Pésztelyi püspök nem adott engedélyt (imprimatur) Ioan Dmitrevszkijnek (†1829), az *Istoricheskoe, dohmaticeskoe i tainstvennoe izyaznenie Bozhestvennoy Liturhii* (Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии) (Moszkva, 1804) könyv szerzőjének, a XIX. század elejének híres pravoszláv liturgistájának, miután nagyon sokszor idézték, 1878-ban, Budapesten megjelent Fenczik Jenő (†1903) *Liturgika* (Литургика или Объяснение Богослужения св. Восточной православно-католической Церкви) c. műve, aki a *Lisztok* (Листокъ) (1885–1903) folyóirat későbbi szerkesztője volt. Fenczik számára az engedélyt könyvének kiadására Tóth Mikós eperjesi püspök adta. Hasonlóképp (Pásztelyi hivatalos engedélye nélkül) 1886-ban Ungváron adták ki Roskovics Ignác (†1895) *Tolkovanie Vecherni, Utreni i Sluzhby Bozhoy* (Толкование Вечерни, Утрени и Службы Божой) és Mikita Sándor (†1910) *Rukovodstvo vo cerkovnij Turikon* (Руководство въ Церковный Типиконъ) c. műveit.

Elődeitől eltérően (Bacsinszkytól és Popovicstól) Pásztélyinek az Apostoli Nunciuson, Serafino Vannutelli-n keresztül, akihez 1881.11.18-án levélben fordult azzal a kéréssel, hogy egy-két klérust a munkácsi egyházmegyéből tanulni küldjön egy római kollégiumba, így 1888-ban XIII. Leó pápától engedélyt kapott arra, hogy a görög Szent Atanáz kollégiumba két tanoncot küldjön. Az első Rómában tanult diákok között volt Jurij Suba és Stepan Vaszko. Az utóbbi, igaz a filozófia befejezése után megbetegedett és 1890 őszén hazatért.

Pásztélyi püspök gyakran hívta össze az egyházmegyei papságot különféle találkozókra (1882,1885). 1883.03.5-9-ig egy tényleges egyházmegyei zsinatot hívott össze a kanonok szerint. A zsinaton áttekintették a tanári preparandum épületének felhúzását, az új püspöki kollégium megnyitását és a püspöki alap létehozását, melynek ellenőrzésére egy ellenőrző bizottságot hoztak létre, valamint az egyházmegyében tartott hagyományos misék vezetésének kérdését.

Pásztélyinek hét körlevelet tulajdonítanak, amelyek első sorban tartalmuk szerint több paragrafusra oszlottak. 1879-től a püspök minden plébániára nyomtatásban adta ki őket. Püspöki körlevelek maradtak fenn 1879, 1881 és 1888-ból. 1889-ben 15 rendeletét publikálták a püspöknek. 1890-ben 9 körlevelet és egy rendeletet hirdettek ki, ami a pappájelölés követelményeivel foglalkozott. Püspökségének első évében (1875) Pásztélyi a seminaristák számára a miséken való részvételtől egy pontos rendet állított össze, a lelkészeknek pedig megparancsolta, hogyan öltözzenek nyilvánosan. 1876-ban megtiltotta a papoknak a szakállviselést, 1877-ben az egyházi vagyon kezelésére normákat állított fel, 1881-ben emlékeztette a papokat az iskolások kötelező katekizációjára, 1885-ben a munkatársak jogait és kötelezettségeit határozta meg, 1886-ban meghatározta az egyházi földbérlet feltételeit. Pásztélyi körleveleit magyarul írta. A püspök egyházmegyei vizitációkat nem végzett.

A XIX. században a szegény ruszinoknak a legnagyobb baja, ami a kocsmázáson, uzsorásokon át a kolduláshoz vezetett, az ivászat volt, amely ellen már Bacsinszky is háborút folytatott. Ebben a csatában nagy lelkesedést mutatott Szilvay Iván: 1871-ben a Bereg megyei Bányfalu plébánián (most a szolyvai járás), 1881-1889-ben az Ung megyei Turjaremetén (most a perecsenyi járás), 1889- a Bereg megyei Újdávidházán (most a munkácsi járás) és Papp Emilián 1887-ben a Máramaros megyei Lonkán (most a rahói járás), amiben Pásztélyi püspök is támogatta őket.

A hívők egészségének megőrzése nem gátolhatta a tömeges áttérést a latin szertartásra, Fenczik Jenő Pásztélyiről megjegyezte, hogy: „*János szerette népét; de természetes jogainak védelmére már nem volt ereje; erre egy erősebb és önállóbb férfire van szükség*”. A kortárs kutatók gyakran azzal vádolják, hogy püspökségének ideje alatt nagyon sok pap jelent meg, amelyeknek saját

plébániára volt szükségük és arra, hogy a filiális templomokat különálló parókiák szintjére emeljék.

1889-ben Pásztelyit szolgálataért a pápa Szent Gergely-rendjel nagy keresztjével tüntette ki.

Kovács János de Pásztélyi 1891.03.24 (04.05)-én hunyt el. Az ungvári székesegyház udavrában temették el.

Források:

a) levéltári: *Kárpátaljai Állami Levéltár archívuma (KÁLA)*. Ф. 151. Оп. 11. Спр. 3. *Циркуляры епископа Яноша за 1888 г.* 21 арк.; Ф. 151. Оп. 11. Спр. 982. *Циркуляры Мукачевского епископа за 1889 г.* 70 арк.; Ф. 151. Оп. 11. Спр. 1510. *Циркуляры Мукачевского епископа за 1890 г.* 60 арк.; Ф. 151. Оп. 11. Спр. 1848. *Консистория. Циркуляры Мукачевского епископа за 1891 г.* 45 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1269. *Циркуляр епископа благочинным и настоятелям приходо́в о порядке упаковки почтовых службовых посылок и проверке квалификации церковно-приходских учителей.* 2 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1271. *Послание епископа к верующим по случаю 100-летнего юбилея основания епископата и приветственное письмо греко-католических священников епископу и членам капитулы по этому поводу.* 12 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1281. *Циркуляр епископа священникам о смерти папы Пия IX.* 20 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1306. *Диплом об избрании Мукачевского епископа Йоана Пастелия почетным членом турецкого страхового общества в Будапеште.* 1 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1445. *Дарственная грамота епископа Пастели Яноша об основании фонда для отправления ежегодных служб с панахидой за упокой души бывшего епископа Василия Поповича.* 2 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1461. *Приказ епископа Пастелия Яноша священникам епархии о конфискации изданного без согласия епископа печатного издания «Отче наши».* 1 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1491. *Циркуляр епископа Пастели Яноша о постановлениях Министра культов и просвещения относительно введения церковной администрации.* 3 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1507. *Доклад священника и профессора русского языка Емануила Сабо епископу Пастели о результате обучения русинского языка в королевской католической гимназии в Ужгороде.* 2 арк.

b) publikált: *Сабовь Евменій. Христоматія церковно-славянскихъ и угро-рускихъ литературныхъ памятниковъ съ прибавленіемъ угро-рускихъ народныхъ сказокъ на подлинныхъ нарѣчіяхъ.* Унгарь: Книгопечатня «Келеть» Варфоломея Іегера, 1893. 236 с. / Репринтне перевидання. Ужгород, 2009; Волошин Августин. *Спомини.* In: *До історії національних меншин Австро-Угорщини (XIX – поч. XX ст.),* Упоряд. Кобаля Й.В.; передм. Худанича В.І. Ужгород: Карпати-Гражда, 2001. сс. 55–89.

Irodalom:

Іоанн Пастели епископ Мукачевскій 1875–1891. In: *Листокъ*. Ужгород. 1891. № 7. сс. 73–75; Пекар А. ЧСВВ. *Нариси історії церкви Закарпаття*, Т. 1: *Єрархічне оформлення*. Рим–Львів: Місіонер, 1997. сс. 78, 191, 192, 195; Т. 2: *Внутрішня історія*. Рим–Львів: Місіонер, 1997. сс. 52, 56, 59, 103, 108, 114, 115, 150, 151, 204, 294–295, 298, 318; Pekar Athanasius B., OSBM. *The bishops the Eparchy of Mukachevo with historical outlines*. Pittsburgh: Byzantine seminary press, 1979. pp. 46–49; Перени Й. *Из истории закарпатских украинцев (1849–1914)*. In: *Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 14. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1957. 157 old.; Zegus Ivan. *Die nationalpolitischen bestrebungen der Karpato-Ruthenen, 1848–1914*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1965. 145 s.; Mayer Mária. *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910*. Budapest Akadémiai Kiadó, 1977. 256 old.; Марочій П. Р. *Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948)*. Ужгород, 1994. сс. 41–42; Пронин Василий, архимандрит. *История Православной Церкви на Закарпатье*. Мукачево: Свято-Николаевский Мукачевский монастырь, 2005. сс. 401–402; Botlik József. *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Budapest: Hatodik síp alapítvány Új mandátum könyvkiadó, 1997. old. 107–113; Bendász István. *Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből*. Ungvár: Kiadja a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1999. old. 147–300; Pirigy István. *A Magyarországi görög katolikusok története*, II. kötet, Lektorálta: Iváncsó István. Nyíregyháza: Görög katolikus hittudományi főiskola, 1990. old. 66–67; о. Пап Степан. *Історія Закарпаття: у 3-х томах*, Т. 3. Івано-Франківськ: «Нова Зоря», 2003. с. 629.

Firczák Gyula (1836–1912) munkácsi görög katolikus püspök (1891–1912)

1836.08.22-én született Horlyón Ung vármegyében (ma az ungvári járás, Kárpátalján) László lelkész családjában, aki a faluban volt parókus

Teológiai tanulmányai Bécsben végezte. Először a Barbareum szemináriumban (1855–1859), melynek végén csak dogmatikából szigorlatozik le (1849). Rögtön elvégzi a felsőfokú képzést az Augustineumban (1859–1861), ahol szigorlatot tesz erkölcszociológiából. 1861.09.26-án végleg befejezte bécsi tanulmányait.

1861.09.26-án Popovics Vazul püspök (1837–1864) pappá szenteli Firczákot és kinevezi az ungvári püspöki szeminárium dogmatika professzorává. 1867-ben kanonoki rangot kapott és a szeminárium

rektori állását töltötte be 1887-ig. 1887-ben magyarországi parlamenti képviselő lett a nagybereznai körzetből.

1891.12.17-én a pápa kinevezte munkácsi püspöknek.

Eperjesen szentelte fel püspökké Váli János (1882–1911) 1892. április 10-én. 1892.05.1-jén költözött be Ungvárra.

1892-ben az új vezető az Apostoli Szentszéktől zarándoklati indulenciát kért Jézus mennybemenetelének ünnepére, majd 1893-ban megkapta az engedélyt zarándoklati kiváltságra a máramarosi husztbaranyai kolostor részére is.

Szent Metód halálának 1000. évfordulójára XII. Leó pápa egyenlő apostolként ünnepelte Szent Cirillt és Metódot és ünnepet állított fel az egész Ökümenikus Egyházban. A magyar kormány álláspontjának ellenére Firczák püspök a leMBERGI zsinat (1891) értelmében csendben és kihirdetés nélkül szintén bevezette ezt az ünnepet az imádságban 1895-ben.

1896-ban a püspök 14 másik országgyűlési képviselővel és néhány tárca-vezetővel (vallás és oktatás, kereskedelem, külügy, mezőgazdaság, pénzügy) az alábbi irattal fordult a miniszterelnökhöz: *Az Észak-Keleti Kárpátokban élő ruténnyelvű lakosság vallási és anyagi fejlesztéséről szóló memorandum.* Ez az irat indította el az „Orosz” (később a kormány nyomására hegyvidéki) akciót, a magyar hegyvidék orosz nyelvű lakosságának gazdasági javítását. 1897-ben a kormány nevében ezt az irányzatot Egán Ede közigazdász (1851–1901) kezdeményezte. Az „akció” lebonyolításában segítettek a kormányt Zsatkovics György parókus (Malmos falu, szolyvai körzet), Szilvay Iván (Újdávidháza Munkács mellett) Fankovics Anton (Volóc) és Balogh Mihály máramarosi helynök. 1900-ban parancsba adta a parókusoknak, hogy plébániájukon alapítsanak *Józanok Társaságát*, melyet Keresztelő Szent János oltalma alá helyezett és jóváhagyta Okiratát.

A püspök rendelete szerint (1897) évente kiadták az ún. *Egyházi iratot* (*Церковный уставъ*), ahol részletesen le voltak írva a liturgiai rendek vasárnapjait és ünnepi misékre az egész évre.

1897-ben Mikita Sándor (†1910) kanonok elkészítette a Szent Rózsafüzér Társaság okiratát, melyet a konzisztórium engedélyével Firczak püspök hagyott jóvá. Azért, hogy bemutassa a rózsafüzért (a Magyar Ruszban neveztek így), Mikita kanonok elkészítette a *Szent rózsafüzér imádságoskönyvet* (*Молитвенникъ св. Розанца*). A társaság püspökségi vezetőjének Firczak püspök Karczub Andrást (†1931) nevezte ki. 1903-ban a püspök megengedte Karczubnak, hogy a székesegyházban megalapítsa a Szent Rózsafüzér Társaságot.

Firczak áldásával 1895.08.29-én megújították a *Szent Bazil Társaságot*, amelynek vezetője az Ungvári Szeminárium akkori rektora, Iván Jakovics (†1917), helyettesei pedig Turjai Iván kanonok (†1915) és Csopey Gábor (†1902) archidiakónus. A Társaság nyomtatott szerve a *Nauka (Hayka)* folyóirat lett, amely 1897.05.5-től kéthetente megjelent. Első szerkesztője a szeminárium helyettes rektora, Csucska Gyula (†1912) atya volt. 1899-ben a társaság saját nyomdát vásárolt magának, amely a szeminárium épületében az ungvári vár területén volt. Az első igazgatója a gimnázium vallástanára, Roskovics Ignác (†1905) atya lett. Azért, hogy megóvja tevékenységét a Magyar görög katolikusok bizottságnak támadásától és az állandó kormány-ellenőrzéstől, a Társaság 1899-től magyar nyelvű folyóiratot adott ki, a *Görög Katolikus Szemlét*, melynek politikai megszerkesztettségét a tanári szeminárium igazgatója, Viktor Kaminszky (†1929) végezte. A kormány nyomására az 1902.04.3-ai utolsó gyűlésen a társaságot feloszlatták és a tulajdonában lévő nyomdát a tartozásokkal együtt 1902-ben átadták az újonnan alapuló *Unio* nyomdatársaságnak.

Csucska USA-ba való utazása után (1900) a *Nauka* folyóirat szerkesztését,

amelyet az *Unio* vett át, egy rövid ideig Hadzsega Bazil (1901–1903), majd 1903-tól Augustin Volosin (1911-ig) szerkesztett. A *Nauka* (*Наука*) körül tömörültek a kor sikeresebb magyar-orosz írói, mint Roskovics E., Matsyakov V., Zsatskovics O., a munkácsi egyházmegye jövendőbeli püspöke, Gebey Péter kanonok, Hadzsega Bazil kanonok, Mustyanovich Emil. Firczák püspök áldásával egy rövid ideig az *Unio* jelentette meg Vrabel M. *Bukvar-ját* (*Букваръ*) (1898), Roskovics Anhel *Hospoden* (*Ангель Господень*) imádságoskönyvét (1902), Szilvay Iván *Pisennik* (*Пѣсенникъ*) vallási dalok teljes kötetét (1902), A. Volosin *Azbuka, Chitanka, Grammatika* (*Азбука, Читанка, Граматика*) c. műveit egyházi iskolák számára, Mihalko I. kántortanító *Ugorskiyu rich* (*Угорскую рѣчь*) c. munkáját, Mustyanovich E. *Biblia, Liturgika, Tserkovnaya istoriya* (*Библия, Литургика, Церковная исторія*) c. könyveit, Mikita O. kanonok *Maliy katekhizm, Sredniy katekhizm, Velikiy katekhizm*-ét (*Малый катихизмъ Средний катихизмъ Великий катихизмъ*), Gebey kanonok által ellenőrzött *Velikiy Izbornik*-ot (*Великий Изборникъ*) (1906), Boksay I. és Malinics J. által összeállított *Tserkovnoe prostopniye na natakh* (*Церковное простопнїе на нотахъ*) (1906) és Kubek E. által összegyűjtött *Staroslavjanskiy slovar k sv. Pysaniyu* (*Старославянскій словарь къ св. Писанію*) c. munkákat. 1909-ben Firczák engedélyével létrehozták a *Keresztény népi testvériséget*, melynek szócsöve a *Nauka* (*Наука*) lap lett, s 1914-ig a munkácsi egyházmegye támogatta anyagilag.

1900.10.14-én Szűz Mária Oltalmának ünnepén a máriapócsi zarándoklat ideje alatt Firczák püspök ismét a Szent Istenszülő oltalmába adta a munkácsi egyházmegyét. A Szent Szűz Mária bevitelének estéjén, azaz 12.3-án ismét könnyezni kezdett a Szentkép Máriapócon, ami 1905.12.30-ig tartott. 1906 januárjában a püspök létrehozott egy ellenőrző bizottságot Mikita Sándor kanonok vezetésével, aki részletesen ellenőrizte az ikon könnyezését és eskü alatt hallgatott ki 60 szemtanút. 1907-ben a kutatás jegyzőkönyve Firczák aláírásával Rómába lett küldve a csoda kanonikus elismerésére.

Firczák püspök két püspöki zsinatot is tartott – 1897-ben és 1903-ban. Az elsőt, melyet 1897.09.30-án tartottak Ungváron a klérusok anyagi támogatásának kérdését, az egyházi iskolák kérdését, lelkipásztori tevékenységet és az egyházi szervezetek kérdését vitatták meg. A második zsinat, melyet 1903.09.8-12 között tartottak négy bizottságban zajlott: 1) pénzügyek, 2) a papság élete, 3) lelkipásztori munka és vallástanítás a plébániákon, 4) a papság szociális-gazdasági tevékenysége. A zsinat megállapította, hogy a „*katekizmust és a Bibliát mindenhol népnyelven tanítsák.*” A zsinaton a lelkipásztori bizottság hangsúlyozta a püspök előtt, hogy *újítsák meg a Nagy Szent Bazil Rendet*, vagyis reformálja meg, mert különben elvész teljesen. Végül a püspök parancsba adta, hogy a papok tartsák be a liturgia előírásait, a *Rukovodstvo v*

Tserkovniy Tipikoni-t (*Руководство въ Церковный Типиконъ*), melyet a szeminárium professzora, Mikita O. (1890, 1901) kanonok gyűjtött össze.

1903-ban a munkácsi püspök teljes tatarozás alá vonta a rezidenciát, kicserélte a tetőt és felújította a kápolnát. Ugyanebben az évben megalapította a női tanári szemináriumot. Első igazgatója Viktor Kaminszky, a férfi szeminárium vezetője lett (1906-ig). Még 1897-ben igazgatóságának idején (1892–1917) a férfi szeminárium négyosztályos lett. Igaz, 1908-ban az orosz, mint kötelező tanítási nyelvet a görög katolikus gyerekek számára mindkét szemináriumban eltörölték.

Firczák püspök munkásságának utolsó éveire tehető a pravoszláv mozgalom megszületése, amely a máramarosi Iza településről indul (ma a huszti járás). A helyi hívők Andriy Vladimir kántortanító vezetésével 1902-ben felléptek a magyarosító parókus, ifj. Azari Andriy ellen. A megrémült munkácsi püspök a szerb pátriárkához fordult, hogy küldjön az izai hívőknek egy pravoszláv papot, személyesen kérte Ferenc József császárt, hogy ne engedje Izába Gerasim Petrovics atyát. Az elfogott falusiakat, akik áttértek pravoszlávra a magyar kormány ok nélkül ítélte el hazaárulás vádjával Máramarosszigeten. A brutális bírósági eljárás végett az európai közösség elítélte a magyar kormány bírósági rendszerét: a védők táborában volt Firczák Gyula püspök is.

Az utolsó püspöki zsinat értelmében és a püspök közbenjárásával 1906-ban kiadták az első magyar-orosz egyházi énekeskönyvet *Tserkovnie prostopnie* (*Церковное проstopнiе на нотaxъ*) címen. A székesegyház kántora, Josip Malinich (†1910) adta a dallamot, melyet a kántortanítói szeminárium zene és egyházi ének professzora, a székesegyház kórusának karmestere, Boksai Ioán (†1940) kottázott le.

A püspök egyesítést végzett az egyházmegyében használt egyházi énekek között is. Három énekeskönyv alapján egy teljes énekeskönyvet rakott össze Firczák püspök útmutatása alapján Szilvay Iván (†1904) újdávidházi parókus 1903-ban: a Munkács mellőli újdávidházi Vasil Lipeckiy kántortanító, a darmi Jurij Jacina kántor (most az ilosvai járás), tereselpataki parókus, Emilian Stripszki (most Tereselpatak a técsői járásban). Így jelent meg az első teljes magyar-orosz egyházi énekeskönyv, a *Pisennik ili Sobranie pisney poemikh vo dni Prazdnikov i Narochistikh svyatikh ravno Pisney pokayannikh i nadhrobnikh* (*Пѣсенникъ или Собрание пѣсней поемыхъ во дни Праздниковъ и Нарочистыхъ святыхъ, равно Пѣсней покаянныхъ и надгробныхъ*).

1907.08.2-án az esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása *Ne temere* saját dekrétumában a római katolikusokkal való házasságkötés módjáról, melyet a munkácsi és eperjesi egyházmegyékre is kiterjesztett, ugyanúgy megkötötte számukra a latin kanonikus jogokat (a házasságkötés latin kanonikus jogának köteleességét és az egyházi diszciplinát a munkácsi egyházmegyében csak

az 1921-es ungvári zsinaton fogadták el véglegesen). Firczák püspök minden lehetséges módon küzdött a latin szertartású böjtök betartásával, mint szerdán tartani a szombati böjtöt ellentétes volt a keleti kanonokkal.

Firczák püspök elődeihez, Bacsinszkyhoz (1773–1809) és Popovicshoz (1837–1864) hasonlóan jól vezette az egyházmegyét, szigorúan odafigyelt a szertartási gyakorlatok betartására. Folyamatosan új megbízásokat adott ki, felelevenítette a régiakat és elődei megbízásait tartalmuk szerint kodifikálta. Első körlevelét püspökként 1891.04.6-án adta ki Ungváron. 1892-ben 8 rendeletet adott ki, 1893-ban a papok és plébániák számára 12 körlevelet, 1894-ben pedig 16 körlevelet adott ki. Nagy figyelmet fordított azokra az állami törvényekre, amelyek néhány évig az egyházi életre vonatkoztak. Például, 1910-ben 12 körlevelet adott ki, melyekből mindegyik 4–6 oldalas. Rendeleteinek nyelvéről például el lehet mondani, hogy az 1894-es karácsonyi üzenetet a hívek és a papság számára orosz nyelven írta, a papokhoz írt körleveleket pedig magyarul.

A kormány hatására a püspök 1910.06.16-án pásztori levélben fordult a papokhoz, hogy minden plébánián általános gyűléseket hívjanak össze és részletesen magyarázzák meg parókusaiknak az egyházi naptárban lévő változásokat, akik a kérvényben saját aláírásukkal kell, hogy kifejtsék álláspontjukat ebben a kérdésben. De ezen a ponton a naptári reform be is fejeződött.

Püspökségének 20 éve alatt Firczák több mint 200 egyházi iskolát épített és nyitott meg (a munkácsi egyházmegye 417 régi parókiai iskolájából csak 119-ben folyt tanulás, amely korlátozódott a Zsoltárokból való olvasásra, a katekizmus tanulására és az egyházi énekekre).

Elődei közül ő adományozott a legtöbbit a püspökségi célokra. Amikor a püspökségének az 50. évfordulójára létrehozták az ún. Firczák Alapot a szegények számára, akkor ő személyesen 43 ezer osztrák koronát tett a számlára.

1901-ben XIII. Leó pápa elsőként tüntette ki a római gróf és a pápai trónus asszisztense címmel.

Hosszantartó betegség után 1912.06.1-jén halt meg Ungváron, meg sem várva utódának kinevezését. Elődeivel ellentétben őt nem a székesegyház kriptájában temették el, hanem a vár temetőjének egy speciális kápolnájában, ahová más papokat is temettek.

Egy kutató a kortársak közül így jellemezte a püspököt: *„Otthon, a sajátja között orosz hazafi, de a magyar kormány előtt a magyar hazafit alakította”*. Ahogyan a nekrológiájában írták Firczák Gyula püspökről: *„...minden erejével a hívők vallási életét próbálta javítani, látogatta a plébániákat azért, hogy megerősítse hitükben és szeretetükben az ezeréves hagyományokat”*.

Források:

a) *levéltári: Kárpátaljai Állami Levéltár archívuma (KÁLA)*. Ф. 151. Оп. 11. Спр. 1848. Консисто́рия. Циркуляры Мукачевского епископа за 1891 г.; Ф. 151. Оп. 11. Спр. 2185. Циркуляры епископа Мукачевской епархии за 1892 г.; Ф. 151. Оп. 11. Спр. 2590. Циркуляры Мукачевского епископа о соблюдении поста прихожанами за 1893–1896 г.; Ф. 151. Оп. 11. Спр. 2592. Циркуляры епископа Мукачевской епархии за 1893 г.; Ф. 151. Оп. 11. Спр. 3052. Циркуляры Мукачевского епископа за 1894 г.; Ф. 151. Оп. 17. Спр. 5. Циркуляры епископа Мукачевской епархии за 1895 г. 41 арк.; Ф. 151. Оп. 17. Спр. 23. Протоколы заседания епископов Венгрии за 1895 г. 10 арк.; Ф. 151. Оп. 17. Спр. 662. Циркуляры епископа Мукачевской епархии за 1896 г. 34 арк.; Ф. 151. Оп. 17. Спр. 663. Циркуляры Мукачевского епископа за 1896 г. 38 арк.; Ф. 151. Оп. 17. Спр. 664. Циркуляры епископа Мукачевской епархии священникам в Америке о выполнении указаний, данных им. 13 арк.; Ф. 151. Оп. 17. Спр. 1513. Письма и телеграммы епископу Мукачевской епархии с поздравлением его в связи с наградой орденом Липовта. 96 арк.; Ф. 151. Оп. 17. Спр. 1514. Письмо председателя общества Красного Креста с поздравлением епископа с наградой Красного Креста. 2 арк.; Ф. 151. Оп. 17. Спр. 1521. Обращение епископа Мукачевской епархии к прихожанам Гойду, Соболч и Сатмарской жупы с целью подавления рабочего движения. 11 арк.; Ф. 151. Оп. 17. Спр. 1531. Циркуляры епископа Мукачевской епархии за 1897 г. 41 арк.; Ф. 151. Оп. 17. Спр. 1534. Циркуляры епископа Мукачевской епархии за 1897 г. 64 арк.; Ф. 151. Оп. 17. Спр. 1535. Распоряжение епископа об обязательном проповедовании религии и проверки священниками школ. 78 арк.; Ф. 151. Оп. 17. Спр. 2230. Циркуляры епископа Мукачевской епархии за 1898 год. 30 арк.; Ф. 151. Оп. 17. Спр. 2232. Циркуляры епископа о приобретении священниками устава Церковного за 1898 год. 9 арк.; Ф. 151. Оп. 17. Спр. 2683. Циркуляры епископов Венгрии за 1899 год. 42 арк.; Ф. 151. Оп. 17. Спр. 2685. Циркуляры епископа Мукачевской епархии за 1899 год. 82 арк.; Ф. 151. Оп. 17. Спр. 2689. Циркуляры епископа Мукачевской епархии об улучшении экономического положения Русинов путем подъема промышленности. 11 арк.; Ф. 151. Оп. 17. Спр. 3274. Циркуляр епископа Мукачевской епархии за 1900 г. 59 арк.; Ф. 151. Оп. 17. Спр. 3279. Циркуляр епископа Мукачевской епархии об улучшении работы церковных школ. 19 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1308. Циркуляр епископа Юлия Фирцака об охране и эксплуатации епархиальных лесов. 1 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1571. Уведомление Министра культов и просвещения о назначении Мукачевским епископом Юлиуса Фирцака /Копия/. 1 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1584. Программа праздничного введения епископа Юлиуса Фирцака в должность епископа и поздравления епископу. 14 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1593. Послание епископа Юлия Фирцака о пользе церковного поста, о христианской морали и др. 6 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1597. Циркуляры епископа Юлия Фирцака по вопросам выезда греко-католических священников в Америку, количества богословов в епархии, переписи доходов

церковных учителей и др. 8 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1627. Переписка епископа Юлия Фирцака с Конгрегацией пропаганды веры при папском дворе в Риме по вопросу продления пятилетнего полномочия на право отпущения грехов, освобождения от церковных запрещений при заключении браков и др. 14 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1786. Распоряжение епископа Юлия Фирцака о запрещении богословам духовной семинарии выходить в город. 1 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1787. Циркуляр епископа об информации священников о вреде распространения панславистических печатных изданий среди верующих словацкой национальности. 4 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1798. Сообщение епископа настоятелю Кафедрального собора о переходе верующих реформатской религии на греко-католическую. 8 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 1896. Циркуляр епископа Юлия Фирцака священникам о смерти священников епархии за 1909 г. 1 арк.

b) publikált: Сабовъ Евменій. *Христоматія церковно-славянскихъ и угро-русскихъ литературныхъ памятниковъ съ прибавленіемъ угро-русскихъ народныхъ сказокъ на подлинныхъ нарѣчіяхъ*. Унгварь: Книгопечатня «Келеть» Варфоломея Іегера, 1893. 236 с. / Репринтне перевидання. Ужгород, 2009; Волошин Августин. *Спомини*. In: *До історії національних меншин Австро-Угорщини (XIX – поч. XX ст.)*, Упоряд. Кобаля Й.В.; передм. Худанича В.І. Ужгород: Карпати-Гражда, 2001. сс. 55–89; *Меморандум у справі допомоги і розвитку духовних і матеріальних умов рутеномовного народу, який проживає у північно-східних Карпатах*, Пер. з угор. С. Панька та Й. Кобаля. In: *До історії національних меншин Австро-Угорщини (XIX – поч. XX ст.)*, Упоряд. Кобаля Й.В.; передм. Худанича В.І. Ужгород: Карпати-Гражда, 2001. сс. 33–54; Еган Едмунд. *Економічне становище руських селян в Угорщині. Меморандум*, Пер. з чеської 1922 р. видання. Ужгород, 2001. сс. 10–25.

Irodalom:

Десятилітний юбилей Его Преосв. Ю. Фирцака. In: *Мѣсяцословъ*. Унгварь, 1903. сс. 52–55; *Некролог Є. Фирцака*. In: *Наука*. Унгварь. 1912. №. 6. сс. 1–4; Гаджега Юлій. *Історія О-ва св. Василя Великого*. Ужгородъ, 1925. сс. 33–41; Перени Й. *Из истории закарпатских украинцев (1849–1914)*. In: *Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 14. Budapest: Akadémiai kiadó, 1957. 157 old.; Zeguc Ivan. *Die nationalpolitischen bestrebungen der Karpato-Ruthenen, 1848–1914*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1965. 145 s.; Mayer Mária. *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1977. 256 old.; Pekar Athanasius B., OSBM. *The bishops the Eparchy of Mukachevo with historical outlines*. Pittsburgh: Byzantine seminary press, 1979. pp. 50–54; Blazejovskij D. *Bizantine Kyivan rite students in pontifical colleges, and in seminaries, universities and institutes of Central and Western Europe (1576–1983)*. Rome: PP Basiliani, 1984. p. 289; Магочій П. Р. *Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948)*. Ужгород, 1994. сс. 42–48; Пекар А., ЧСВВ. *Нариси історії церкви Закарпаття*, Т. 1: *Єрархічне*

оформлення. Рим–Львів: Місіонер, 1997. сс. 98, 109, 137, 192; Т. 2: *Внутрішня історія*. Рим–Львів: Місіонер, 1997. сс. 52, 56, 103, 104, 108, 115, 140, 148, 218–220, 227, 240, 241, 260, 276, 296, 299, 318, 322, 332, 350, 360, 365, 367, 384, 385, 396, 403; Пронин Василий, архимандрит. *История Православной Церкви на Закарпатье*. Мукачево: Свято-Николаевский Мукачевский монастырь, 2005. сс. 444–446; Botlik József. *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Budapest: Hatodik síp alapítvány Új mandátum könyvkiadó, 1997. old. 114–134; Bendász István. *Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből*. Ungvár: Kiadja a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1999. old. 147–300; Pirigy István. *A Magyarországi görög katolikusok története*. II. kötet, Lektorálta: Iváncsó István. Nyíregyháza: Görög katolikus Hittudományi főiskola, 1990. old. 67–70; о. Пап Степан. *Історія Закарпаття: У 3-х томах*, Т. 3. Івано-Франківськ: «Нова Зоря», 2003. сс. 629–632; Бачинський Іван. *Єпископ Юлії Фірцак*. In: *Благовісник*. Ужгород, 2008. № 5 (191), Травень, с. 9; № 6 (192), Червень, с. 18; *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, Revised and Expanded Edition; Editors Paul Robert Magocsi and Ivan Pop. Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press, 2005. p. 124; *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*, Укладачі: Павло Роберт Магочій, Іван Поп; заг. ред. Павла Роберта Магочія; пер. з англ. Надії Кушко; ред. укр. вид. Валерій Падяк; карти Павла Роберта Магочія; вип. ред. Лариса Ільченко. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010. сс. 782–783; Фенич Володимир. *Між вірою і нацією: етноконфесійна панорама Австро-Угорщини і Мараморош-Сиготські судові процеси*. In: *Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна)*, № 3, Редкол. Ужгород: Видавництво «Карпати», 2014. сс. 303–315; Фенич Володимир. *Едмунд Еган: політичний та громадський діяч Угорщини, дослідник економічних проблем Угорської Русі (1841–1901)*. In: *Календар краєзнавчих пам'ятних дат на 2016 рік. Рекомендаційний бібліографічний посібник*, Укладач: Л.О. Падяк. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2015. сс. 235–245.

Papp Antal (1867–1945) munkácsi görög katolikus püspök (1912–1924)

1867.11.17-én született Nagykállón Szabolcs vármegyében (ma Magyarország területén) címzetes archidiakónus családban. Apja, Papp Antal a szabolcsi körzet nagykállói parókusa, anyja Klemm Karczub. A családban hat gyermek volt (öt fiú és egy lány).

A gimnáziumot 1877 és 1885 között végezte: az első három osztályt Ungváron végezte, a 4-5. osztályt Lőcsén (mai Szlovákia), ahol németet tanult, a 6. osztályt (1884–1885) ismét Ungváron. Kitűnő tanulmányi eredményéért Mária Terézia ösztöndíjat kapott, melynek összege 320 osztrák korona.

Teológiai tanulmányait az ungvári szemináriumban kezdte

(egy évet) majd a budapesti Központi szemináriumban folytatta, melyet 1891-ben fejezett be.

1893.12.24-én szentelte pappá a munkácsi püspök, Firczák Gyula (1901–1912).

Felszentelése előtt Firczák Gyula felvette dolgozni a püspöki kancelláriára, ahol minden lépcsőt végigjárt a kanonok-kancellári posztig. Az első lépcsőfok az aktuárius volt, melyre a püspöki vikárius, Gebey Viktor (†1897) vette fel 1891.03.12-től. 1893.12.31-től 1897.02.20-ig Gebey Viktor személyi titkára volt.

1899 októberétől pápai káplánnak nevezték ki. 1901-től a püspöki kancellária vezetője. A következő éven kinevezték a konzisztórium tanácsosává. 1906-ban apostoli protonotárius és prelátus kinevezést kapott. Ezzel jogot kapott arra, hogy uramnak szólítsák és engedélyt, hogy hordhassa az érseki palástot. 1911-től a székesegyházi kápolna kanonoka lett.

1912.04.29-én Pappot kinevezték segédpüspöknek, majd 1912.06.1-jén Firczák Gyula halála miatt átvette az egyházmegye vezetését.

Hivatalos kinevezése előtt, saját, valószínűleg első körlevelében 1912.08.12-én Papp püspök, melyet azért írt, hogy meggátolja a hívek pravoszlávra való áttérését (erre az időre ezernél kevesebben voltak) megparancsolja a papságnak: 1) a gyerekek szigorú vallási nevelését „az ő anyanyelvükön”, 2) a vasárnapi és az ünnepi misékhez a rendes felkészülést, 3) Szent Jozefát életének mintájára a papok is példamutató élettel és imádságokkal Istenhez vezetni még az egyház legádázabb ellenségét is.

Papp Antal 1912.10.14-én, Pokrova ünnepén lett hivatalosan kikiáltva püspöknek. Felszentelését titokban végezte a Križevci görög katolikus püspök, Gyula (Drohobeczy), s segítségére volt a két latin püspök, Lányi József és Horváth Győző.

Figyelmen kívül hagyva magyar származását, Papp püspök ahol csak tudta, ott támogatta a nemzeti törekvéseket.

Amikor 1912-ben a NSzBR Ungváron a saját Szent Bazil kolostorában megnyitotta a kollégiumot, melyben évente több mint 90 fiú nevelkedhetett, Papp püspök lett a legnagyobb jóttevője.

1913-ban Hajagos község parókusa, amely 10 km-re keletre található Nagymihálytól (Ung vármegye) (mai Szlovákia), Papp püspökön keresztül elnyerte Rómától azt a privilégiumot, hogy a hajagosi templomban is Mária-zarándoklatot tarthassanak (1670-ben a Szűzanya ikonja a helyi fatemplom ikonosztázán könnyezett; 1711-ig az ikon a munkácsi Rákóczi–család várában volt; 1769-ig a császári család házi kápolnájában, Bécsben; 1769-ben az ikont Mária Terézia visszaadta Eperjesnek, majd 1913-ban visszadták a Szeplőtelen Szűz templomának Hajagosra).

1913-ban a püspök kérésére és anyagi támogatásával öt kiadásban került nyomtatásra A. Volosin szerkesztésében az orosz nyelvű tanítói könyvecske, a *Chitalnya – knizhochki dlya ugro-ruskoho naroda*: 1) *Fabiola (Фабіола)* – történelmi elbeszélések a keresztények üldözésének idejéből (Volosin), 2) *Nasa pravda (Наша правда)* – a vallás fő tényeinek magyarázata (Suba J.), 3) *Pantalejmon (Пантелеймонь)* – Krisztus Egyházának az egységéről (Jankovics A.), 4) *Vorozhba (Ворожба)* – tanító élettörténet (Ivanovics álneven Jankovics A.), 5) *Nash strashniy voroh (Нашь страшный ворогь)* – az ivászat ellen (Mihalko I. kántor).

Az orosz nyelv megőrzéséért, valamint az anyanyelvű olvasásért a fiatalok körében a püspök a fiatal NSzBR-i szerzetesnek, Szkiba Teofánnak (†1949) engedélyt adott, hogy havonta jelentesse a fiataloknak szóló *Svitlo (Світло)* lapot. A lap csak 1913–1914 között jelent meg az *Unio* kiadásában.

Papp püspök munkásságának idejére tehető a második kormány általi

tárgyalás Máramarosszigeten 94 pravoszláv lakos fölött, amely 1912.12.29-től 1914.03.3-ig tartott. 32 elítélből 17 kapott ügyvédi védelmet (!), valamint 6 ónaptól 4,5 évig járó szabadságvesztést és pénzbírságot kaptak hazaárulás és bujtogatás vádjával.

1915.06.1-jén a vallási és oktatási minisztérium a magyar kardinális-hercegprímás, Csernoch János vezetésével Budapestre hívta konferenciára a munkácsi, eperjesi s hajdúdorogi püspököket. A kormány parancsba adta a püspökök számára, hogy az iskolai, imádságos és egyházi könyvekbe vezesse be a latint magyar transzkripcióval kompromisszum nélkül. Két bizottságot hoztak létre: egyet az „ábécé-reform” számára (felügyelte a cirill betűk latinra írását) és a másodikat a naptárreform és a liturgiás könyvek végett. Az elsőhöz három filológus-tanácsos tartozott – a magyar Asbóth O. prof., a szlovák Melich J. prof. és a ruszin Bonkalo S. docens –, akiket a királyi kormány államtitkára, Klebelsberg Kúnó gróf vezetett. A munkácsi egyházmegyét a bizottságban Volosin Ágoston képviselte. Az 1915.06.15-ei gyűlésen, Budapesten Volosin és Asbóth prof. figyelmeztetése szerint a reformokat nem lehet végrehajtani, mert hiányzik a tudományos összehasonlító kutatás a latin és az egyházi szláv és más szláv nyelvek között, így a reformot törölték és elfogadták az eperjesi egyházmegye képviselőjének, Szémán Istvánnak projektjét, melyet Klebelsberg gróf is támogatott. A gyűlés után az iratot átadták a minisztériumnak.

Ugyanebben az időben a püspöki kancelláriára, Ungvárra a vallási és oktatási minisztériumból egy parancs érkezett, mely szerint az összes liturgiás könyvet le kell fordítani és újra kiadni latinul. Ez az iniciativa az akkori budapesti görög katolikus parókustól, Melles Emiltől (†1932) eredt, aki a magyarországi keleti keresztény egyházi rítusok, liturgiái, ünnepi, diszciplináris gyakorlat legnagyobb magyarosítója volt. A kormány által eltervezett liturgiái reform részletes áttekintése végett a munkácsi püspök egy saját bizottságot hozott létre, melynek tagjai Gebey Péter kanonok (későbbi munkácsi püspök, 1924–1931 között), Szabó Simeon (†1929), a teológiai dogmatika professzora, Suba Jurij (†1930), a pásztori teológia professzora, Volosin Ágoston, az ungvári tanári szeminárium igazgatója. Mivel fenyegetést éreztek saját hagyományaikban, ezért egy alapos *Memoriál*-t készítettek az Apostolis Szentszékhez, melyet a nunciatúrához Bécsbe Suba J. kanonok vitt el személyesen.

1915.08.9-én, Budapesten a liturgiái reform megtárgyalására az *esztergomi érsekség* görög katolikus egyházmegyéinek központi bizottsága gyűlést szervezett, melynek elnöke Csernoch János hercegprímás-bíboros volt. A fent nevezett abban reménykedett, hogy a kormány ellenvetés nélkül fog szavazni, mivel az 1910-es összeírás szerint az 508 görög katolikus pap közül a munkácsi egyházmegyében csak 72 szavazott arról, hogy ruszin. De a prímás tévedett: az ábécé és a naptárreform ellen a munkácsi egyházmegye összes képviselője

fellépett, még Papp püspök is. Eredménytelenül kellett a prímás-bíborosnak a bizottsági gyűlést berekeszteni Suba J. kanonok bejelentése után, a bécsi nunciátúra informálta az Apostoli Szentszéket arról, hogy a magyar kormány liturgiai reformja nem felel meg a római eklézsiának.

Az ungvári Központi Bizottság tagjai érezve az állandó nyomást a magyar kormány és sajtó felől, 1915.12.4-én újra elküldték a pápához a *Memoriált*, amelyben tájékoztatták az augusztusi gyűlés lefolyásáról és kérték a pártfogását az ügyben. De Budapesten sajátságosan döntöttek: vallási és oktatási minisztérium parlamenti döntése alapján 1916.06.24-étől, vagyis Keresztelő Szent János születésnapjától, mind a három görög katolikus egyházmegyében (munkácsi, eperjesi, hajdúdorogi) az új Gergely-naptárhoz kell alkalmazkodni, 1916.07.28-tól a kormány betiltotta az iskolákban a cirill írású katekizmus tanítását. Ebben az esetben Papp Antal püspöknek el kellett fogadni a döntést és átnyomtatni a Volosin-féle *Bukvárt* (*Буквар*) és a *Chitankát* (*Читанка*) latin írással, de nem magyar transzkripcióval, ahogy a kormány parancsolta, hanem olyannal, amelyet a szerző ajánlott. Ekkor a munkácsi püspökségben mindössze 49 plébániai iskola létezett, ahol az orosz nyelv alapjait heti két órában tanították latin ábécé segítségével (!). Ezzel szerencsére a „reformok” véget is értek. 1918.11.16-án Papp Antal püspök hivatalosan kihirdette, hogy 1918. november 21-től, vagyis Mihály arkangyal ünnepétől a munkácsi egyházmegye visszatér a hagyományos Julián-naptárhoz.

Magyar nemzetiségét figyelmen kívül hagyva, elődeitől eltérve Papp Antal püspök 1920 őszén egyezséget kötött, hogy a reformot a Kárpátaljai Rusz birtokain a galíciai érsekség megreformált bazil rendi szerzetesei végezzék, nem pedig a magyar jezsuita-latinosítók. Ilyen volt: Malitsky Jeromos, Hlib Kinah, Polikarp Bulik. A püspök támogatta Volosint a *Nauka* c. lap újraindításában, amelyet 1918. 07.5-től az *Unio* nyomda adott ki egészen 1922 végéig. 1922-ben a *Nauka* (*Наука*) *Szvoboda* (*Свобода*) néven működött tovább, amely 1923.02.1-től a *Kultúra* társaság hivatalos szerve volt, melyet a püspök engedélyével Gebey Péter kanonok alapított meg. 1921 januárjában A. Volosin, hogy megóvja a görög katolikus egyházat a pravoszláv támadásoktól, a püspök engedélyével elkezdte kiadni a *Blahovistnikh* (*Благовѣстникъ*) vallási lapot, melynek első felelős szerkesztője Boksay Emil (†1976) volt.

Az 1921.09.6-7. közötti Papp püspök által összehívott egyházmegyei zsinaton Ungváron, egyebeken kívül kihirdették a házasodás kanonikus jogait és az egyházi diszciplinákat a munkácsi egyházmegyében, valamint eldöntötték, hogy kérni fogják a Szentszéket, hogy a leMBERGI 1891-es zsinaton elfogadott dalrendeleteket bővítsék ki a munkácsi egyházmegyére is. 1926-ban a Szentszék engedélyt adott a munkácsi, eperjesi és krizecvi püspökök számára, hogy teljeskörűen csökkentsék a bűntöket saját egyházmegyéikben.

Amikor Kárpát Ruszt Csehszlovákiához csatolták (1919.09.10), Papp püspök és a papság nagy része a latin szertartású katolikus papoktól eltérően visszautasította az új köztársasági kormány vallási esküfelvételét Prágában. A csehszlovák kormány megpróbálta eltávolítani a püspököt a helyéről, azzal az ígérettel, hogy ez után évente 100 ezer koronát utal az egyházmegyének. Kompromisszumot csak az egyházmegyei zsinaton (1921) sikerült kötni, ahol megállapodtak a kormánnyal. Gebey P. kanonok vezetésével küldöttséget irányítottak a vidék helyettes kormányzójához, Pavlo Erenfeldhez, aki hűséget tett a köztársaság felé és kifejezte ellenállását a pravoszláv egyház által történő erőszakos görög katolikus templomátvételt (ebben az időben 40 templomról volt szó, ahol erőszakosan tértek át a pravoszlávra, közel 70 ezer hívő nem tartotta magát görög katolikusnak). A pravoszláv mozgalom növekedése miatt Papp püspök csak 1921-ben kezdte el látogatni az egyházmegyei plébániákat. De ez sajnos már késő volt. Prága hivatalosan is támogatta a pravoszláv mozgalmat a Kárpát Ruszban és Kelet-Szlovákiában.

Ilyen feltételek mellett a Pápai Szentszék az egyetlen helyes döntésnek azt látta, ha leváltják Papp Antal püspököt és a helyére Gebey P. kanonokot nevezik ki. 1924.07.4-én a püspököt menesztették és Apostoli adminisztrátornak (1943-tól exarchátus) nevezték ki a miskolci adminisztratúrára, melyet a 26, főként magyarosított orosz plébánia részére alapítottak. 1939 februárjában, amikor az akkori püspököt, Sztojka Sándort a magyar kormány megpróbálta Rómában leváltani, a helyét Papp Antal töltötte be. Szerencsére, az Apostoli Szentszéknek más tervei voltak még Kárpát Ukrajna Magyarország általi elfoglalása után is (1939.03.15-18.).

Firczák hagyományát követve, Papp püspök is adott ki körleveleket (rendeletek papok számára) magyar nyelven, de pásztori üzeneteket a hívekhez igyekezett népnyelven írni. A világháború után a püspök oroszul írta körleveleit. Első orosz nyelvű körlevele 1922.01.23-án, az utolsó pedig 1924.06.30-án látott napvilágot.

Papp Antal püspök Karácsony Szentestéjén halt meg 1945.12.24-én, Miskolcon.

Források:

a) levéltári: *Kárpátaljai Állami Levéltár archívuma (KÁLA)*. Ф. 151. Оп. 24. Спр. 22. *Циркуляры епископа Папна Антония к населению в связи с началом первой мировой войны и причинах возникновения войны и об ознакомлении священников с циркулярными письмами императора Франца Иосифа и премьер-министра Туса Иштвана по поводу начала военных событий*. 6 арк.; Ф. 151. Оп. 24. Спр. 30. *Циркуляры, приглашения и списки священников вызываемых епископом*. 132 арк.; Ф. 151. Оп. 25.

Спр. 2146. *Циркуляр епископа Папп Антала священникам о смерти графа Зичи Шандора – вождя католического возрождения и об отправлении панахиды в память умершего в кафедральном соборе.* 3 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 2195. *Пастырские листы епископов Мукачевской епархии.* 6 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 2207. *Пастырский лист епископа Папп Антала о патриотическом поведении священников во время вторжения царской армии на территорию Венгрии.* 3 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 2276. *Циркуляр епископа Папп Антала об установлении условий принятия богословов в духовную семинарию и воспитанников сирот священников сиротского приюта епархии в Ужгороде.* 1 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 2414. *Циркуляр епископа Папп Антала священникам епархии по религиозным и административным вопросам.* 131 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 2633. *Послание епископа Антала по поводу вступления в силу X-го закона о автономии Мараморошской, Угочанской, Бережской и Ужанской жуп под названием Русска Крайна.* 1 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 2635. *Циркуляр епископа Папп Антала священникам по административным и религиозным вопросам.* 3 арк.

b) publikált: Волошин Августин. *Спомини.* In: *До історії національних меншин Австро-Угорщини (XIX – поч. XX ст.),* Упоряд. Кобаля Й.В.; передм. Худанича В.І. Ужгород: Карпати-Гражда, 2001. сс. 55–89.

Irodalom:

Баяновська М. *Антоній Папп.* In: *Календар краєзнавчих пам'ятних дат на 2007 р.,* Наук. ред. В. Падяк; відп за вип. Л. Григаш. Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2006; Пекар А., ЧСВВ. *Нариси історії церкви Закарпаття,* Т. 1: *Єрархічне оформлення.* Рим–Львів: Місіонер, 1997. 232 с.; Т. 2: *Внутрішня історія.* Рим–Львів: Місіонер, 1997. 492 с.; **Peкар Athanasius B., OSBM.** *The bishops the Eparchy of Mukachevo with historical outlines.* Pittsburgh: Byzantine seminary press, 1979. pp. 55–59; Blazejovskij D. *Bizantine Kyivan rite students in pontifical colleges, and in seminaries, universities and institutes of Central and Western Europe (1576–1983).* Rome: PP Basiliani, 1984. p. 159; Пронин Василий, архимандрит. *История Православной Церкви на Закарпатье.* Мукачево: Свято-Николаевский Мукачевский монастырь, 2005. с. 450; Botlik József. *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997).* Budapest: Hatodik síp alapítvány Új mandátum könyvkiadó, 1997. old. 182–237; Bendász István. *Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből.* Ungvár: Kiadja a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1999. old. 147–300; Pirigyí István. *A Magyarországai görög katolikusok története,* II. kötet,

Lektorálta: Iváncsó István. Nyíregyháza: Görög katolikus Hittudományi főiskola, 1990. old. 70–72; о. Пап Степан. *Історія Закарпаття: У 3-х томах*, Т. 3. Івано-Франківськ: «Нова Зоря», 2003. сс. 632–633; *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, Revised and Expanded Edition; Editors Paul Robert Magocsi and Ivan Pop. Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press, 2005. pp. 374–375; *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*, Укладачі: Павло Роберт Магочій, Іван Поп; заг. ред. Павла Роберта Магочія; пер. з англ. Надії Кушко; ред. укр. вид. Валерій Падяк; карти Павла Роберта Магочія; вип. ред. Лариса Ільченко. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010. с. 573.

Frintanisták (a bécsi teológiai intézmények növendékei) a munkácsi egyházmegyéből

A bécsi Szent Augustin intézet a katolikus papok számára (*Augustinianum*; *Августинеум*) 1816-tól 1918-ig létezett. Itt állandóan körülbelül 30 tehetséges pap vagy seminarista lakott, akik a saját egyházmegyei szemináriumukat kitűnő eredménnyel befejezve három éven át készültek itt az államvizsgákra-szigorlatra (*examen rigorosum*) és védéshez készítették doktori disszertációjukat. A munkácsi egyházmegyéből (Magyar Rusz, történelmi Kárpátalja) 14 doktorandusz végzett az *Augustinianum-on*. A 14 doktoranduszból kettő az eperjesi görög katolikus egyházmegye püspöke lett.

Az alábbiakban ezekkel a teológusokkal ismerkedhetünk meg.

Csurgovics János (1791–1862)

1791.01.26-án született Újkemencén Ung vármegyében (mai perecsenyi járás, Kárpátalja).

Teológiai tanulmányait Ungváron és Bécsben végezte,

Nőtlenként (coelibatus) volt pappá szentelve 1817.12.28-án Pócsi Elek (1816–1831) által és kinevezték az ungvári tanári gimnázium (preparandium) professzorává. Csak két évig dolgozott itt. Folytatta tanulmányait Bécsben.

1819.01.10-én felvették a munkácsi egyházmegyébe.

1819–1822 között Bécsben volt a doktori disszertációjának védése miatt.

A bécsi Szent Augustin intézetet 1822.07.27-én fejezte be a teológia doktora tudományos fokozattal.

Szabadon beszélt kilenc nyelven.

Bécsi tanulmányainak befejezése után három évig lelkészként szolgált a Szabolcs vármegyei Böszörményben.

Visszatért professzori helyére az Ungvári Gimnáziumba.

1825–1857 között az ungvári papi gimnázium igazgatója.

1827-ben kanonok Ungváron.

A híres svájci pedagógus, J. Pestalozzi követőjeként fellépett a fizikai büntetés ellen a tanítói-nevelői folyamatban.

1831.01.21-én a munkácsi görög katolikus egyházmegye vikáriusa lett.

1831.07.15-én dr. Csurgovics János káptalani helynökként kanonok-énekesnek lett megválasztva. Ezt a pozíciót 1838-ig töltötte be, amikor is a munkácsi püspök Popovics Vazul (1838–1864) lett.

1833-ban a munkácsi egyházmegye helynöke Csurgoviccsal az élen elítélte a bécsi Szent Barbara templom parókusának, Fogarasi Jánosnak (írói álneve Berezsanin) nyelvészeti munkáit, aki a magyar és a szláv nyelveket hasonlította össze szláv patriotista nézőpontból.

Csurgovicsnak konfliktusa volt a munkácsi parókussal, Dohovics Vasillal, valamint az ungvári („Ceholnyai” templom) parókusával, Lucskay Mihállal, akik 1838-ban elérték, hogy letaszítsák vikáriusi helyéről.

Műveit oroszul, latinul és magyarul írta.

1832-ben megírta az *Instructio Pastoralis* c. művet, amely kéziratban maradt fenn.

Kanonok-káptalanként jó viszonyt ápolt a NSzBR szerzeteseivel, ami kitűnik levelezéseiből, melyet Alekszij Halecskovic (1854–1863) apáttal folytatott.

Még bécsi tanulmányai alatt közelebb került a kórusénekekhez, így Sznihurszkij Ioannal és Leviczki Josippal együtt hatást gyakorolt az ungvári konzisztórium döntésére, így 1833.04.30-án felvették kórustanárnak a teológiai szemináriumba az orosz emigránst, a dekabrista forradalom (1825) résztvevőjét Konstantin Matezonszkijt (†1858), azzal a feltétellel, hogy a kórus minden vasárnap énekelni fog a Szent Liturgia alatt a székesegyházban. 1834-ben, Húsvétkor először lépett fel Matezonszkij kórusa Harmónia név alatt.

1839-ben kinevezték az ungvári tanári szeminárium igazgatójává, melynek tisztségét 1861-ig töltötte be.

1844-ben Csurgovics a tanári szeminárium igazgatójaként folytatott egy ún. „tanári kurzust”, hogy felkészítse a jobb tanulókat az egyházi iskolákban tanárnak két évig. Ettől kezdve az elemi iskolákban képzett tanárokat küldtek. Folyamatosan védte az orosz szellemet az intézményben. Új erkölcsi és

diszciplináris kódexeket készített elő. Tervei között szerepelt kiadni egy „népi újságot”, valamint egy cirill nyomda felállítása Ungváron.

Amikor 1847-ben az esztergomi érsek betiltotta a munkácsi egyházmegye törvényszékének, hogy megoldást nyújtson a házasetben fellépő vitákra házasságtörés esetén, Csurgovics kanonok saját történelmi-kanonikus kutatására alapozva meggyőzte Popovics püspököt (1838–1864), hogy folytassák a keleti egyház hagyományát ebben a kérdésben. 1880-ban Zsatkovics György Malmos településről (mai szolvai járás Kárpátalján) lefordította a művét latinra és megjelentette a *Lisztok (Листокъ)* lapban *O rozvod braka po prichini chuzholostva (O разводѣ брака по причинѣ чужоложства)* címen.

Számos prédikációt írt mesterséges nyelven (yazichie, язичіе). Később (1888–1889) legjobb prédikációit az ungvári tanári szeminárium professzora, Kaminszky Viktor kötetben gyűjtötte össze: *Tserkovniya propovidi protoiereya Ioanna Churgovicha (Церковныя проповѣди протоіерея Іоанна Чурговича)* három kötetben: I. *Propovidi na dni prazdnichia (Проповѣди на дни праздничныя)* (1888), II. *Propovidi na nedeli ryadovyya (Проповѣди на недѣли рядовыя)* (1889) és III. *Propovidi na nedeli sv. Velikoho Posta (Проповѣди на недѣли св. Великого Поста)* (1889).

Nagy könyvtárat hagyott maga után, melyen Európa különböző nyelvű különböző tematikájú műveik voltak, s tanárként fellépett az akkoriban divatos testi fenytés ellen.

1862.10.2-án halt meg Ungváron.

Publikációk:

Церковныя проповѣди протоіерея Іоанна Чурговича: В трьох частях, Уклаль о. В. Каминскій, Часть I: Проповѣди на дни праздничныя. Унгварь, 1888; Часть II: Проповѣди на недѣли рядовыя. Унгварь, 1889; Часть III: Проповѣди на недѣли св. Великого Поста. Унгварь, 1889.

Források:

Kárpátaljai Állami Levéltár archívuma (KÁLA). Ф. 151. Оп. 22. Спр. 164. Письма каноника Іоана Чурговича об использовании монахов в качестве приходских священников. 93 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 814. Уведомление епископа Василя Поповича о назначении своим заместителем на время пребывания на заседании парламента в г. Пожонь каноника И. Чурговича. 2 арк.; Ф. 151. Оп. 25. Спр. 894. Уведомление епископа Василя Поповича капитуле о назначении своим заместителем на время пребывания его на сессии Венгерского парламента в качестве депутата, каноника Чурговича Іоана. 4 арк.; Мондокъ Іоаннъ. Память Іоанна Чурговича. Іп: Мѣсяцесловъ на годъ 1865. Ужгородъ, 1864. сс. 82–102; Листокъ, 1893. Чис. 10. сс. 113–114; Сабовъ Евменій.

Христоматія церковно-славянських и угро-руських литературних пам'ятниківъ съ прибавленіємъ угро-руських народнихъ сказокъ на подлиннихъ нарѣчіяхъ. Унгарь: Книгопечатня «Келеть» Варфоломея Іегера, 1893. сс. 57–60; Гаджега Василь. *Константин Матезонский (1794–1858), перший хордиригентъ гр.-кат. церкви въ Ужгородѣ.* In: *Подкарпатска Русь.* Ужгородъ, 1929. Чис. 1. сс. 1–7; Чис. 2. сс. 29–36; Русакъ Ю.П. [Гаджега Юлій]. *Мукачевская епархія и ея борьба за права русскаго языка и народности во время епископства Василя Поповича.* In: *Карпаторусский сборникъ. Подкарпатская Русь въ честь Президента Т. Г. Масарика 1850–1930.* Ужгородъ, 1931. сс. 50–68; Гаджега Василій. *Михаил Лучкай. Життєпис и творы,* Післямова Д.Д. Данилюка / Факс. вид. Ужгород: Редакційно-видавнична рада УжНУ; Видавництво В. Падяка, 2000. 136 с. + 4 с. змісту. іл.; Мацинський Іван. *Чургович Іван (1791–1862).* In: *Дукля.* Пряшів, 1968. Чис. 2. сс. 158–159; Blazejovskij D. *Byzantine Kyivan rite students in pontifical colleges, and in seminaries, universities and institutes of Central and Western Europe (1576–1983).* Rome: PP Basiliani, 1984. pp. 285, 292; Пекар А., ЧСВВ. *Мукачівський єпископ В. Попович.* In: *Analecta Ordinis s. Basilii Magni Anno CCCC Unionis Berestensis et CCCL Unionis Uzhorodensis.* Romae: Sumptibus PP Basilianorum, 1996. сс. 375–395; Пекар Атанасій В., ЧСВВ. *Нариси історії Церкви Закарпаття, Том II: Внутрішня історія.* Рим–Львів: Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1997. сс. 113, 180, 208, 260, 399; Павленко Г.В. *Діячі історії, науки і культури Закарпаття: малий енциклопедичний словник.* Ужгород: «Патент», 1997. сс. 97–98; о. Пап Степан. *Історія Закарпаття: У 3-х томах,* Т. 3. Івано-Франківськ: «Нова Зоря», 2003. сс. 188–189; *Encyclopedia of Rusyn History and Culture, Revised and Expanded Edition;* Editors Paul Robert Magocsi and Ivan Pop. Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press, 2005. p. 9; *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів,* Укладачі: Павло Роберт Магочій, Іван Поп; заг. ред. Павла Роберта Магочія; пер. з англ. Надії Кушко; ред. укр. вид. Валерій Падяк; карти Павла Роберта Магочія; вип. ред. Лариса Ільченко. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010. сс. 811–812.

Sippos Anton (?–1833)

1814–1816-ban teológiát tanult Ungváron.

Mihajlo Levickij leMBERGI püspök 1816.10.26-án BÉCSben (?) pappá szentelte.

1819.12.19. – csatlakozott a munkácsi egyházmegyéhez.

1823–1826 – Szent Augustin intézetben tanult BÉCSben.

1826.3.23. – otthagyta az intézetet, de nem védte meg doktoriját.

1833.3.11. – Ungváron halt meg.

Források:

Catalogus venerabilis cleri aliae diocesis Munkatsiensis sede episcopalis vacante pro anno 1814. pp. 303–306; *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro anno domini M. D. CCC. XVI.* Cassoviae: Ex Typographia Ellingeriana, 1816. pp. 208–211; Blazejovskij D. *Bizantine Kyivan rite students in pontifical colleges, and in seminaries, universities and institutes of Central and Western Europe (1576–1983).* Rome: PP Basiliani, 1984. p. 285.

Jámbor Anton (1816–1898)

1816.02.24-én született Hajdúdorogon (mai Magyarország).

1837–1839 (?) – teológiát hallgatott.

1840.12.12. – Popovics Vazul (1838–1864) szentelte fel.

1842.10.24. – csatlakozott a munkácsi egyházmegyéhez.

1842.11.30-tól 1847.05.30-ig Szent Augustin intézetben tanult Bécsben.

1847.02.20. – félbehagyta tanulmányait, de nem védte meg doktoriját.

1850-ben a Máramaros vármegyei Iza falu parókusaként arra kérte a püspököt, hogy plébániát adjon Husztnak.

1893.07.4-ei kéréséből, melyet a püspökhöz intézett kitűnik, hogy Jámbor A. akkor kanonoki posztot és a líceum igazgatói helyét töltötte be.

1898.08.6-án halt meg Ungváron.

Források:

Kárpátaljai Állami Levéltár archívuma (KÁLA). Ф. 151. Оп. 10. Спр. 257. *Прошения о назначении и перемещении священников.* 74 арк.; Ф. 1. Оп. 10. Спр. 257. *Прошение Ямбор Антона о принятии в духовную семинарию.* 3 арк.; *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro anno domini 1837.* Budae, 1837. pp. 188–193; *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro anno domini 1839.* Cassoviae: Ex Typographia Ellingeriana, 1839. pp. 188–193; Blazejovskij D. *Bizantine Kyivan rite students in pontifical colleges, and in seminaries, universities and institutes of Central and Western Europe (1576–1983).* Rome: PP Basiliani, 1984. p. 286.

Molnár András (1811–1848)

1811.11.26-án született Nyírpilisen (Magyarország).

1830–1835 között teológiát hallgatott az ungvári szemináriumban, a Bécsi Konviktumban, és a Szent Augustin Intézetben.

1834.12.3-án a nagyváradai görög katolikus püspök, Simeon Vulcan pappá szentelte.

1835-ben visszatért a munkácsi egyházmegyébe.

1835–1843 között a Barbareum segédpapja volt Bécsben.

1835–1838 között a doktori disszertációjának védésére készült.

1838.06.17(18).-án a teológia doktora lett.

1843–1848 az eperjesi görög katolikus egyházmegye kanonoka.

Az egyházmegye levelöző tagjaként is említik.

1848.07.10-én halt meg Eperjesen.

Források:

Kárpátaljai Állami Levéltár archívuma (KÁLA). Ф. 151. Оп. 19. Спр. 135. *Список личного состава Мукачевской епархии в алфавитном порядке*. 70 арк.; Ф. 151. Оп. 19. Спр. 386. *Указатель корреспондентов епархии*. 101 арк.; *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro Anno Domini 1831*. pp. 182–186; *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro Anno Domini 1833*. pp. 183–187; *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro Anno Domini 1835*. pp. 188–192; Blazejovskij D. *Bizantine Kyivan rite students in pontifical colleges, and in seminaries, universities and institutes of Central and Western Europe (1576–1983)*. Rome: PP Basiliani, 1984. pp. 285, 292.

Vaszκό Augustin (1833–?)

1851–1852 – az Ungvári Teológiai Szeminárium elsőéves hallgatója.

1856–1857 – dogmatikát tanult a Szent Augustin Intézetben, Bécsben.

Források:

Kárpátaljai Állami Levéltár archívuma (KÁLA). Ф. 151. Оп. 19. Спр. 393. *Протоколы заседания членов консистории*. 129 арк.

Tóth Miklós (1833–1882)

1833.08.10-én született Munkácson (Bereg vármegye), ahol apja, Tóth András a Istenszülő Szűz Mária Oltalma templom kántora volt.

Gimnáziumi tanulmányait Szatmárnémetiben (Románia) végezte, ahová családja átköltözött s, ahol anyja meghalt.

1848.08.1. – 1849.09.20. között a Szatmárnémeti városházán írnok volt.

Teológiai tanulmányait Ungváron és Pesten (1872-től Budapesten) végezte.

1851.08.8. – írnokként kezdett el dolgozni az Ungvári Teológiai Szemináriumban.

1853-ban Popovics Vazul püspök (1838–1864), a püspöki konzisztórium ajánlása alapján elküldte tanulni a Budapesti Központi Szemináriumba.

Az intézet befejezése után (kitüntetéssel), a teológus öt hónapig a munkácsi kolostorban szolgált.

1857.12.18. – Popovics Vazul püspök pappá szentelte a Csernek-hegyi kolostorban Munkácson. A fiatal pap kérésére az egyházmegye vezetősége elküldte a bécsi Szent Augustin Intézetbe.

Diplomájából ítélve, az Augustineumban 1858.02.4-től 1860.07.30-ig tanult. Szigorlatot tett dogmatikus teológiából, egyháztörténelemből és egyházjogból, pásztorális és erkölcsi teológiából.

1860-a teológia doktora.

1860-tól spirituális és a szeminárium teológia professzora Ungváron. Bibliasztyikát és keleti nyelveket tanított.

1863-a bibliai tanulmányok professzora és az teológiai erkölcs tanára Ungváron.

1865-a munkácsi egyházmegye káptalani tagja.

1870-a pesti egyetem teológiai fakultázsának tiszteletbeli tagja.

1871.08.16. – Pankovics István (1867–1874) munkácsi püspök kinevezte az egyházmegyei az árva papi gyermekek internátusába igazgatónak. Ezt a pozíciót egy évig töltötte be.

1872.10.3. – Ferenc József császár kinevezte a Budapesti Egyetem teológiai fakultázs dékánhelyettesének és a teológiai erkölcs professzorává.

1875.06.24. – a munkácsi egyházmegye káptalana lett.

1875.07.12. – az Ungvári Teológiai Szeminárium rektora lett.

1876.01.16. – Ferenc József császár kinevezte eperjesi püspöknek.

1876.04.3. – az Apostoli Szentszék is megerősítette kinevezésében.

1876.05.21. – Kovács János de Pásztélyi (1875–1891) püspök szentelte fel. Segítségére volt a szepesi római katolikus püspök, Császkó György.

1880.09.12. – Eperjesen teológiai szemináriumot nyitott meg, amelyben 32 teológus tanult abban az időben.

Harcolt a görög katolikusok vallási és nemzeti életének szlovákosítása ellen.

1882.05.21. – Eperjesen hunyt el. Az eperjesi székesegyház kriptájában van eltemetve.

Források:

Kárpátaljai Állami Levéltár archívuma (KÁLA). Ф. 151. Оп. 10. Спр. 2360. *Дипломом доктора теологических наук священника Миколая Товта (копия)*. 4 арк.; Ф. 151. Оп. 10. Спр. 393. *Протоколы заседаний членов консистории*. 129 арк.; *Kelet*, 1891. № 49 [29 november]; Пекар А., ЧСВВ. *Нариси історії церкви Закарпаття*, Т. 1: *Єрархічне оформлення*. Рим–Львів: Місіонер, 1997. сс. 87, 195; Т. 2: *Внутрішня історія*. Рим–Львів: Місіонер, 1997. сс. 60, 109, 117, 140, 147, 148, 151, 152, 205, 248, 294, 318, 332; Blazejovskij D. *Bizantine Kyivan rite students in pontifical colleges, and in seminaries, universities and institutes of Central and Western Europe (1576–1983)*. Rome: PP Basiliani, 1984. pp. 286, 293; Šturák Peter, THLIC. *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945–1989*. Prešov: Náboženské vydavateľstvo Petra, 1999. ss. 31–32; о. Пап Степан. *Історія Закарпаття: У 3-х томах*, Т. 3. Івано-Франківськ: «Нова Зоря», 2003. сс. 181–183; о. Бендас Даниїл. *Єпископ Микола Товт*. Іп: *Благовісник*. Ужгород. 2007. № 9-10 (184), Вересень-жовтень. сс. 22–23.

Váli János (1837–1911)

1837.09.22-én született Vencsellőn Szabolcs vármegyében (mai Magyarország) Váli János görög katolikus pap családjában.

A gimnáziumot Debrecenben, Ungváron és Nagyváradon végezte.

Teológiai tanulmányokat Ungváron és Bécsben szerzett.

1862.04.27. – 1869.06. 28. között Bécsben tanult.

1863.02.15. – visszatért a munkácsi egyházmegyébe.

1865.10.26. – Gaganecz József (1843–1875) eperjesi püspök nőtlen (coelibatus) pappá szentelte.

Doktori disszertációjának témája: *Manichaeismus ejusque propagation usque ad saeculum*.

1869.03.2. – a teológia doktora.

1869.07.28. – disszertációjának védeése miatt elhagyta Bécset.

Néhány hónapig Sátoraljaújhelyen volt káplán.

Később a teológiai szeminárium prefektusa és az egyházjog professzora Ungváron.

Pápai káplán.

1878-a munkácsi egyházmegye kanonokja.

1882.10.11. – eperjesi püspökké nevezték ki.

1883.05.20. – Ungváron szentelték fel püspöknek.

Befejezte az eperjesi teológiai szeminárium épületének építését (1886) és elkezdte építeni az egyházmegyei árvák házát Eperjesen.

1884 – megparancsolta a papoknak, hogy csak saját vallásbeli lányt vehetnek feleségül, s ha római katolikus lányt szerettek volna elvenni, akkor annak görög katolikus hitre kellett áttérni.

1886 – megparancsolta papjainak, hogy egy plébánián, legkevesebb három évet dolgozzanak.

1892 – római gróf és a pápai trónus asszisztense címet kapott.

1895 – megnyitotta az Eperjesi Görög katolikus tanári szemináriumot.

Körleveleit csak magyarul adta ki.

Támogatta a magyar nyelv bevezetését a liturgikus miséken.

Mecénás és jótévő volt: a Keresztelő Szent János Alapba, melyet szegény fiúk nevelésére hoztak létre, 25 ezer osztrák koronát gyűjtött össze, s saját éves jövedelmének (közel 40 ezer osztrák korona) a harmadát jótékony célokra adományozta.

1911.11.19-én halt meg Eperjesen.

Források:

Kárpátaljai Állami Levéltár archívuma. Ф. 151. Оп. 19. Спр. 135. *Список личного состава Мукачевской епархии в алфавитном порядке.* 70 арк.; *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro Anno Domini 1864.* Ungvarini, 1864. pp. 233–236; *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro Anno Domini 1865.* Ungvarini, 1865. pp. 221–224; *Дръ Йоаннь Вальи, епископъ пряшевскій.* In: *Листокъ,* 1891, 15 октябрия; Blazejovskij D. *Bizantine Kyivan rite students in pontifical colleges, and in seminaries, universities and institutes of Central and Western Europe (1576–1983).* Rome: PP Basiliani, 1984. pp. 286, 293, 314; Пекар Атанасій В., ЧСВВ. *Нариси історії Церкви Закарпаття,* Том I: *Єрархічне оформлення,* Видання друге. Рим–Львів: Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1997. сс. 86, 87, 93, 98, 108, 191, 195, 196; Пекар Атанасій В., ЧСВВ. *Нариси історії Церкви Закарпаття,* Том II: *Внутрішня історія.* Рим–Львів: Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1997. сс. 52, 110, 117, 140, 148, 152, 219, 239, 240, 261, 276, 295, 319, 332, 370, 407; Павленко Г.В. *Діячі історії, науки і культури Закарпаття: малий енциклопедичний словник.* Ужгород: «Патент», 1997. с. 25; Šturák Peter, THLIC. *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch*

1945–1989. Prešov: Náboženské vydavateľstvo Petra, 1999. ss. 32–33; o. Пап Степан. *Історія Закарпаття: У 3-х томах*, Т. 3. Івано-Франківськ: «Нова Зоря», 2003. ss. 183–188.

Mikita Sándor (1855–1910)

1855.11.14-én született Alsóhalason, Ung vármegyében (most az ungvári járás, Kárpátalja), ahol apja, Mikita József görög katolikus lelkész volt.

A gimnáziumot Ungváron végezte.

Teológiai tanulmányait Bécsben szerezte kitűnő érdemre.

1879.07.3. diakónussá szentelték.

1880.09.26-án Kovács János de Pásztélyi (1875–1891) pappá szentelte.

1879–1880 között Bécsben volt a doktori disszertációjának írása végett.

1883.10.4-én elhagyta az Augustineumot, mivel megvédte doktoriját.

1883 – az ungvári „Ceholnyai” templom parókusa.

1884-től az ungvári teológia professzora és a szeminárium prefektusa.

1890 – címzetes archidiakónus.

1890-ben megjeleníti latinul saját munkáját, az *Egyházatyák utasítása-t*, melyet könyvként használtak patrológiából a szemináriumban. A patrológia kurzust latinul vezette.

Miután a székesegyház parókusa lett (1890), Firczák püspök (1892–1912) útmutatása szerint, 1897-től kezdve rendszeresen vezette az egyházi alapszabályokat majd a *Nagy Szent Bazil Társulat* folyóiratában, a Misyaceslovban (*Мѣсяцесловъ*) publikálta, 1890-ben kiadja a *Rukovodstvo vo cerkovnij Turikon-t* (*Руководство въ Церковный Туриконъ*) (1901-ban második kiadás). Az 1903-as egyházmegyei zsinat után az ő *Rukovodstvo* (*Руководство*) c. munkája lett a hivatalos egyházmegyei tipikon.

1891-a Szentszék tanácsosa kinevezést kapott.

1891 – Mikita professzor-kanonok a gimnázium vallási hagyományok tanítására kiadja a *Liturgikát* (*Литургика*) magyarul, majd 1898-ban az *Egyház-történelmet* (*Історія Церкви*).

1892 – címzetes kanonok.

1896 – elkészítette a *Szent Rózsafűzér Társaság* okiratát, amely a konzisztórium döntése alapján, 1897-ben Firczák püspök által lett érvényesítve. S, hogy eltaszítsa a latin hatást, elkészítette a különálló *Szent rózsafűzér imádás-gönyvet* (*Молитвенникъ св. Розанца*).

1897-ben a püspöki kancellária igazgatója.

1897-az Ungvári Teológiai Szemináriumban megalapította a kanonikus teológia tanszéket.

1898 – kántor-kanonok.

1899 – védő-kanonok.

Megújította azt a régi hagyományt, mely szerint a Nagyböjt vasárnapján esténként katekizmusi prédikációkat tartott.

1900-ban a római katolikus székesegyházak példáján, Mikita kanonok az ungvári székesegyházban megszervezte a *Szentszék Társaság*ot, melynek célja a Szent Oltáriszentségek olvasása és a szent trapézról való gondoskodás. S, hogy hasonlítson a keleti hagyományokra, Mikita külön okiratot készített számára, *A Szentszék imádságoskönyvét (Молитвеник св. Престола)*. A társaság legnagyobb odaadása volt Akafist miséje az Édes Jézushoz.

1900 – Budafelhévíz parókusa.

1901–1906 között a dogmatikus teológia professzora, Mikita kanonok Ioan Kutka (1803) katekizmus alapján a plébániai iskolák számára megírta a *Kis katekizmust (Малый катехизмъ)* és a *Közepes katekizmust (Средный катехизмъ)*, gimnáziumoknak pedig a *Nagy katekizmust (Великий катехизмъ)*.

1903 – prédikációit népi orosz nyelven jelentette meg.

Ő vezette azt a bizottságot, melyet Firczák püspök alapított 1905.12.31-én, amely részletesen leellenőrizte a Szűzanya ikon könnyezését a máriapócsi kolostorban és eskü alatt kihallgatott 60 szemtanút. Háromnapos munka után a bizottság kihirdette, hogy a könnyezés valóságos, így a püspök Rómához fordult a csoda kanonikus megerősítéséért.

1910.05.27-én hosszantartó betegség után Sátoraljaújhelyen hunyt el. Ungváron temették el.

Publikációk:

Institutiones de SS. Patribus (Patrologia et Scriptores usque ad XI saec.). Ungvarini, 1890.

Руководство въ Церковный Типиконъ. Унгваръ, 1890.

Молитвенникъ св. Розанца. Листокъ. 1900. Чис. 17. сс. 199–200.

Руководство въ Церковный Типиконъ. Унгваръ, 1901.

Проповѣди церковныя. Унгваръ, 1903.

Források:

[*Життеник каноника Микити*]. In: *Мѣсяцесловъ*, 1906. сс. 42–45; *Halottaink*. In: *Görög-katolikus Naptár az 1911-iki közönséges évre*. Ungvár, 1910. old. 133–135; [*Некролог Микити*]. In: *Мѣсяцесловъ*, 1911. сс. 85–90; Blazejovskij D. *Bizantine Kyivan rite students in pontifical colleges, and in seminaries, universi-*

ties and institutes of Central and Western Europe (1576–1983). Rome: PP Basiliani, 1984. p. 286; Волошин Августин. *Спомини*. In: *До історії національних меншин Австро-Угорщини (XIX – поч. XX ст.)*, Упоряд. Кобаля Й.В.; передм. Худанича В.І. Ужгород: Карпати-Гражда, 2001. сс. 55–89; Пекар Атанасій В., ЧСВВ. *Нариси історії Церкви Закарпаття*, Том I: *Єрархічне оформлення*, Видання друге. Рим–Львів: Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1997. с. 192; Пекар Атанасій В., ЧСВВ. *Нариси історії Церкви Закарпаття*, Том II: *Внутрішня історія*. Рим–Львів: Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1997. сс. 174, 175, 182, 201, 205, 206, 249, 277, 318, 349, 350, 351, 360.

Hadzsega Bazil (1864–1938)

1864.07.28-án született Úrmezőn Máramaros vármegyében (mai Románia) Hadzsega Péter kántortanító és Matjackó Zsuzsanna családjában.

A gimnáziumot Ungváron és Lőcsén végezte.

Teológiát Ungváron és Budapesten tanult, ahol két szigorlatot tett le bibliaismeretből és dogmatikából.

Szabadon beszélt románul, németül, magyarul és kicsit szlovákul.

Tanult Bécsben és Budapesten. Bécsbe 1887.07.28-án érkezett meg, a tanulmányait pedig 1887.10.10-én kezdte.

1881 – ben diakónussá szentelték.

1886.10.10-én belépett a munkácsi egyházmegyébe.

1886–1888 között Bécsben tartózkodik a doktori disszertációjának védeése miatt. Hadzsega bizonyítványából, melyet az 1886/1887-es tanévben szerzett és dr. Laurentius Mayer leveléből, melyet Kovács János de Pásztelyinek (1875–1891) írt 1887.11.2-án, megállapítható, hogy a doktorantuszt pozitívan jellemezték nagy tudással.

1887.10.16-én Kovács János de Pásztelyi pappá szentelte.

1888.07.26-án megvédete doktoriját teológiából.

Doktori disszertációjának témája: *Cui competit conferre ecclesiasticos ordines*.

1888.10.18-án elhagyta Bécsset a disszertáció védeése miatt.

1893–1897 között püspöki titkár. Egyházmegyei levéltáros.

A munkácsi egyházmegye történetében az egyetlen olyan dogmatikus, aki filozófia tanítására két könyvet is írt magyarul: *Lénytan-Ontologio* (1903) – Aquinói Szent Tamás műve alapján, melyet az ontológiáról avagy a lét tudományáról írt (180 old.) és *Természet bölcselet és világnézet* (1909) – kozmológia (természetfilozófia) és világnézet Szent Nagy Bazil tanítása alapján írt a világ kialakulásáról (Hatnap).

1914 – Ung vármegye archidiakónusa.

Olyan ruszofil volt, aki együtt dolgozott a helyi ukránofilekkel, bár nem osztotta nézeteiket nyelvi s nemzeti kérdésre.

1919.05.8-án a Központi Orosz Népi Tanács tagjaként támogatta a Kárpát Rusz Csehszlovákiához való csatkozását autonómia jogán.

Tagja az ukránofil Prosvita Társaságnak, a *Наукowyi zbornik (Науковий збірник)* folyóirat szerkesztőségének tagja, tiszteletbeli tagja a lemergi STT-nak.

Az 1920–1930-as években két beszámolót jelenített meg az egyházmegyei vizitációról, melyet Olsavszky Mihály Manuel (1743–1768) 1750–1752 között végzett.

A *Visegrad* történelmi elbeszélés szerzője, amely a kijevi fejedelem, Bölcs Jaroszláv lányának, Anasztáziának, I.Endre magyar király feleségének görög szertartású kolostor alapításáról szól a XI. században.

Tagja volt a munkácsi egyházmegye a héttagú káptalanjának, melyet a Nagy Háború után installáltak 1930.02.9-én.

1936-ban a lemergi Ukrán Teológiai Tudományos Társaság tagja.

1938.03.15-én halt meg Ungváron.

Publikációi:

Lénytan-Ontologio. Ungvár, 1903.

Философія природи / Рукопис. In: *Кárpátaljai Állami Levéltár archívuma.* Ф. 151. Оп. 20. Спр. 78: *Рукопись работы «Философия природы» архидиякона Ужанского архидияконата д-ра Гаджега Базила (4 апреля–7 июня 1909 г.),* 295 арк.

Természet bölcselet és világnézet. Ungvár, 1909.

Право патронату / Рукопис, Кárpátaljai Állami Levéltár archívuma. Ф. 151. Оп. 20. Спр. 92. *Рукопись исторического очерка «Право патроната» архидиякона Ужанского архидияконата д-ра Гаджега Базила (1915),* 302 арк.

Додатки к історіѣ Русинов и руських церквей в Мараморошѣ. Студіѣ исторично-архивнѣ. In: *Науковий збірник Товариства «Просвѣта» в Ужгородѣ за рокъ 1922,* Видає літературно-науковий оддѣл, Под ред. Августина Волошина, Др. Василя Гаджеги, Др. Ивана Панькевича и др. Володимира Бирчака, Рочникъ І. Ужгородъ: Книгопечатня акційного товариства «Унію», 1922. сс. 112–176.

Молитвы литургійніѣ. Ужгородъ, 1924.

Додатки к історіѣ Русинов и руських церквей в Ужанской жупѣ. Студіѣ исторично-архивнѣ, Одбитка изъ «Наукового зборника» Товариства «Просвѣта» въ Ужгородѣ за рокъ 1923. и 1924. Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1924. 149 с.

Вышеградъ. In: *Трембіта.* Ужгород, 1926.

Нашиѣ культурнѣ и церковнѣ sprawy на епископскихъ нарадахъ р. 1773 у Вѣдни. In: *Подкарпатска Русь.* 1926. Чис. 5–10 (з продовженням).

О первыхъ початкахъ народного школьництва на Подкарпатской Руси. In: *Подкарпатска Русь.* 1927, Чис. 1–5 (з продовженням).

Додатки к історіѣ Русинов и руськихъ церквей в жупѣ Угоча. Часть I. и II, Одбитка изъ «Наукового зборника Тов. «Просвѣта» в Ужгородѣ, Рочникъ IV. З. Р. 1925. и Рочникъ V. З. Р. 1927. Ужгородъ: Друкарня оо. Василянъ, 1927. Часть друга. сс. 61–122.

Исторія катедральноѣ капитулы греко-катол. Епархіѣ Мукачевскоѣ. In: *Подкарпатска Русь.* 1927. Чис. 7–10 (з продовженням).

О переселеню князя Ф. Корятовича до Мадярщины. In: *Подкарпатска Русь.* 1929. Чис. 7. сс. 153–157.

Михаил Лучкай. *Життєпис и творы.* Ужгород, 1929. (Факс. вид. Ужгород: Редакційно-видавнича рада УжНУ; Видавництво В. Падяка, 2000. 136 с. + 4 с. змісту. – іл.).

Князь Ф. Корятович и Мараморош. In: *Подкарпатска Русь.* 1930. Чис. 1-8 (з продовженням).

Додатки къ історіѣ Русиновъ и руськихъ церквей въ був. жупѣ Земплинской. Часть I, Одбитка изъ «Наукового зборника Тов. «Просвѣта» в Ужгородѣ. Рочникъ VII–VIII. З. Р. 1930–31. Ужгородъ: Друкарня оо. Василянъ, 1931. 168 с.

Йосиф Волошиновський, епископ мукачівський і Іван Малаховський, епископ перемиський, як епископ мукачівський. In: *Записки Чину св. Василя Великого.* Жовква, 1931. Т. IV. Ч. 1-2. сс. 161–170.

В. Виховання молодого клиру Мукачівської єпархії. In: *Праці греко-катол. Богословської Академії у Львові, Том III.* Львів, 1936. сс. 25–59.

Források:

Др. Василій Ник. Гаджега. In: *Мѣсяцесловъ на годъ 1902.* Ужгородъ, 1901. сс. 61–65; Волошин Августин. *Спомини.* In: *До історії національних меншин Австро-Угорщини (XIX – поч. XX ст.),* Упоряд. Кобаля Й.В.; передм. Худанича В.І. Ужгород: Карпати-Гражда, 2001. сс. 55–89; Волошин А. *Прелат-протоієрей Др. Василь Гаджега (1864–1938).* In: *Науковий збірник Товариства «Просвѣта», Рочник XIII–XIV.* Ужгород, 1938. сс. 5–9; Паськевич І. *Др. В. Гаджега і початки наукового руху на Підкарп. Русі.* In: *Науковий збірник Товариства «Просвѣта», Рочник XIII–XIV.* Ужгород, 1938. сс. 10–13; [Некролог]. In: *Душпастьоръ.* 1938. Чис. 3-5. сс. 89–90; Blazejovskij D. *Bizantine Kyivan rite students in pontifical colleges, and in seminaries, universities and institutes of Central and Western Europe (1576–1983).* Rome: PP Basiliani, 1984. pp. 286, 293; Данилюк Д.Д. *В.М. Гаджега – дослідник історії і культури Закарпаття.* In: *Karpatica – Карпатика. Актуальні проблеми історії, історіографії і культури країн Центральної і Південно-Східної Європи,* Випуск 2, Редкол.; відп. ред.

Павленко Г.В. Ужгород, 1993. сс. 187–193; Магочій Павло Роберт. *Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948)*, Авторизов. пер. з англ. Ужгород: Поличка «Карпатського краю», 1994. с. 176; Пекар Атанасій В., ЧСВВ. *Нариси історії Церкви Закарпаття*, Том I: *Єрархічне оформлення*. Видання друге. Рим–Львів: Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1997. с. 9; Пекар Атанасій В., ЧСВВ. *Нариси історії Церкви Закарпаття*, Том II: *Внутрішня історія*. Рим–Львів: Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1997. сс. 80, 107, 192–194, 200, 278, 286, 326; Павленко Г.В. *Діячі історії, науки і культури Закарпаття: малий енциклопедичний словник*. Ужгород: «Патент», 1997. сс. 28; Данилюк Дмитро. *Історична наука на Закарпатті (кінець XVIII – перша половина XX ст.)*. Ужгород: Патент, 1999. сс. 243–247; *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, Revised and Expanded Edition; Editors Paul Robert Magocsi and Ivan Pop. Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press, 2005. р. 161; *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*, Укладачі: Павло Роберт Магочій, Іван Поп; заг. ред. Павла Роберта Магочія; пер. з англ. Надії Кушко; ред. укр. вид. Валерій Падяк; карти Павла Роберта Магочія; вип. ред. Лариса Ільченко. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010. с. 108.

Szabó Simon (1863–1929)

1863.08.15-én született Nagyrákócon Ugocsa vármegyében (mai ilosvai járás Kárpátalján) Szabó András lelkész családjában.

1884-ben befejezte az Ungvári Teológiai Szemináriumot.

1887.10.16-án Kovács János de Pásztélyi szentelte pappá.

1887–1890 között Herincse település parókusa Máramaros vármegyében (mai huszti járás Kárpátalján).

1890–1894 között Bécsben volt doktorijának védeése miatt.

1890.06.11-én érkezett meg Bécsbe. 1890.08.18-án kezdte tanulmányait. Szorgalmasan tanulta a bibliaismeretet. Az előzetes vizsgát dogmatikából 1892.12.14-én tette le „jó” eredménnyel (bene). 1893.06.26-án szigorlatozott per vota majora érdemjegyre. 1893-1894-ben erkölcs és pásztorális teológiát hallgatott. Az előzetes vizsgát 1893.11.29-én tette le „elégéses”, 1894.02.9. és 03.13-án „elég jó” (sat bene) érdemjegyre. 1894.07.14-én „egyhangúra” tette le a szigorlatot.

Doktori disszertációjának témája: *Aranyszájú Szent János Szent Liturgiájának történelmi, dogmatikus és erkölcsi tanítása (Expositio historica, dogmatica et moralis liturgiae S. Joannis Chrisostomi)*, melyet ötször olvasott át.

1894.07.21-én megvédte disszertációját. Ettől kezdve a teológia doktora.
1894.10.14-én elhagyta Bécset.
1894–1896-a – Sziget gimnáziumában a keresztény hit alaptételeit tanította.
1896–1899 – Cleveland görög katolikus papja (Ohio állam).
1902-ben megjelentette disszertációját latinul.
1907-ben az ungvári szeminárium teológiai dogmatika és filozófia professzora. A teológiai szeminárium prorektora.
1914-ben a munkácsi egyházmegye kanonoka.
1915-ben az egyházmegye és a kormánybizottság tagjaként fellépett a naptár és az ábécéreform ellen.
Ruszofil. Először magyar-párti, majd csehszlovák-párti politikai beállítottságú volt.
Az Osztrák-Magyar Monarchia szétesése után fellépett Magyarország egységének megmaradásáért és ebből célból létrehozta a magyar-párti Orosz Néptanácsot Ungváron (1918 novembere).
A csehszlovák-pártiságra Kun Béla kommunista rendszerének felállítása után Magyarországon tért át.
1923-ban *Duhnovics Alekszandr Társaság* tiszteletbeli tagja. 1926-ban a Társaság számára 40 ezer cseh koronát gyűjtött össze, melyet két ösztöndíjas diák taníttatására és a ruszin irodalom fejlesztésére hozott létre.
Számos teológiai mű szerzője.
1929.03.1-jén hunyt el Ungváron.

Publikációi:

Expositio historica, dogmatica et moralis liturgiae S. Joannis Chrisostomi.
Ungvarini, 1902.

Források:

[*Некролог*]. In: *Душпастьєрь*. 1929. Чис. 11. сс. 96–97; Волошин Августин. *Спомини*. In: *До історії національних менишин Австро-Угорщини (XIX – поч. XX ст.)*, Упоряд. Кобалєя Й.В.; передм. Худанича В.І. Ужгород: Карпати-Гражда, 2001. сс. 55–89; Blazejovskij D. *Bizantine Kyivan rite students in pontifical colleges, and in seminaries, universities and institutes of Central and Western Europe (1576–1983)*. Rome: PP Basiliani, 1984. pp. 287, 293, 314; Магочій Павло Роберт. *Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948)*, Авторизов. пер. з англ. Ужгород: Поличка «Карпатського краю», 1994. сс. 187–188; Пекар Атанасій В., ЧСВВ. *Нариси історії Церкви Закарпаття*, Том I: *Єпархічне оформлення*, Видання друге. Рим–Львів: Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1997. сс. 103, 192; Пекар Атанасій В., ЧСВВ. *Нариси*

історії Церкви Закарпаття, Том II: *Внутрішня історія*. Рим–Львів: Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1997. сс. 206, 250, 251; о. Бендас Даниїл. *Єпископ Петро Гебей – видатний культурно-освітній діяч Мукачівської єпархії*. In: *Благовісник*. Ужгород. 2004. № 8 (147), Липень. с. 5; № 9 (148), Серпень. с. 5; № 10-11 (149-150), Вересень-жовтень. с. 5; *Encyclopedia of Rusyn History and Culture, Revised and Expanded Edition*; Editors Paul Robert Magocsi and Ivan Pop. Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press, 2005. p. 444; *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*, Укладачі: Павло Роберт Магочій, Іван Поп; заг. ред. Павла Роберта Магочія; пер. з англ. Надії Кушко; ред. укр. вид. Валерій Падяк; карти Павла Роберта Магочія; вип. ред. Лариса Ільченко. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010. с. 675.

Vaszócsik Teodosz (1878–?)

1878.10.3-án született Makkosjánosiban Beregszász mellett Bereg vármegyében (ma Jánosi a beregszászi járásban).

A gimnáziumot Ungváron végezte.

Teológiai képesítést Budapesten szerzett, melyet 1900.10.3-án kapott meg. Az előzetes vizsgákat Budapesten tette le „kitűnő” eredményre (cum magna laude), mely megengedett egy négyest a diplomában.

1900.12.24.-ben beiratkozott a Szent Augustin Intézetbe bibliai tanulmányokra. Egyháztörténelemből és egyházjogból 1901.10.25-én tette le a szigorlatot *approbatione per vota magna*. 1901.11.29-én pedig „egyhangúan” (*per vota unanimita*) szigorlatozott. Erkölcsi és pásztorális teológiából csak „elégéses”-re tette le a rigorizmust.

1902.09.16-án elhagyta Bécset. A doktorátust nem szerezte meg.

1902.12.14-én Firczák Gyula püspök (1891–1912) szentelte fel.

1907-ben missziói munkára ment az USA-ba.

1924-től a Pittsburg-i exarchátus lelkésze.

Források:

Blazejovskij D. *Bizantine Kyivan rite students in pontifical colleges, and in seminaries, universities and institutes of Central and Western Europe (1576–1983)*. Rome: PP Basiliani, 1984. p. 287.

Hadzsega Gyula (1894–1947)

1879.01.17-én született Úrmezőn Máramaros vármegyében (mai Románia) Hadzsega Péter kántortanító és Matjackó Zsuzsanna családjában.

1888–1897 között Ungváron végezte a gimnáziumot.

Teológiát először az Esztergomi Érseki Szemináriumban hallgatott (1897–1989), majd a Budapesti Központi Teológián (1898–1900) folytatta.

1901.05.20-án visszatért a munkácsi egyházmegyébe.

1901–1906 között doktori iskolában tanult a bécsi Szent Augustin Intézetben.

1902.12.4-én Firczák Gyula munkácsi püspök (1891–1912) pappá szentelte.

1902.12.14-én cölibátust fogadott. Már ekkor fel volt szentelve.

Mivel tehetségesnek találták a kutatói munkára, így a Magyar Tudományos Akadémia 1903-ban ajánlatot tett, hogy szervezési és anyagi támogatást nyújt számára, hogy eljusson a római levéltárba, ahol a munkácsi egyházmegye korai középkori forrásait kutatta valamint a görög egyházjog fejlődését.

1904.04.14-én Bécsbe érkezett disszertációjának védeése végett.

Visszatérve Rómába, 1904-ben kinevezték a sátoraljaújhelyi lelkész segédjévé (mai Magyarország), ahol a lelkipásztori munkát 1907-ig kombinálta a disszertáció előkészítésével.

1906 augusztusában megvédte doktoriját a bécsi Szent Augustin Intézetben.

Disszertációjának témája: *Die kanonische Errichtung der Bistümer überhaupt und besonders die Errichtung des Munkacser Bistums mit Rücksicht auf das Patronatsrecht der apostolischen Könige von Ungarn.*

1907.09.3-án Firczák püspök kinevezi a 28 éves teológia doktorát az Ungvári Teológiai Szeminárium teológia professzorává, megengedte neki, hogy tanítsa a Szentírást, Ószövetséget és a latint. 1933-ig tölti be ezt az állást.

1907–1928-az ungvári szeminárium prefektusa.

1911 – tiszteletbeli diakónus kinevezést kap.

1919 – a püspöki konzisztórium tanácsosa. A magyar nyelvű *Kárpát* folyóirat szerkesztője.

1919–1920 – Kárpát Rusz Direktóriumának tagja, az egyházi ügyekért felelt.

1923–1924 – a női tanári szeminárium igazgatója.

1924 – pápai kamarássá nevezték ki.

1933 – nyugdíjba vonul (lelkész-emeritus). Teljes mértékben átadta magát az irodalmi–tudományos tevékenységnek.

Ruszozil.

1920-tól a *Russkiy visnik* (*Русский вѣстникъ*), később a *Russkoe slovo* (*Русское слово*), *Duszasztir* (*Душпастыръ*) lapok kiadásában vett részt.

Az *Alekszandr Duhnovics Társaság* elnökségi tagja és az irodalmi-tudományos szekció vezetője.

1930 végén letartóztatták és az egyházi erkölcs megsértésével vádolták, s felfüggesztették (megfosztották méltóságától).

Miután a Vörös hadsereg elfoglalta Kárpátalját, rengeteg professzor hagyta el a munkácsi egyházmegyét, Romzsa Teodor (1944–1947) magához hívta Hadzsega Gyulát a teológiai akadémiára előadónak (a szemináriumot 1943-tól kezdték akadémiának nevezni).

1947.05.30. – a kárpátaljai ÁVM letartóztatta.

1947.07.28. – a Kárpátaljai Megyei Bíróság 10 év szabadságvesztésre ítélte, 5 évre megfosztották jogaitól és elkobozták vagyonát.

1947.12.1-jén halt meg a lemergi elosztóbörtönben ismeretlen körülmények között. Lembergben temették el a Jánovi temetőben.

1992.10.7. – rehabilitálták.

Számos történelmi, apologetikus, önéletrajzi művet írt oroszul, magyarul, latinul és németül. Gyakran használta a Ruszák Gyula álnevet.

Publikációi:

Szent Márk evangéliumának magyarázata (különös tekintettel a görög keleti egyházra). Ungvár, 1915.

Szentirási kánon – és szövetség története, tekintettel a keletiekre. Ungvár, 1917.

Наша правда въ вѣрѣ. Ужгородъ, 1920.

О происхожденію Святаго Духа. Ужгородъ, 1920.

Пособіе къ изученію библейской герменевтики. Ужгородъ, 1920.

Почему мы должны праздновати недѣлю, а не субботу. Ужгородъ, 1920.

Библейскіе вопросы съ точки зрѣнія Восточныхъ Церквей. Ужгородъ, 1921.

«Православіе» и Католичество. Ужгородъ, 1921.

Исторія библейскаго канона и текста съ точки зрѣнія Восточныхъ Церквей. Ужгородъ, 1921.

Руководство къ изученію возсоединенія Восточной и Западной Церквей. Ужгородъ, 1922.

Эзегатическія сочиненія. Ужгородъ, 1923.

Общество Духновича и русскія женщины. Ужгородъ, 1925.

Исторія общества св. Василя Великаго. Ужгородъ, 1925.

Ложные апостолы. Ужгородъ, 1926.

Краткій обзоръ научной дѣятельности Юрія Ивановича Венелина (Гуцы). Ужгородъ, 1927.

Очерки культурной исторіи Подкарпатской Руси. Ужгородъ, 1927.

Статьи по вопросамъ православія, народности и католичества. Ужгородъ, 1927.

Исторія Ужгородської Богословської семинарії в її головних чертахъ. Ужгородь, 1928.

Два историческіхъ вопроса: старожили-ли карпатороссы и о началахъ христіанства на Подкарпатской Руси. Ужгородь, 1930.

Мукачевская епархія и ея борьба за права русскаго языка и народности во время епископства Василя Поповича. In: *Карпаторусский сборникъ.* Ужгородь, 1931. сс. 50–68.

Мукачевская епархія и ея борьба за права русскаго языка и народности во время епископства Василя Поповича. Ужгородь, 1935.

Гдѣ наши литературні памятники. Ужгородь, 1935.

Die schismatische Propaganda in Karpathenrusland. Proderborn, 1935.

Der Beitrag von Maximos Agioritis zur verbesserung des Textes der aitslavischen Bibel. Proderborn, 1935.

Сектантамъ вѣ отвѣтъ. Ужгородь, 1936.

Жизнеописание св. Іоанна Златоуста и разборъ его трудовъ. Ужгородь, 1936.

Die Schwierigkeiten der kirlichen Union in der neueren russischen Literatur. Proderborn, 1936.

Die Lehre des Origenes Äber den Primat petri und die Orthodoxen. Proderborn, 1936.

Проклятіе коммунизма-большевизма. Ужгородь, 1937.

Вѣчный сонъ. Ужгородь, 1937.

Грѣшница и другіе рассказы. Ужгородь, 1937.

Святой Николай. Ужгородь, 1937.

Віфлеѣмъ. Ужгородь, 1937.

Воспоминанія. Ужгородь, 1938.

Коммуністы – фарисеѣ. Ужгородь, 1938.

Прогулки. Ужгородь, 1941.

Források:

Kárpátaljai Állami Levéltár archívuma. Ф. 2556. Оп. 1. Спр. 2033. Ильницькій А. *Положення Церкви на Подк. Руси послѣ переворота.* In: *Календарь миссійного вѣстника на рокъ 1935,* Сост. А. Ильницький. Ужгород–Пряшев, 1934. сс. 33–53; Blazejovskij D. *Bizantine Kyivan rite students in pontifical colleges, and in seminaries, universities and institutes of Central and Western Europe (1576–1983).* Rome: PP Basiliani, 1984. pp. 287, 294, 315; Магочій Павло Роберт. *Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948),* Авторизов. пер. з англ. Ужгород: Поличка «Карпатського краю», 1994. с. 176; Довганич Омелян. *Трагедія Юлія Гаджеги.* In: *Новини Закарпаття,* 1995. 15 червня. с. 5; Павленко Г.В. *Діячі історії, науки і культури Закарпаття: малий енциклопедичний словник.* Ужгород: «Патент», 1997. с. 28; Бендас С.М., Бендас Д.С. *Священники-мученики, сповідники вірності.* Ужгород: Закарпаття, 1999. сс. 49–52; *Благовісник.* Ужгород. 1995. № 9. с. 3; Пекар Атанасій В., ЧСВВ.

Нариси історії Церкви Закарпаття, Том II: *Внутрішня історія*. Рим–Львів: Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1997. сс. 194, 202; *Реабілітовані історією. Закарпатська область*, Книга перша. Ужгород: «Закарпаття», 2003. сс. 102, 244; Довганич О.Д. *Голгофа професора теології. Гаджега Юлій Петрович*. In: *Реабілітовані історією*, Книга друга. Ужгород: «Закарпаття», 2004. сс. 382–386; Пагиря Василь. *Юлій Гаджега (до 120-річчя від дня народження)*. In: *Благовісник*. Ужгород. 2004. № 2 (141). Річник 13. с. 8; *Encyclopedia of Rusyn History and Culture, Revised and Expanded Edition*; Editors Paul Robert Magocsi and Ivan Pop. Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press, 2005. pp. 160–161; *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*, Укладачі: Павло Роберт Магочій, Іван Поп; заг. ред. Павла Роберта Магочія; пер. з англ. Надії Кушко; ред. укр. вид. Валерій Падяк; карти Павла Роберта Магочія; вип. ред. Лариса Ільченко. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010. сс. 108–109.

Novák István (1879–1932)

1879.12.4-én született Ublyán Zemplén vármegyében (ma a nagybereznai járás Kárpátalján) Novák János görög katolikus lelkész családjában, aki hamar meghalt. Droobeckij Gyula gondoskodott róla (később a krizevci görög katolikus püspök (1891–1920)) és Papp Antal kancellár (későbbi munkácsi püspök (1912–1924)).

A gimnáziumot Ungváron fejezte be.

A teológiát először az Esztergomi Érseki Szemináriumban, majd Bécsben tanulta.

Bécsben doktorandusz, 1903-1906 között.

1905.01.9 – én Firczák Gyula munkácsi püspök (1891–1912) pappá szentelte.

1908–1913 Pálffy gróf gyermekei mellett nevelő, aki nagy befolyással bírt a diplomáciai körökben Rómában és a Vatikánban.

1909 – megvédte disszertációját Bécsben.

Az Ungvári Teológiai Szeminárium prefektusává és professzorává nevezték ki.

1913.11.20-án az Apostoli Szentszék eperjesi püspökké nevezte ki.

1914.01.11-én, Ungváron szentelte fel a munkácsi püspök, Papp Antal (1912–1924) püspökké.

1918 szeptemberében elhagyta Eperjest és Magyarországra költözött. 1918.10.1-től az eperjesi egyházmegyét Rusznák Miklós főkáptalani helynök vezette.

Eperjesi püspökként a vallást és az egyházmegye kulturális életét magyarosította. Így, 1915 őszén „hazafias követelményként” az egyházmegyében bevezette a Gergely-naptárt, s az egyházi-plébániai iskolákban bevezett a magyar ábécét.

1916–1919 között felügyelete alatt jelent meg szlovákul az első orosz heti folyóirat az eperjesi egyházmegyében a *Nase Otecsesztvo*. Szerkesztője Kizak I. (†1929) és Gojdics S. (†1968) volt. A folyóirat „szentistváni ötleteket” támogatott.

1932.09.16-án hunyt el Budapesten nagy pénzügyi gondok között.

Források:

Blazejovskij D. *Bizantine Kyivan rite students in pontifical colleges, and in seminaries, universities and institutes of Central and Western Europe (1576–1983)*. Rome: PP Basiliani, 1984, p. 287; Пекар Атанасій В., ЧСВВ. *Нариси історії Церкви Закарпаття*, Том I: *Єрархічне оформлення*, Видання друге. Рим–Львів: Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1997. сс. 87, 93, 102–103, 121, 196; Пекар Атанасій В., ЧСВВ. *Нариси історії Церкви Закарпаття*, Том II: *Внутрішня історія*. Рим–Львів: Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1997. сс. 140, 149, 251–252, 281, 319, 322; Šturák Peter, THLIC. *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945–1989*. Prešov: Náboženské vydavateľstvo Petra, 1999. s. 33; о. Пап Степан. *Історія Закарпаття: У 3-х томах*, Т. 3. Івано-Франківськ: «Нова Зоря», 2003. сс. 633–634.

Fenczik István (1892–1946)

1892.10.13-án születet Nagylucskán Bereg vármegyében (ma a munkácsi járás) Fenczik András görög katolikus lelkész és Legeza Julianna gyermekeként.

Az elemi iskolát Nagytoronyán, Zemplén vármegyében végezte (mai Szlovákia).

A gimnáziumot Ungváron és Beregszászban fejezte be 1910-ben, elismeréssel.

1910–1914 – a Budapesti Egyetem teológiai karán tanult.

1914–1916 – Bécsben teológiát és filozófiát halgatott.

1914.10.27-én kezdte meg tanulmányait. Az első félévben pedagógiát, egyházi jog konzervatóriumot hallgatott. A második szemeszterben előadásokat/szemináriumokat hallgatott patológiából. Tanult dogmatikát, apologetikát, a bizánc-kori egyházi zene történetét. Az elsődleges vizsgát dogmatikából „jó”-ra (bene) tette le.

1916.02.8. – megvédte doktoriját. Témája: *De Sancti Gerhardt, OSBM, Episcopi Csanadiensis et Martyris doctrinis Theologicis*. 1918-ban Szent Gerhádról szóló munkája megjelent magyarul Budapesten.

1916.02.11. – letette az utolsó, negyedik szigorlatot teológiából „kiváló” (*cum laude*) érdemjegyre és teológiai doktor címet szerzett.

1916.06.30-án elhagyta a Szent Augustin Intézetet.

1916–1918 között az Ungvári Tanári Szeminárium professzora és kórusvezetője.

1917–1920 között a Harmónia székesegyházi kórus vezetője.

1918 – Bécsben és Budapesten befejezte a zeneakadémiát, elismeréssel.

1918.04.21-én a Budapesti Egyetem neki adományozta filozófia doktora címet. Mindkét oklevelét a Károly egyetemen legalizálták Prágában 1922-ben.

1918.06.26-án Papp Antal munkácsi püspök (1912–1924) pappá szentelte.

1918–1922 között a teológiai szeminárium professzora Ungváron.

1917–1919 között Sárospatakon, 1922-ben Debrecenben jogi kurzust hallgatott.

1917–1919 között az ungvári székesegyház kórusának kórusvezetője.

1918–1932 között az Ungvári Teológiai Szeminárium a teológia professzora. Dogmatikát és filozófiát tanított.

1920–1923 – Bojany Társaság kórusvezetője.

Az 1920-as években a Filharmónia kórus és zenekar vezetője.

1922–1926 – az Ungvári Állami Reálgimnázium professzora.

1923-ban az egyik alapítótagja volt az *Alekszandr Duhnovics orosz kulturális-művészeti társaságnak*.

1924 – a püspöki konzisztórium tagja.

1926–1927 – Drugetháza parókusa (mai perecsenyi járás Kárpátalján).

1929 – az Ungvári Teológiai Szeminárium prorektora.

1930–1944 – az *Alekszandr Duhnovics Társaság* által megalapított felderítő szervezet leválthatatlan vezetője.

1931-ben munkácsi görög katolikus püspök akart lenni, sikertelenül.

1932 – Az Ungvári Görög Katolikus Teológiai Akadémia tanáráként/professzoraként nyugdíba vonul és gyökeresen megváltoztatta saját lelkeszi-teológus szociális helyzetét a magyar-orosz orientáltságú politika irányába.

Ruszofil, magyar-párti és lengyel-párti orientációval.

1932–1934 között kiadja *Karpatoruszkij Golosz* (*Карпаторусскій голосъ*) folyóiratot saját orosz és magyaros nézeteinek elősegítésére.

1934 – mialatt az USA-ban volt (1934–1935) Sztojka Sándor (1932–1943) görög katolikus püspök megvonta lelkeszi tisztségét az alábbi okokból:

1) kanonikus szolgáltatások elutasítása; 2) skizmával való gyanúsítás, 3) pap-hoz nem méltó élet.

1934-től az *Alekszandr Duhnovics Társaság*ot politikai céljaira használta.

1935 – Huszton megalapítja a *Nemzeti Autonóm Pártot* (NAP), s a vezetője lett. Szervezésileg és politikailag a párt a nácista-fasiszta platformon állt.

Miután visszatért az USA-ból, a csehszlovák kormány államellenes tevékenységgel vádolja és letartóztatja, de a NAP parlamenti tagjaként diplomáciai mentessége miatt elengedik.

1938.10.11-10.26. – a Kárpát Rusz autonóm kormány első minisztere lett.

Bródy András kormányának bukása után ismét megvádolták államellenes cselekedettel, így Budapestre szökött, ahol a magyar parlament tagja lett és megalapította a „feketeszknyás” fiatalok félhadi szervezetét, amely behatolt Kárpát Rusz- Kárpát Ukrajna területére politikai destabilizáció céljából.

1939.05.2. – a magyar kormány nyomására Sztojka Sándor püspök kénytelen volt visszaállítani Fenczik papi jogait.

1939–1944 – a Magyar Államgyűlés képviselője.

1940 – az esztergomi Szent Gellért Tudományos Társaság tiszteletbeli tagja.

1945.03.31. – államellenes cselekedet és hazaárulás vádjával a SZMERS SZSZKSZ Vörös hadserege a 4. Ukrán fronton letartóztatta.

1946.03.30. – a bírósági döntés előtt (1946 júniusa), az ungvári börtön öre, Maria K. (gúnyneve Maruszja) lelőtte.

1992.02.24-én rehabilitálták.

Több nyelven is beszélt: magyar, orosz, szlovák, francia, német. Számos könyv szerzője.

Publikációi:

A műélvezetről. Ungvár, 1918.

Szent Gellért helye a filozófia történetében. Budapest, 1918.

Пѣсни Подкарпатскихъ Русиновъ, Том I. Прага, 1921.

Пѣсни Подкарпатскихъ Русиновъ, Том II. Прага, 1922.

Наши національный гимнь. Ужгородъ, 1928.

Галиція. Ужгородъ, 1928.

Руководство къ организаціи русскихъ нар. читален им. А. Духновича. Ужгородъ, 1929.

Чехословакія и Карпатороссы. Ужгородъ, 1929.

Списокъ книгъ, рекомендованныхъ в сельскіе бібліотекі Подкарпатской Руси. Ужгородъ, 1929.

Инструкция «Русскимъ скаутамъ Подкарпатской Руси». Ужгородъ, 1930.

- Моя поїздка в Болгарію. Карпатороссы и россияне.* Ужгородъ, 1930.
Дѣло о покушеніи на Е.М. Сабова. Ужгородъ, 1930.
Читанка для народа. Ужгородъ, 1932.
*Ruszinó autonómiaja a nemzetközi és a csehszlovák alkotmányjog szempon-
 tjából.* Miskolc, 1934.
Интерпоетаціи. Ужгородъ, 1936.
Рѣчь объ автономіи Подкарпатской Руси. Ужгородъ, 1937.
A kárpátoroszk multja és jelene. Pécs, 1939.
A kárpátaljai autonómia és kisebbség kérdése. Pécs, 1941.

Források:

- Kárpátaljai Állami Levéltár archívuma.* Ф. 2556. Оп. 1. Спр. 359, 360, 361, 364. Ильницькій А. *Положення Церкви на Подк. Руси послѣ переворота.* In: *Календарь миссійного вѣстника на рокъ 1935*, Сост. А. Ильницький. Ужгород–Пряшев, 1934. сс. 33–53; Blazejovskij D. *Bizantine Kyivan rite students in pontifical colleges, and in seminaries, universities and institutes of Central and Western Europe (1576–1983).* Rome: PP Basiliani, 1984. pp. 288, 295, 316; Магочій Павло Роберт. *Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948)*, Авторизов. пер. з англ. **Ужгород: Поличка «Карпатського краю»**, 1994. с. 190; Офіцинський Р. *Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939–1944)*, Передм. В. Задорожного. Київ: Інститут історії України Національної академії наук України, 1997. сс. 118–125; Павленко Г.В. *Діячі історії, науки і культури Закарпаття: малий енциклопедичний словник.* Ужгород: «Патент», 1997. с. 93; Пекар Атанасій В., ЧСВВ. *Нариси історії Церкви Закарпаття*, Том I: *Єрархічне оформлення*, Видання друге. Рим–Львів: Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1997. сс. 144, 147; Довганич Омелян. *Відкриті судові процеси над керівниками політичних партій А. Бродієм і С. Фенциком та їх спільниками.* In: *Карпатський край. Історико-краєзнавчий журнал.* Річник 8-й. № 1-2 (118), Січень-червень. Ужгород. 1998. сс. 32–35; Бендас С.М., Бендас Д.С. *Священники-мученики, сповідники вірності.* Ужгород: Закарпаття, 1999. сс. 254–257; *Реабілітовані історією. Закарпатська область*, Книга перша. Ужгород, 2003. сс. 79, 80, 81, 84, 87, 701–702; *Відкриті судові процеси над керівниками політичних партій А. Бродієм, С. Фенциком та їх спільниками.* In: *Реабілітовані історією. Закарпатська область*, Книга перша. Ужгород: «Закарпаття», 2003. сс. 79–87; Книга друга. Ужгород: «Закарпаття», 2004. сс. 66–68, 76, 77, 231, 305, 543, 591; *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, Revised and Expanded Edition; Editors Paul Robert Magocsi and Ivan Pop. Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press, 2005. pp. 122–123; *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*, Укладачі: Павло Роберт Магочій, Іван Поп; заг. ред. Павла Роберта Магочія; пер. з англ. Надії Кушко; ред. укр. вид. Валерій Падяк; карти Павла Роберта Магочія; вип. ред. Лариса Ільченко. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010. сс. 780–781.

MELLÉKLETEK

**A munkácsi görög katolikus egyházmegye püspökének
területi joghatósága 1773-ban
(vármegyék és plébániák)**

Abaúj	– 18 plébánia
Bereg	– 74 plébánia
Borsod	– 10 plébánia
Gömör	– 1 plébánia
Zemplén	– 140 plébánia
Máramaros	– 107 plébánia
Szabolcs	– 26 plébánia
Szatmár	– 130 plébánia
Szepes	– 11 plébánia
Torna	– 3 plébánia
Ugocsa	– 40 plébánia
Ung	– 45 plébánia
Összesen	– 605 plébánia.

Források: *Extractus universorum locolorum populosorum, parochorum item et ecclesiarum ministrorum, necnon ludimagistrorum, per Regnum Hungariae reperibilium.* In: Петровъ А.Л. Предѣлы угро-русской рѣчи въ 1773 года по оффиціальнымъ даннымъ. Изслѣдованія и карты. In: Матеріалы для исторіи Угорской Руси, Т. VI. Санкт-Петербургъ, 1911. сс. 234–237.

**A munkácsi görög katolikus egyházmegye térképe
Bacsinszky András püspök idején (1772–1809),
egyházi-közigazgatási hatalma tizenhárom vármegyére
terjedt ki Északkelet Magyarországon**

Források: A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkésziségeinek 1806. évi összeírása, Szerkesztette: Udvari István. Nyíregyháza, 1990, fedő; A munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkésziségeinek 1792. évi katalógusa, A bevezető tanulmányokat: Bendász István, Koi István, Sztripszky Hiador. Nyíregyháza, 1994. old. 28.

**A munkácsi egyházmegye területi határainak
joghatósága Bacsinszky András püspök (1772–1809)
idején (a vármegyék területe)**

Máramaros – 9716 km²

Zemplén – 6282 km²

Szatmár – 6104 km²

Szabolcs Hajdúdorog szabad városával – 4637 km²

Bereg – 3786 km²

Szepes – 3654 km²

Sáros – 3652 km²

Borsod – 3587 km²

Ung – 3230 km²

Abaúj és Torna – 3223 km²

Ugocsa – 1213 km²

Összesen – 49 074 km²

***Források:** Botlik József. *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Budapest: Hatodik síp alapítvány Új mandátum könyvkiadó, 1997. old. 51; Фенич Володимир. *Від монастирської Церкви-Єпархії до «Ecclesia sui iuris»: Ужгородська унія та інституювання церковних спільнот ужгородської унійної традиції*. In: *Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії*, Випуск 5. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. с. 54.*

**A munkácsi görög katolikus egyházmegye püspökének
területi joghatósága 1792-ben
(vármegyék, plébániák és liturgiai nyelvek)**

Abaúj és Torna – 22 plébánia, a liturgia nyelve egyháziszláv

Bereg – 75 plébánia, a liturgia nyelve egyháziszláv

Borsod – 10 plébánia, a liturgia nyelve egyháziszláv

Zemplén – 134 plébánia, a liturgia nyelve egyháziszláv

Máramaros – 124 plébánia, melyből 81-nél a liturgia nyelve egyháziszláv,
43-nál pedig román

Szabolcs – 36 plébánia, melyből 31-nél a liturgia nyelve egyháziszláv, 5-nél
pedig román

Szatmár – 127 plébánia, melyből 15-nél a liturgia nyelve egyháziszláv,
112-nél pedig román

Szepes és Gömör – 18 plébánia, a liturgia nyelve egyháziszláv

Ugocsa – 33 plébánia, melyből 29-nél a liturgia nyelve egyháziszláv, 4-nél
pedig román

Ung – 66 plébánia, a liturgia nyelve egyháziszláv

Sáros – 85 plébánia, a liturgia nyelve egyháziszláv

Összesen: 730 plébánia, melyből 566-nál volt a liturgia nyelve egyháziszláv,
164-nél pedig román.

Források: A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészsegeinek 1806. évi
összeírása, Szerkesztette: Udvari István. Nyíregyháza, 1990. old. 10; Egyházmegye
lelkészsegeinek 1792. évi katalógusa, A bevezető tanulmányokat: Bendász István,
Koi István, Sztripszky Hiador. Nyíregyháza, 1994. old. 27.

**A munkácsi görög katolikus egyházmegye helynökségei,
archidékánátusai és dékánátusai***

Bacsinszky András püspökségének idején (1772–1809)

Helynökségek (három)

Máramaros – 1723-ban alapították Máramarossziget központtal

Szatmári – 1776-ban alapították Nagykálló központtal (rom. Karea Mare)

Kassai – 1787-ben alapították Kassa központtal, 1792-ben Eperjesre helyezték át

Archidékánátusok (tizenegy)

Máramaros – Máramaros, Huszt

Zempléni – Nagymihály, Laborcrév

Szatmári – Nagykálló, Szatmárnémeti

Szabolcsi – Hajdúdorog, Nyíregyháza

Beregi – Munkács

Szepesi – Szepes

Sáros – Eperjes

Borsodi – Miskolc

Ungi – Ungvár

Abaúj-Tornai – Kassa

Ugoctsi – Nagyszőlős

Források: A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészskégeinek 1806. évi összeírása, Szerkesztette: Udvari István. Nyíregyháza, 1990. old. 57–63, 85–154; Conscriptio Summaria Parochorum, Parochiarum, et Filialium cum, et sine Ecclesiis, Numeri Animarum, Distantiarum, Colonorum, Inquilinorum, Matrimoniorum, Natorum, Mortuorum, Concionandi Dialectorum et Scholarum Nationalium totius Almae diocesis Munkacsinensis. In: A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészskégeinek 1806. évi összeírása, Szerkesztette: Udvari István. Nyíregyháza, 1990. old. 85–154.

---

* Dékánátusból összesen hatvan volt.

A munkácsi görög katolikus egyházmegye plébániáinak és híveinek száma a XVIII. század végén XIX. század elején (az első adminisztratív felosztásig)

A vármegyék plébániai elosztása 1806-ra

Máramaros – 132 plébánia
Zemplén – 131 plébánia
Szatmár – 127 plébánia
Bereg – 76 plébánia
Sáros – 74 plébánia
Ung – 68 plébánia
Szabolcs – 39 plébánia
Ugocea – 32 plébánia
Szepes-Gömör – 23 plébánia
Abaúj–Torna – 22 plébánia
Borsod – 11 plébánia

A hívek száma

1792 – 434 265 / 443 514 fő
1806 – 541 963 / 507 696 fő
1814 – 560 472 fő
1816 – 575 507 fő

Források: A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészsegeinek 1806. évi összeírása, Szerkesztette: Udvari István. Nyíregyháza, 1990. old. 9–10, 57–63; *Conscriptio Summaria Parochorum, Parochiarum, et Filialium cum, et sine Ecclesiis, Numeri Animarum, Distantiarum, Colonorum, Inquilinorum, Matrimoniorum, Natorum, Mortuorum, Concionandi Dialectorum et Scholarum Nationalium totius Almae diocesis Munkacsinensis*, In: A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészsegeinek 1806. évi összeírása, Szerkesztette: Udvari István. Nyíregyháza, 1990. old. 85–154; *Egyházmegye lelkészsegeinek 1792. évi katalógusa*, A bevezető tanulmányokat: Bendász István, Koi István, Sztripszky Hiaodor. Nyíregyháza, 1994. old. 27; Фенич Володимир. Від монастирської Церкви-Спархії до «Ecclesia sui iuris»: Ужгородська унія та інституювання церковних спільнот ужгородської унійної традиції. In: Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії, Випуск 5. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2016. с. 55.

**A munkácsi egyházmegye görög katolikusainak
megoszlása etnikai hovatartozásuk szerint
vármegyénként az 1806-os összeírás alapján**

RUSZINOK

(345 786 fő, vagy 63,8% 541 963 hívóból)

Sáros – Eperjes – 98,65%

Bereg – Munkács – 96,75%

Ung – Ungvár – 95,14%

Zemplén – Nagymihály – 88,45%

Ugocsa – Nagyszőlős – 81,10%

Máramaros – Máramarossziget – 62,15%

Abauj-Torna – Kassa – 60,58%

Borsod – Miskolc – 55,85%

A többi vármegyében (Szepes, Szabolcs, Szatmár) a ruszinok aránya 50 %-nál is kevesebb volt a helyi görög katolikusok között.

ROMÁNOK

(113 255 fő, vagy 20,89% 541 963 hívóból)

Szatmár – Nyírkálló – 74,61%

Máramaros – Máramarossziget – 35,74%

Szabolcs – Nyíregyháza – 15,53%

Ugocsa – Nagyszőlős – 13,42%

MAGYAROK

(33 785 fő, vagy 6,23% hívő)

Szabolcs – Nyíregyháza – Hajdúdorog – 40,05%

Borsod – Miskolc – 31,10%

Abauj-Torna – Kassa – 24,33%

Szatmár – Nyírkálló – 8,59%

Zemplén – Nagymihály – 5,78%

Ugocsa – (Nagyszőlős) és **Ung** (Ungvára) – közel. 3%

SZLOVÁKOK

(5146 fő, vagy 0,95% hívő)

Nagyrészüket az eperjesi helynökségben összpontosult.

KÉTNYELVŰEK
(42 888 fő, vagy 7,91% hívő)

Ruszin-magyarok – 23 021 fő, vagy 53,68% (4,25% az egyházmegye összes hívője)

Ruszin-szlovákok – 8945 fő, vagy 1,65% hívő

Magyar-románok – 6113 fő, vagy 1,12% hívő

Ruszin-románok – 4616 fő, vagy 0,85% hívő

Magyar-szlovákok – 195 fő

TÖBBNYELVŰEK
(1100 fő)

Ruszin-magyar-románok – Szamtmárnémetiben mindenki.

Források: A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészskéinek 1806. évi összeírása, Szerkesztette: Udvari István. Nyíregyháza, 1990. old. 64–65; Udvari István. *Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok.* Második kiadás. Nyíregyháza, 1994. old. 86–88; Фенич Володимир. *Від монастирської Церкви-Єпархії до «Ecclesia sui iuris»: Ужгородська унія та інститування церковних спільнот ужгородської унійної традиції.* In: *Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії.* Випуск 5. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. сс. 56–58.

A munkácsi görög katolikus egyházmegye püspökei 1771 és 1918 között

Bradács János (1768–1772)

Bacsinszky András (1772–1809)

Pócsi Elek (1816–1831)

Popovics Vazul (1838–1864)

Pankovics István (1866–1874)

Kovács János de Pásztélyi (1874–1891)

Firczák Gyula (1891–1912)

Papp Antal (1912–1924)

Források: Pekar Athanasius B., OSBM. *The bishops the Eparchy of Mukachevo with historical outlines*. Pittsburgh: Byzantine seminary press, 1979. 88 p.; Pirigy István. *A Magyarországi görög katolikusok története*, I. kötet, Lektorálta: Iváncsó István. Nyíregyháza: Görög katolikus Hittudományi főiskola, 1990. 191 old.; Pirigy István. *A Magyarországi görög katolikusok története*, II. kötet, Lektorálta: Iváncsó István. Nyíregyháza: Görög katolikus hittudományi főiskola, 1990. 248 old.; Botlik József. *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Budapest: Hatodik síp alapítvány Új mandátum könyvkiadó, 1997. old. 43–213; Fenič Volodimir. *Konfessionelle und nationale Identität der Katholiken griechischer Konfession von Transkarpatien im 18.-20. Jahrhundert*. In: *Materielle und geistige Volkskultur des Oberen Theißbeckens. Einfluss der deutschen Bevölkerung auf die anderen Ethnien der Region*, Coordonatori: dr. Hans Gehl, dr. Viorel Ciubotă. Satu Mare–Tübingen: Editura Muzeului Sătmărean, 2003. ss. 83–104; Пронин Василий, архимандрит. *История Православной Церкви на Закарпатье*. Свято-Николаевский Мукачевский монастырь, 2005. ss. 337–456, 487–524; *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, Revised and Expanded Edition; Editors Paul Robert Magocsi and Ivan Pop. Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press, 2005. 569 s.; Fenič Volodymyr. *Konfessionelle und nationale Identität des Klerus der griechisch-katholischen Diözese von Munkačevo 1771–1949*. In: *Konfessionelle Identität und Nationsbildung. Die grechisch-katholischen Kirchen in Ostmittel- und Südosteuropa im 19. und 20. Jahrhundert*, Herausgegeben von Hans-Christian Maner und Norbert Spannenberger. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2007. ss. 113–128; *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*, Укладачі: Павло Роберт Магочій та Іван Поп; Заг. ред. Павла Роберта Магочія; Пер. з англ. Надії Кушко; Ред. укр. вид. Валерій Падяк; Вип. ред.

Лариса Ільченко. Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2010. 856 с. + XXXII с.; Coranič Jaroslav. *Z dejín gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. České Budejovice, 2014. 526 s.; Фенич Володимир. «*Ecclesia sui iuris*»: легендарні витоки, унікальна історія та оригінальний сучасний статус Мукачівської греко-католицької єпархії. Частина друга. Життя Мукачівської греко-католицької єпархії з 1771 р. In: <http://prozak.info/Istoriya/ZHittya-Mukachivs-koyi-greko-katolic-koyi-eparhiyi-z-1771-r>.

Bécsi teológiai intézetekben tanult növendékek a munkácsi egyházmegyéből 1816–1918 között

Szent Augustin Intézet növendékei

Csurgovics János (1819–1822)

Sippos Anton (1816–1826)

Molnár András (1835–1838) (1830–1835 – konviktus)

Jámbor Anton (1842–1847) ?*

Tóth Miklós (1857–1860)

Váli János (1863–1869)

Mikita Sándor (1879–1883)?*

Hadzsega Vazul (1886–1888)

Szabó Simeon (1890–1894)

Vaszócsik Teodosz (1900–1902)?*

Hadzsega Gyula (1901–1906)

Novák István (1902–1906)

Fenczik István (1914–1916)

A teológia doktorai

Scsavnickij Mihajlo, 1779 (Barbareum)

Csurgovics János, 1822 (Augustineum)

Barankovics András, 1824 (konviktus)

Molnár András, 1838 (Augustineum)

Tóth Miklós, 1860 (Augustineum)

Hadzsega Vazul, 1888 (Augustineum)

Szabó Simeon, 1894 (Augustineum)

Hadzsega Gyula, 1906 (Augustineum)

Fenczik István, 1916 (Augustineum)

A doktorátus externjei (tudományos fokozat nélkül)

Firczák Gyula, 1859 államvizsga (szigorlat) dogmatikából

Valkovszkij Miklós, 1865 (konviktus)

Bacsinszky Jenő, 1866, 1868 két rigorizmust tett le (konviktus)

---

* ? – tanulmányi évei megközelítőleg

**Azok az egyházi provinciák, plébániák s hívek,
akik a cirilli és metódi keresztény örökségből erednek,
az ungvári unió hagyományából
és a munkácsi egyházmegyéből**

Krizevci görög katolikus egyházmegye (alapítva 1777-ben) – két plébánia, Keresztúr (1751-ben alapítva) és Kocur (1766-ban alapítva) Bács-Bodrog vármegyében, 3,5 ezer ruszin hívővel;

Eperjesi görög katolikus egyházmegye (alapítva 1818-ban) – 1816-ban 6,5 vármegye tartozott ide (Abaúj, Borsod, Gömör, Sáros, Szepes, Torna és Zemplénből 5 dékánátus), melynek területe 16 416 km² vagy a munkácsi egyházmegye területének több mint 30%-a, 193 plébánia, 1 109 filiál, 158 615 hívő, melyből 130 609 ruszin (82,3%), 22 460 ruszin-magyar (14,2%), 2 824 lengyel (1,8%), 1 942 szlovák(1,2%), 780 magyar (0,5%);

Nagyvárad **görög katolikus egyházmegye** (alapítva 1777-ban) – 1823-ban vagy egy kis pontosítással 1827-ben Szatmár vármegye 72 plébániájából és 54 095 hívővel, melyből 51 plébánián 40 540 román, 11 plébánián 6 692 román-magyar, 5 plébánián 3 604 ruszin, 4 plébánián 2 832 ruszin-magyar s egy plébánián 427 román-magyar-ruszin élt 1827-ben 10 plébániából a nyíri dékánátusból, ahol a hívek nagyobb része ruszinnak vagy magyarnak vallotta magát, 9 plébánián 5 505 hívő volt ruszin-magyar, három plébánia 1 626 hívővel ruszin volt.

Gerli görög katolikus román egyházmegye (alapítva 1850-ben) – 94 plébánia 104 977 ezer hívővel Máramaros és Ugocsa vármegyékben, melyből 81 plébánián 86 812 román, 6 plébánián 7 730 román-magyar, 4 plébánián 6 178 román-ruszin és 3 plébánián 4 277 román-magyar-ruszin lakott.

Hajdúdorogi magyar görög katolikus egyházmegye (alapítva 1912-ben) –162 plébánián 215 498 hívő, melyből 183 757 magyar, 26 823 román, 1 623 szlovák, 968 ruszin, 2 509 más. A munkácsi egyházmegye 70 plébániát veszített 112 760 hívővel, melyekből 53 plébánián 85 058 hívő magyar, 16 plébánián 26 731 magyar-ruszin és egy plébánia 981 magyar-ruszin-román.

Görög katolikus exarchátus – a magyarországról elvándorlók Pittsburgba (USA) (alapítva 1924-ben) – 155 plébánia 288 390 kárpáti ruszinnal;

Máramarosi román görög katolikus egyházmegye (alapítva 1930) – 11 plébánia 22 366 hívővel, melyből 16 956 ruszin, 4 756 magyar ruszin és 654 magyar.

Források: *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészsegeinek 1806. évi összeírása*, Szerkesztette: Udvari István. Nyíregyháza, 1990. old. 71–76; *Egyházmegye lelkészsegeinek 1792. évi katalógusa*, A bevezető tanulmányokat: Bendász István, Koi István, Sztripszky Hádor. Nyíregyháza, 1994. old. 17–22; Фенич Володимир. *Від монастирської Церкви-Єпархії до «Ecclesia sui iuris»: Ужгородська унія та інститування церковних спільнот ужгородської унійної традиції*. In: *Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії*, Випуск 5. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. сс. 49–53, 58–95.

**Papp Antal munkácsi görög katolikus püspök érseki
joghatóságának határa 1918 októberében**

Vármegyék

Máramaros – 9716 km²

Bereg – 3789 km²

Ung – 3230 km²

Zemplén – 2300 km² (csak 6 dékánátus)

Ugocsa – 1213 km²

Adminisztratív felosztás

Archidekanátus – 5

Dékánátus – 39

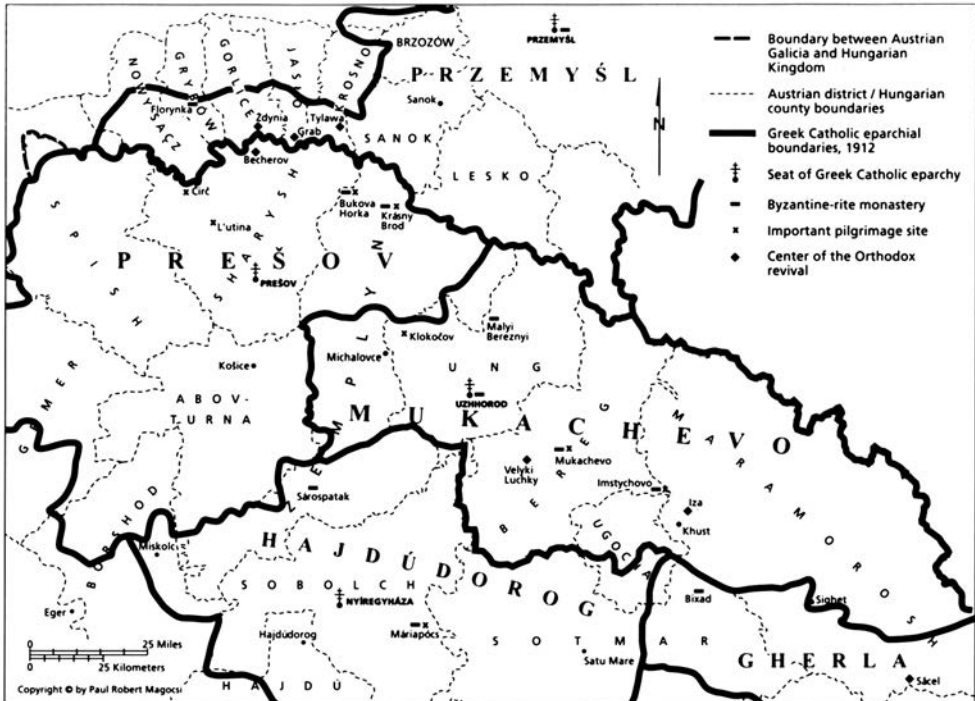
Plébánia – 320

Filiál – 683

Hívek – 451 305

***Források:** Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro annum domini 1915. Ungvarini: Tzpis tzpographiae societatis commercialis «Unio» S. Basili Magni, 1915. pp. 255-256; Фенич Володимир. Від монастирської Церкви-Спархії до «Ecclesia sui iuris»: Ужгородська унія та інститування церковних спільнот ужгородської унійної традиції. In: Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії, Випуск 5. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. с. 93.*

A munkácsi görög katolikus egyházmegye térképe
 Papp Antal püspöksége idején (1912–1924),
 egyházi-közigazgatási hatalma öt vármegyére terjedt
 ki észak-kelet Magyarországon

Forrás: Magocsi Paul Robert. *Carpathian Rus'. A Historical Atlas*. Distributed by the University of Toronto Press for the Chair of Ukrainian Studies University of Toronto, 2017. Map 15. p. 31.

13. számú melléklet

Az 1816-os és 1918-as közigazgatási felosztás következményeként létrejövő intézményesített változások a munkácsi egyházmegyében

Területe – 49 074-ből 20 245 km²-re

Vármegyék / archidekanátusok – 13-ból nem egész 5-ig

Helynökségek – 3-tól 0-ra

Dekanátusok – 60-ból 39-ig

Hívek – 600 ezer fő, melyek a közeli és távoli egyház–diaszpórákban telepedtek meg: Szerbiában és Horvátországban a *krizevci* (később a Szerb, horvát, szlovén királyság– Jugoszlávia), *eperjesi* (későbbi Csehszlovák köztársaság), nagyváradi, gerli és máramarosi (Román Királyság), *hajdúdorogi* (Magyar Királyság) és *pittsburg-i* (Amerikai Egyesült Államok).

Az évszázadok alatt a munkácsi egyházmegye híveinek száma az életben „nem változott”:

1816 – 575 507 fő

1918 – 451 305 fő

Forrás: Фенич Володимир. Від монастирської Церкви-Єпархії до «*Ecclesia sui iuris*»: Ужгородська унія та інституювання церковних спільнот ужгородської унійної традиції. In: *Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії*, Випуск 5. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. с. 93.

Наукове видання

Віктор КІЧЕРА, Володимир ФЕНИЧ, Діана ШТЕРР

**Габсбурзька церква:
Мукачівська греко-католицька єпархія
в австрійську добу (1771–1918)**

Видання перше

Угорською мовою

Переклад з української Дори Адам

Видавництво Валерія Падяка
вул. Гагаріна 14/3, Ужгород, 88006
0503726210
e-mail <padiak.valeri@gmail.com>

www.padyak.com

Директор Л. О. ПАДЯК

(Свідоцтво Держкомінформу України ДК № 963 від 20.06.2002 р.)

Фото на обкладинці книжки:

церква св. Варвари та Барбареум – Генеральна семінарія Віденського університету
для греко-католиків Австрійської імперії у Відні
(сучасний вигляд)

Оригінал-макет

Лариса Ільченко

Коректор угорськомовного тексту

Дора Адам

Коректор україномовного тексту

Галина Тамаровська

Tudományos kiadvány

Viktor KICSERA, Volodimir FENICS, Diana STERR

**A Habsburg egyház:
a munkácsi görög katolikus egyházmegye
az osztrák uralom alatt (1771–1918)**

Első kiadás

Magyar nyelven

Ukránból fordította: Ádám Dóra

Valérij Pagyak Kiadója

Ungvár, Gagarin út 14/3, 88006

0503726210

e-mail: padiak.valeri@gmail.com

www.padyak.com

Igazgató L. O. PAGYAK

(Az Ukrajnai Állami KözInform oklevele DK № 963 2002.06.20-tól)

A könyv borítóján lévő fénykép:

a Szent Barbara templom és a Barbaerum- a bécsi görög katlikus egyetem
Központi Szemináriumuma az Osztrák Birodalomban
(mai felvétel)

Eredeti-makett

Larysa Ilchenko

A magyar nyelvű szöveget javította

Ádám Dóra

Az ukrán nyelvű szöveget javította

Halina Tamarovska

Кічера Віктор, Фенич Володимир, Штерр Діана.

К 46 Габсбурзька церква: Мукачівська греко-католицька єпархія в австрійську добу (1771–1918) [Текст] / В. Кічера, В. Фенич, Д. Штерр ; пер. з укр. Дори Адам. – Ужгород : Вид-во Валерія Падяка, 2018. – 164 с. : іл. – Текст угор. мовою.

ISBN 978-966-387-119-6

До пропонованого науково-довідкового видання ввійшли матеріали Віденського проекту «*Bischofslexikon*» та «*Frintaneum*» (регіональний керівник від двох Греко-католицьких церковних провінцій в Україні – Львівської архідіоцезії та Мукачівської діоцезії – проф. Олег Турій), над яким колектив авторів у складі співробітників Науково-дослідного центру історично-релігійних студій «ЛОГОС» ДВНЗ «УжНУ» Володимира Фенича, Віктора Кічери та Діани Штерр працював у 2012–2015 рр.

Аналогічно до його віденського аналогу, в дане видання, окрім передмови, ввійшли матеріали з історії Мукачівської греко-католицької єпархії австрійської доби (1771–1918), біографії восьми єпископів Мукачівської греко-католицької єпархії (Іоана Брадача, Андрея Бачинського, Олексія Повчія, Василя Поповича, Стефана Панковича, Іоана Ковача де Пастелія, Юлія Фірцака та Антонія Паппа) та близько 20-ти біографій вихованців віденських богословських закладів, що походили з Мукачівської єпархії, а також декілька додатків.

Оскільки Мукачівська греко-католицька єпархія була остаточно канонічно створена Апостольською Столицею (під тиском Відня) та легалізована на Віденському синоді унітських єпископів Угорщини у 1770-х рр., це модерне творіння Габсбургів справедливо буде вважати Габсбурзькою церквою.

УДК 271.4-773(477.87-21 Мукачево)«1771/1918»

Замовлення № 345. Підписано до друку 10.12.2018 р. Формат 60х90/16.
Папір офсет. Гарнітура: Times. Умов. друк. арк. 10,24. Тираж 500 прим.

ТОВ "РІК-У"

м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року